

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog
for
Dansk Skolehistorie
1969

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Danskernes Historie Online
Danske Skolehistorikers Bibliotek

Årbog for Dansk Skolehistorie udgives af Selskabet for Dansk Skolehistorie. Redaktionsudvalget består af afdelingsleder, dr. theol. K. E. Bugge, lektor, cand. mag. Aksel Nellesmann, overbibliotekar, cand. mag. Robert Hellner, afd.leder, cand. mag. Vagn Skovgaard-Petersen og professor, dr. phil. Roar Skovmand.

Årbogen sendes til selskabets medlemmer, men kan også købes gennem boghandelen.

Bidrag til årbogen samt bøger, der ønskes anmeldt, sendes til redaktøren, afd.leder V. Skovgaard-Petersen, Taffelbays Allé 15, 2900 Hellerup.

Indmeldelse i Selskabet for dansk Skolehistorie sker ved henvendelse til selskabets kasserer, amanuensis Ingrid Markussen, Solbjergsvinget 3, 3460 Birkerød. Medlemskontingentet er 30 kr. årligt, for unge under uddannelse samt for pensionister dog 15 kr. Ægtepar kan for 40 kr. opnå et medlemskab, der giver begge ægtefæller stemmeret på generalforsamlingen, men kun giver ret til ét eksemplar af årbogen.

ÅRBOG FOR DANSK SKOLEHISTORIE 1969

Årbog for Dansk Skolehistorie 1969

3. årgang

Redigeret af *Vagn Skovgaard-Petersen*

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Udgivet med støtte fra Undervisningsministeriet

ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE

Indholdsfortegnelse

De tekniske skolers historie. Af direktør <i>Werner Rasmussen</i>	7
Den indbyrdes undervisning i den sjællandske almueskole. Af stud. mag. <i>Ernst Høybye-Nielsen</i>	42
Træk af et hedesogns skolehistorie. Af lærer <i>Alfred Kaae</i>	76
En indvielse. Af professor, dr. <i>K. Grue-Sørensen</i>	98
<i>Skole og Samfund 1968–69</i> . Af lektor ved Danmarks Journalisthøjskole <i>Victor Rasmussen</i>	103
<i>Skolehistorisk Litteratur.</i>	
G. Japsen: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. – Ved seminarierektor, dr. <i>Asger Nyholm</i>	120
Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast. Udgivet af K. E. Bugge. – Ved professor, dr. <i>K. Grue-Sørensen</i>	126
En højskolevinter. Elevdagbog fra provisorieårene i 1880erne. Udgivet af Roar Skovmand. – Ved stud. mag. <i>Claus Bjørn</i>	128
Carl Holm: Fridtjuv Berg och folkhögskolan. – Ved professor, dr. <i>Roar Skovmand</i>	129
Herbert Tingsten: Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropa- ganda. – Ved professor, dr. <i>Roar Skovmand</i>	131
Hans Jørgen Dokka: Fra allmueskole til folkeskole. Studier i den norske folkeskoles historie i 19. hundreåret. – Ved professor <i>H. P. Clausen</i> ..	135
O. Svanholt: Bøger og metoder i dansk fremmedsprogundervisning. En hi- storisk fremstilling. – Ved direktør, dr. <i>Per Krarup</i>	140
<i>Bibliografi over dansk skolehistorie 1968</i> . Ved amanuensis, mag. art. <i>Ingrid Markussen</i>	144
<i>Nyt og noter</i>	151
<i>Personregister</i>	155

De tekniske skolers historie

Af WERNER RASMUSSEN

Efter professor Roar Skovmands foredrag den 1. april 1966 i det pædagogiske selskab om skolehistorien og det nyoprettede Institut for Dansk Skolehistorie opfordrede direktør Werner Rasmussen skolehistorikerne til at medtage de tekniske skoler og andre skoler til ungdommens faglige undervisning i deres forskning. Redaktionen har til gengæld bedt direktør *Werner Rasmussen*, som i 1957 til 1965 var direktør for tilsynet med den tekniske undervisning, om at give et rids af de tekniske skolers historie.

Ordet teknisk skole er i dag betegnelsen for skoler, hvis hovedopgave er at give lærlinge i håndværk og industri den lovpligtige faglige undervisning. Når talen er om lovpligtig undervisning eller undervisningspligt, tænkes normalt på den i lov om folkeskolen foreskrevne 7-årige undervisningspligt, men der findes også andre former for undervisningspligt. Undervisningspligten for lærlinge i håndværk og industri er en i lov om lærlingeforhold fastsat pligt til at følge den faglige undervisning på en teknisk skole, som er gældende for det oplæringsfag (f. eks. murerfaget) eller den oplæringsbranche (f. eks. malerfagets skiltemalerbranche), lærekontrakten med læremesteren omfatter. Tilsvarende findes der en ligeledes i lærlingeloven fastsat pligt for lærlinge i butik, handel og kontor til at følge undervisningen på handelsskole.

Det var først i lærlingeloven af 1956, at en ubetinget undervisningspligt for lærlinge blev indført. Under lærlingeloven af 1921 og tidligere lovgivning var det en helt frivillig sag at søge teknisk skole. I lærlingeloven af 1937 blev der indført undervisningspligt, men kun for lærlinge, som boede inden for en vis kortere afstand fra en teknisk skole, der meddelte den for deres uddannelse relevante undervisning.

Undervisningen af lærlinge er ikke længere den eneste opgave for en teknisk skole, men det er stadig hovedopgaven for nutidens tekniske skoler, som det var hovedopgaven for de tekniske skoler, der opstod i det 19. århundrede.

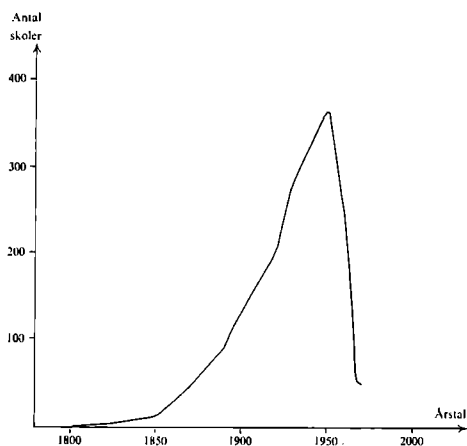

Fig. 1. Antallet af tekniske skoler.

De tekniske skolers antal

I figur 1 er tegnet et billede af udviklingen i de tekniske skolers antal, jfr. også tabel 1. Det fremgår heraf, at der skete en stadig vækst i skoleantallet fra den første begyndelse og i ca. 150 år indtil kulminationen ved ca. 370 tekniske skoler i 1955. Men i de følgende år opførte årligt fra 25–50 tekniske skoler at eksistere, indtil antallet blev stabiliseret omkring ca. 50–60 fra 1965. Perioden fra omkring 1955 til 1965 må derfor være af betydelig historisk interesse. Hvad er årsagerne til det tilsyneladende katastrofale tilbageslag? Blev tidligere tiders fremskridt sat over styr?

For ikke at spænde læseren på pinebænken for længe skal nogle hovedlinier i udviklingen i de begivenhedsrige år fra 1955–65 blive trukket op med det samme, medens behandlingen af den forudgående periode derefter vil blive taget op.

Udviklingen fra 1955 til 1965

Udgangspunktet for de store forandringer efter 1955 var en erkendelse af en utilfredsstillende undervisningssituation ved de tekniske skoler. Utilfredsheden fandt sit klareste og mest bemærkelsesværdige udtryk i en udtalelse i januar 1953 fra et udvalg med medlemmer udpeget af Jern- og Metalindustriens Sammenslutning og Centralorganisa-

Tabel 1

De tekniske skolers antal:

ÅR	TILGANG/AFGANG, NETTO		I ALT
	TIÅRET	ANTAL	
1800			1
	1800-1809	+ 2	
1810			3
	1810-1819	-	
1820			3
	1820-1829	+ 2	
1830			5
	1830-1839	+ 4	
1840			9
	1840-1849	+ 4	
1850			13
	1850-1859	+ 14	
1860			27
	1860-1869	+ 19	
1870			46
	1870-1879	+ 17	
1880			63
	1880-1889	+ 25	
1890			88
	1890-1899	+ 47	
1900			135
	1900-1909	+ 37	
1910			172
	1910-1919	+ 32	
1920			204
	1920-1929	+ 87	
1930			291
	1930-1939	+ 36	
1940			327
	1940-1949	+ 43	
1950			370
	1950-1959	÷ 120	
1960			250
	1960-1969	÷ 200	
1970			50

tionen af Metalarbejdere i Danmark. Udtalelsen blev grundlaget for den 17. april 1953 undertegnet aftale mellem de to organisationer, en programmerklæring om de ændringer, der ønskedes indført i undervisningen. Aftalen blev tilstillet den af arbejdsministeren i december 1952 nedsatte lærlingekommission, hvis arbejde afsluttedes i 1956 med afgivelse af betænkning.

Kommissionen fandt, at kritikken var berettiget, og at der var behov for betydelige reformer, som dog ikke kunne fastlægges i enkeltheder, idet de efter kommissionens opfattelse burde fremgå af et forarbejde i de 34 faglige fællesudvalg (31 for håndværk og industri, 3 for butik, handel og kontor). I erkendelse af vanskelighederne ved at udvikle ny undervisning og ved at skaffe lokaler og lærerkræfter blev der i loven i overensstemmelse med kommissionens forslag givet en frist på 8 år fra lovens ikrafttræden den 1. december 1956 til at gennemføre overgangen fra overvejende aftenundervisning til fuld dagundervisning efter nye undervisningsplaner.

Der er stof til adskillige afhandlinger i en redegørelse for, hvorledes omlægningen forberedtes og fandt sted fag for fag, og hvorledes hver enkelt omlægning influerede på elevtilgangen til hver enkelt teknisk skole. For hvert år der gik af den i loven fastsatte 8-års periode, svandt usikkerheden om slutresultatet. De skoler, der overlevede de mange omlægnings, gjorde det i kraft af, at de centralt foretagne analyser af de enkelte fags lærlingetal i hver skoles geografiske opland gav basis for at etablere mindst det nødvendige minimumsantal af klasser for gennemførelse af de pågældende fags undervisning. De tekniske skoler i større byer som Ålborg, Odense og Århus var gang på gang i stand til at tilfredsstille kravene, medens de tekniske skoler i landbrugsområder, som var tyndt befolkede med lærlinge, aldrig kom til at figurere. Som konsekvens af en sådan række successive omlægnings igennem 8-års perioden måtte ca. 300 tekniske skolers ledelse konstatere, at der ikke var basis for at fortsætte skolens virksomhed, simpelt hen fordi der ikke i nogen elevfordelingsplan var tildelt disse skoler undervisningsopgaver. Og modstykket hertil var, at de tilbageværende ca. 50 tekniske skoler måtte udbygges kraftigt, fordi de hver for sig fik overdraget en større eller mindre buket af undervisningsopgaver.

Denne omfattende omlægning blev behandlet i artikler i de lokale aviser og i organisationernes fagblade. Mere lettilgængeligt overblik vil historikerne få af de rundskrivelser, som blev udsendt af tilsynet

med den tekniske undervisning forud for iværksættelsen af de enkelte omlægninger. Der findes endvidere et udførligt, ikke offentliggjort materiale i referater fra tilsynets forhandlinger med de faglige udvalg og forhandlingerne i skolerådet for de tekniske skoler og rådets underudvalg.

Indgrebene avlede i de første år modstand, ofte kraftig og vedholdende, undertiden med appel til den ansvarlige minister. På et tidligt tidspunkt af denne udvikling var der tilløb til starten af en veritabel modstandsbevægelse, idet der i foråret 1957 blev indsamlet underskrifter på en adresse fra omkring 75 jyske tekniske skoler, der kunne se, at de var i farezonen for nedlæggelse, med det sigte at få regeringen til at afstå fra at gennemføre den omlægning af undervisningen for metalindustriens lærlinge, som var forberedt til iværksættelse i efteråret 1957. Aktionen førte imidlertid ikke til noget, idet fortalernes for omlægningen havde de stærkeste argumenter og havde loven på deres side.

Ved Teknisk Skoleforenings landsmøde, som blev afholdt i Vejle den 14. og 15. juni 1957, kom modstanden mod de forestående omlægninger til udtryk. Formanden udtalte her overfor bl. a., at der ingen tvivl var om, at lærlingeloven både efter mening og bogstav lagde den væsentlige del af magten og ansvaret for skoleordningen på de faglige udvalg. Og når Metalindustriens Lærlingeudvalg så stærkt var gået ind for en centralskoleordning, ville der for skolerne kun blive tilbage at diskutere, hvordan den ønskede ordning kan føres ud i livet, og hvilke nødvendige konsekvenser den måtte få for de andre fags undervisningsforhold. I konsekvens heraf forelagde formanden forsamlingen et forslag til en resolution, hvis hovedpunkt var, at de faglige udvalg burde tilskyndes til at fremskynde arbejdet med planer for omlægning af undervisningen. Men da der ikke i forsamlingen var ubetinget tilslutning til resolutionen, blev forslaget trukket tilbage.

Omlægningerne gik deres gang i de følgende år og medførte både administrative og pædagogiske konsekvenser.

Administrative konsekvenser

En iøjnefaldende administrativ konsekvens var det allerede omtalte stærkt reducerede antal skoler.

Hermed hænger det således sammen: Under den tidligere helt eller

delvis frivillige ordning for skolesøgning var der en bevidst bestræbelse for at etablere så mange tekniske skoler som muligt, så det var så bekvemt som muligt for lærlingene at nå frem til den tekniske skole. Og kravene til den tekniske skoles etablering var ret beskedne. Med aftenundervisning kunne der gennemføres skolevirksomhed ved leje af lokaler hos det kommunale skolevæsen, således at henvend halvdelen af de tekniske skoler ikke havde egen bygning. Derfor steg skoleantallet støt og stadigt.

Med den nye undervisning, der skulle foregå om dagen, og hvor der stilledes krav om lokaler og udstyr til praktisk værkstedsundervisning, blev det nødvendigt at se sig om efter nye lokalemuligheder. På grund af de korte frister, der blev givet forud for de enkelte omlægninger, var det ikke til at tænke på at tilvejebringe lokalerne ved nybyggeri, og de eksisterende skolebygninger var oftest for små. Utallige er de improvisationer, som måtte stilles på benene ved erhvervelse og ombygning af tidligere industribygninger, landbrugsbygninger og lignende. Først på det tidspunkt, da det store flertal af omlægningerne lå klar, kunne der med større sikkerhed foretages opgørelse af lokalebehovet og udarbejdes projekter til nybyggeri. Derfor er situationen anno 1969 endnu den, at hamskiftet ikke er ført til ende. Presset på bevillinger til nybyggeri er fortsat stort, og der vil gå endnu en årrække, før alle de tekniske skolars bygninger er ført frem til en helt tilfredsstillende standard.

Ved hver af omlægningerne blev der tilsigtet fuld geografisk dækning i den forstand, at der skulle kunne tilbydes enhver lærling inden for et fag undervisning, uanset hvor han boede. Da der i den enkelte ordning kun var et stærkt begrænset antal skoler, måtte der nødvendigvis blive store områder af landet, hvorfra fagets lærlinge ikke daglig kunne nå frem og tilbage til en teknisk skole med fagets undervisning. Det var derfor nødvendigt ved hver eneste omlægning at udpege mindst én teknisk skole til kostskole (skole med skolehjem). For disse tekniske skoler gjaldt det derfor om inden for samme korte frist at kunne stille lokaler til rådighed både for undervisningen og for etablering af skolehjem. Imidlertid var der ved den tidligere ordning et analogt problem, der havde affødt oprettelsen af en halv snes tekniske skoler med skolehjem, de såkaldte håndværkerdagskoler, og de fik en særlig betydning for gennemførelsen af de mange omlægninger. Den lokale-mæssige standard af disse skolehjem var imidlertid ikke altid tilfreds-

stillende, hvorfor der har måttet bygges nye skolehjem eller foretages udvidelser af de bestående. Yderligere er der oprettet skolehjem ved endnu en halv snes tekniske skoler, så det samlede antal tekniske skoler med skolehjem er oppe på lidt over 20.

Den enkelte tekniske skoles administrations- eller styreform var omhandlet i skolens vedtægter, der som hovedregel var revideret i tiden omkring 1943–50 med udgangspunkt i normalvedtægter udsendt i oktober 1943. Selv om mange af de tekniske skoler var foreningsejede ved oprettelsen, gik flertallet af de større skoler over til den selvejende institutions form under revisionen af vedtægterne. Det var i øvrigt en betydelig fordel ved dispositioner over de ophørte skolars efterladte boer, at der i alle vedtægter var indføjet en bestemmelse om, at der skulle udarbejdes et forslag til disposition over den efterladte formue og specielt over eventuel egen skolebygning, opført med statstilskud, og dette forslag skulle forelægges tilsynet med den tekniske undervisning med henblik på opnåelse af ministeriel godkendelse af forslaget.

Den selvejende institutions form måtte foretrækkes i en situation, hvor store byggerier skulle iværksættes med statslige og kommunale midler. Medens der i loven af juni 1958 om tekniske skoler, teknika og teknologiske institutter ikke er gjort forskel på skolernes økonomiske tilskudsforhold alt efter ejerforholdet, blev den selvejende institution ved loven af juni 1964 om statstilskud til handelsskoler, tekniske skoler og maskinmester- og maskinistiskoler fordelagtigt behandlet. Bestemmelserne herom havde især sigte på handelsskolerne, hvoraf endnu i 1964 det store flertal var ejet af handelsforeninger. Med den selvejende institutions form fulgte naturligt nok en mere alsidig sammensætning af den enkelte tekniske skoles bestyrelse. Der var således repræsentanter for den stedlige håndværker- og industriforening, for den stedlige fællesorganisation af fagforeninger og for kommunen, undertiden, men sjældent tillige for lærerne. Den direkte repræsentation for erhvervslivet har haft stor betydning for den lige omtalte mangfoldige improvisation, der var så påkrævet i omlægningens brydsomme år. Og kommunens medvirken, der ligeledes var sikret i vedtægterne, er ofte kommet til stor nytte, når der hurtigt skulle disponeres over bygninger og arealer.

Et forbehold må dog gøres i så henseende. Det gælder hovedstadsområdet, hvor forholdene på dette som på så mange andre områder var komplicerede udover al måde.

Forholdene i hovedstadsområdet

Da ca. en fjerdedel af lærlingebefolkningen inden for håndværk og industri er bosat i hovedstadsområdet, var det oplagt, at der inden for hovedstadsområdet måtte blive undervisning af de allerfleste lærefags lærlinge, og at kun et fåtal af hovedstadslærlingene måtte rejse til undervisning på kostskoler i provinsen. Men i hovedstaden var organisationen ikke fordelagtig for en smidig tilpasning til den nye situation.

Der var over 35 forskellige skoler af vidt forskellig størrelse og karakter. Blandt disse var omegnens og forstædernes tekniske skoler i hele deres oplæg og virke indrettet på at fungere som aftenskoler for nabolagets lærlinge, og de rådede ikke over egne lokaler eller kun over små skolebygninger, idet de i stor udstrækning lånte lokaler hos kommunens skoler. En enkelt af disse skoler, Gentofte tekniske skole, rådede dog over en forholdsvis ny, udmærket bygning, som i aften-timerne tjente lærlingeundervisningen, men om dagen var hjemsted for Hellerup Seminarium. Ved omlægningen blev denne bygning overdraget til seminariet, hvorefter Gentofte tekniske skole ophørte.

Teknologisk Institut i København husede ca. 15 faglige skoler, oprettet fortrinsvis i 1920'erne. Det var skoler, der på en måde var forud for de fleste tekniske skoler, idet direkte praktisk faglig undervisning i værkstedslokaler indgik i undervisningsplanen, hvilket ellers først slog igennem efter 1955 over et bredt felt. Men instituttets hovedopgaver var andre, først og fremmest at medvirke i fagligt udviklingsarbejde, at give efteruddannelse af håndværkets og industriens udøvere og at yde konsultativ bistand til erhvervslivet. De faglige skoler havde kunnet forblive på instituttet i de mange år i kraft af en vis langmodighed, men under omlægningen måtte linien blive, at de skulle overføres til tekniske skoler, og denne linie er nu i hovedsagen gennemført.

Den største tekniske skole i landet var Det tekniske Selskabs Skoler i København, der var oprettet i 1843 og i 1876 sammensluttet med 4 andre tekniske skoler i København. Man kunne have ventet, at denne skole havde haft en særlig god udgangsposition for at blive et samlingspunkt ved omlægningerne i hovedstadsområdet. Men den var handicappet af økonomiske vanskeligheder, der skyldtes driften af Københavns Teknikum, som var landets største ingeniørskole. Denne opgave blev tungere og tungere at bære og medførte et underskud, som blev

opgjort til godt 5 mill. kr., og der fandtes ingen anden udvej til at bringe det ud af verden end gennem ekstraordinære statstilskud. Bestyrelsen bestod af Københavns skoleborgmester som formand og derudover af en række fremtrædende organisationsrepræsentanter, altså en meget stærk bestyrelse, men dens slagkraft blev hæmmet af de evindelige økonomiske bekymringer, som først var ude af verden omkring 1966, altså på et tidspunkt da de fleste omlægninger var lagt til rette. Tabskilden blev standset ved loven af april 1962 om teknika, hvorved teknika udskiltes fra de tekniske skoler og blev selvejende institutioner, hvis udgifter blev dækket fuldt ud af staten. For Det tekniske Selskabs Skoler som for de andre tekniske skoler, der havde oprettet og drevet teknika, blev underskuddet opgjort, og en ekstraordinær statsbevilling til dets dækning blev tilvejebragt.

Den næststørste tekniske skole i hovedstadsområdet var Frederiksberg tekniske Skole, hvis administrative status var usædvanlig derved, at Frederiksberg kommune dækkede dens underskud, hvorved den i realiteten måtte betragtes som en kommunal skole, vel den eneste i landet. En ændring af dette forhold indtrådte, da tilsynet med den tekniske undervisning efter forhandling med de kommunale organisationer havde hidført en ordning, hvorefter enhver kommune ydede tilskud til de tekniske skoler, som lærlinge hjemmehørende i kommunen søgte. Denne frivillige ordning af de kommunale tilskud til de tekniske skoler fungerede i nogle år, indtil der ved loven af juni 1964 blev indført en lovfæstet ordning for både statslige og kommunale tilskud til driften af de tekniske skoler (og handelsskolernes) lærlingeundervisning. Frederiksberg tekniske Skole overgik til den selvejende institutions form. Skolen fik ved omlægningerne af lærlingeundervisningen tillagt nogle store fags lærlingeundervisning.

Der er arbejdet videre med forslag til den endelige fordeling af undervisningen på hovedstadsområdets tekniske skoler, og på nuværende tidspunkt (april 1969) har skolernes bestyrelser til udtalelse et forslag om en reorganisation.

Oversigt over de tekniske skoler, som overlevede omlægningerne

I tabel 2 vises fordelingen af lærlingeundervisningen på de tekniske skoler i hovedstaden og provinsen pr. april 1969.

Tabel 2

Skole	Fag
JYLLAND	
Brønderslev tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole.
Esbjerg tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Slagter. Pølsemaker. Butiksslagter. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl. Bygningsblikkenslager. Kok, tjener.
Fagskolen for Kvinder, Sønderborg:	Skrædder (kjolesyning). Modist.
Fredericia tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Maskinarbejder m. fl.
Frederikshavn tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl.
Håndværkerskolen i Sønderborg:	Smede og maskinarbejderfagets forskole. Forskole for radiomekaniker- og elektronikmekanikerfaget. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Radiomekaniker m. fl.
Haderslev tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Frisør. Maskinarbejder m. fl.
Herning tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bogtryk. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Rørsmed. Bygningsblikkenslager.
Hjørring tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Frisør.
Holstebro tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Tømrer. Bager. Slagter. Pølsemaker. Butiksslagter. Frisør. Automekaniker m. fl.
Horsens tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Tømrer. Frisør. Maskinarbejder m. fl.
Hørby håndværkerskole:	Murer.
Den jydsk håndværkerskole, Hadsten:	Elektriker. Murer. Tømrer.

Skole

Kolding tekniske skole:

Fag

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Tømrer. Bogtryk. Frisør. Bygningsblikkenslager.

Randers tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Fotograf. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl.

Silkeborg tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Skiltemaler. Vognmaler. Karrosse-ripladesmed.

Skive tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Drejer, maskinsnedker. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bødker, kurvemager, børstenbinder. Skomager. Sejlma-ger, rebslager. Tapetserer. Sadelmager m. v.

Skjern tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Automekaniker m. fl.

Thisted tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Forskole for bygn.- og landbrugssmede. Murer. Tømrer. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Klejnsmed m. fl.

Tønder tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Forskole for bygn.- og landbrugssmede. Bager. Skorstensfejer. Maskinarbejder m. fl. Klejnsmed m. fl.

Vejle tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Bygn.-møbelsnedker. Slagter. Pølse-mager. Butiksslagter. Frisør. Automekaniker m. fl.

Viborg tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Forskole for radiomekaniker- og elektronikmekanikerfaget. Bygningsmaler. Tømrer. Automekaniker m. fl. Radiomekaniker m. fl.

Åbenrå tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Slagter. Pølse-mager. Butiksslagter. Automekaniker m. fl.

Skole

Ålborg tekniske skole:

Fag

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bogtryk. Slagter. Pølse-mager. Butiksslagter. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl. Bygningsblikkenslager. Kok, tjener.

Århus tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bogtryk. Bager. Slagter. Pølse-mager. Butiksslagter. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl. Gartner.

Års tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Landbrugsmaskinsmed.

FYN

Odense tekniske skole:

Smede og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bogtryk. Bogbinder. Bager. Slagter. Pølse-mager. Butiksslagter. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl. Kok, tjener. Gartner.

Ollerup Håndværkerskole:

Forskole for bygn.- og landbrugssmede. Klejnsmed m. fl.

Svendborg tekniske skole:

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl.

HOVEDSTADSOMRÅDET

Fagskolen for buntmagere:
(Teknologisk Institut)

Buntmager.

Københavns damefrisør- og parykmagerlaugs fagskole:

Frisør.

Københavns laugsskole for dame- og herrefrisører:

Frisør.

Frederiksberg tekniske skole:

Forskole for radiomekaniker- og elektronikmekanikerfaget. Skiltemaler. Overglasurmaler. Specialoptiker. Elektriker. Bygningsmaler. Ke-

Skole

Gladsaxe tekniske skole:

Det tekniske Selskabs Skoler:

Lyngby tekniske skole:

Konditorfagets lærlingskole:
(Teknologisk Institut)

Restaurationsindustriens
lærlingskole:

Fagskolen for Skrædere:

Tårnby tekniske skole:

ØVRIGE SJÆLLAND

Håndværkerhøjskolen, Haslev:

Helsingør tekniske skole:

Hillerød tekniske skole:

Holbæk tekniske skole:

Næstved tekniske skole:

Fag

ramiske fag. Bygningstapetserer. Finmekaniker m. fl. Elektromekaniker. Radiomekaniker m. fl. Gartner.

Klejnsmed m. fl. Bygningsblikkenslager.

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Nådler, tilskærer, pinder og pudser (skomagerfaget). Pottemager, drejer, gipser. Stenhugger. Brolægger. Gravør. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bogtryk. Bogbinder. Kemi- og litograf. Tapetserer. Tandtekniker. Maskinarbejder m. fl. Værktøjsmager m. fl. Guldarbejder m. fl. Sølvarbejder m. fl. Sølvgravør m. fl.

Automekaniker m. fl.

Konditor.

Kok, tjener.

Skræder, kjolesyning.

Flymekaniker.

Murer. Bygn.-møbelsnedker. Karetmager. Karrosseribygger.

Maskinarbejder m. fl. Skibsbygger m. fl. Bådebygger m. fl.

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl. Bygningsblikkenslager.

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Glarmester. Elektriker. Bygningsmaler. Tømrer. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl.

Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Slagter. Pølsemaker. Butikkslagter. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Rørsmed. Bygningsblikkenslager. Fabriksblikkenslager.

<i>Skole</i>	<i>Fag</i>
Ringsted tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Forskole for radiomekaniker- og elektronikmekanikerfaget. Bager. Urmager. Radiomekaniker m. fl.
Roskilde tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Bogtryk. Frisør. Automekaniker m. fl. Klejnsmed m. fl. Bygningsblikkenslager.
Slagelse tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Bygningsmaler. Murer. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Kok, tjener.
Slagteriskolen i Roskilde:	Slagtere på svineslagterier. Tarmrenser. Slagter (hos private mestre). Pølsemaker. Butiksslagter.

LOLLAND-FALSTER

Nakskov tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Maskinarbejder m. fl.
Nykøbing Falster tekniske skole:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Elektriker. Tømrer. Bygn.-møbelsnedker. Frisør. Maskinarbejder m. fl. Automekaniker m. fl. Autoelektromekaniker. Elektromekaniker. Sølvsliber m. fl. Gørtler m. fl. Modelsnedker. Metaltrykker m. fl. Skibssnedker.

BORNHOLM

Bornholms tekniske skole, Rønne:	Smede- og maskinarbejderfagets forskole. Tømrer. Maskinarbejder m. fl.
----------------------------------	--

Lærlingeundervisningen var hovedopgaven

Med henvisning til det drastiske fald i de tekniske skolers antal i perioden 1955–1965 er det berettiget at fastholde, at undervisningen af lærlinge i håndværk og industri også i den periode var hovedopgaven for de tekniske skoler. Faldet skyldtes omlægningen af lærlingeundervisningen. Det lykkedes to mindre tekniske skoler (i Struer og Varde)

at overleve uden lærlinge, idet de optog undervisningen af teknikere, men det var undtagelserne.

I 6 af de større tekniske skoler (Det tekniske Selskabs Skoler i København, Helsingør tekniske skole, Odense tekniske skole, Ålborg tekniske skole, Århus tekniske skole og Horsens tekniske skole) var der oprettet teknika, d. v. s. afdelinger for undervisning af ingeniører. I disse tekniske skoler var der en meget intensiv udnyttelse af skolebygningerne: i dagtimerne tjente de undervisningen af ingeniørstuderende, i aftentimerne undervisningen af lærlinge. Med lærlingeundervisningens omlægning til dagskole kunne denne ordning ikke opretholdes. Odense tekniske skole, som havde provinsens største teknikumafdeling, reagerede meget hurtigt. Allerede i 1958 lod skolen udarbejde et projekt til særskilte bygninger for teknikum. Denne plan blev tiltrådt af myndighederne og ført ud i livet i de følgende år. Senere fulgte de andre skoler samme fremgangsmåde, og med loven af 1962 om teknika blev stødet givet til en fuldstændig adskillelse af de tekniske skoler og teknika.

Den af statsministeriet i 1956 nedsatte teknikerkommission behandlede alle de tekniske skolers opgaver undtagen lærlingeundervisningen, dog at kommissionen tog hensyn til ingeniør- og teknikeruddannelsernes sammenkædning med lærlingeuddannelsen og uddannelsen ved de tekniske skoler og fagskoler.

I denne fremstilling vil det føre for vidt, om ingeniør- og teknikeruddannelsernes historiske udvikling skulle rides op. Til summarisk orientering henvises derfor blot til følgende oversigt over udviklingen af teknikeruddannelserne ved de tekniske skoler i tiåret 1955–65.

Tabel 3

Kortere tekniske uddannelser

	ELEVER	AFSLUTTENDE EKSAMINER
1955	1.501	331
1960	2.087	448
1965	5.562	2.216

I 1955 bestod hovedparten af denne undervisning i uddannelse af bygmestre (bygningstekonstruktører). Undervisningen foregik hovedsagelig i vinterhalvårene, idet eleverne var unge bygningshåndværkere, der tjente til skoleopholdene ved at arbejde i sommerhalvårene. Det

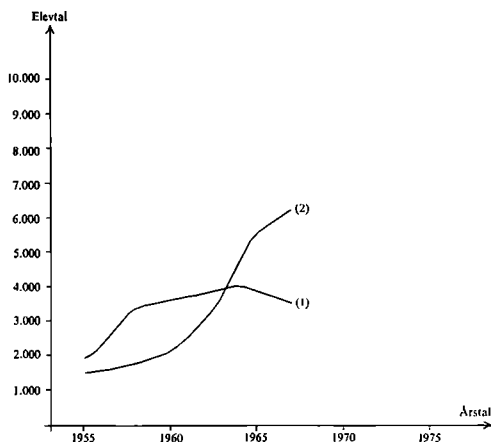

Fig. 2. Elevantal: (1) teknika. (2) kortere tekniske uddannelser.

varede derfor 4–5 år at gennemføre uddannelsen, deraf det relativt lave antal afsluttende eksaminer i forhold til elevtallet.

I 1960 og 1965 var nye uddannelser kommet til (tekniske assistenter, maskinteknikere, elektronikteknikere, laboranter), ikke mindst efter tilskyndelse fra teknikerkommissionen. Den langstrakte uddannelse af bygmestre (bygningskonstruktører) var afløst af en trindelt uddannelse af bygningsteknikere og bygningskonstruktører, gennemført som helårskursus, og det har bidraget til, at relationen mellem afsluttende eksaminer og elever er øget betydeligt.

Teknikerkommissionen tilrådede en kraftig udbygning af de kortere tekniske uddannelser og angav, at det burde tilstræbes, at der var flere teknikere (3–5) pr. ingeniør for bedst muligt at kunne få udbytte af investeringen i ingeniøruddannelserne. At udviklingstendensen i elevtallene har været i overensstemmelse hermed fremgår af tabel 4 sammenholdt med tabel 3 og af den grafiske afbildning, figur 2, men det fremgår også, at det af teknikerkommissionen angivne mål langtfra er nået endnu.

Tabel 4

<i>Elever ved teknika</i>	
1955	1.873
1960	3.682
1965	3.819

En oversigtsmæssig sammenligning af omfanget af den tekniske undervisning ved de tekniske skoler og teknika kan foretages ved at opgøre elevtimestallene:

Tabel 5

Omfanget af teknisk undervisning i 1967–68 ved tekniske skoler og teknika

	ANTAL SKOLER	ELEVTIMETAL (mill. timer, afrundede tal)
Lærlingeundervisning	50	20
Kortere tekniske uddannelser	20	7
Teknika	9	5

Det fremgår af denne oversigt, at lærlingeundervisningen endnu i 1967–68 udgjorde det største af de tre områder for teknisk undervisning. Den summariske oversigt dækker over store forskelle i undervisningsomfanget fra den ene skole til den anden.

Pædagogiske konsekvenser

Forudsætningerne for lærlingeundervisningens gennemførelse blev fra 1955 til 1965 afgørende ændret på følgende punkter:

1. Fra at være overvejende baseret på aftenundervisning blev den omlagt til dagundervisning på kursus i sammenhængende perioder på et vist antal uger eller måneder.
2. Klasseholdene, der tidligere sædvanligvis var sammensat af lærlinge fra forskellige fag og ofte tillige på forskellige alderstrin i lærlingeuddannelsen, blev nu sammensat af lærlinge fra samme fag (eller branche) og på samme trin i uddannelsen.
3. Der blev indført praktisk faglig undervisning i værkstedslokaler på de tekniske skoler.
4. Undervisningen, der tidligere var en bibeskæftigelse for lærerne, blev nu hovedsagelig varetaget af lærere, der havde denne undervisning som deres fuldtidsbeskæftigelse.

Den pædagogiske forberedelse af omlægningen formede sig meget forskelligt for de forskellige fag.

Nogle få fag havde allerede, inden lærlingeloven trådte i kraft, iværk-

sat betydelige forarbejder. Således havde smede- og maskinarbejderfaget gennemført forsøgsundervisning og havde udarbejdet nye lærebøger til undervisningen i tegningslæsning. Endvidere havde faget sammen med Teknologisk Institut i København gennemført forsøgsundervisning med den såkaldte forskoleundervisning, som omfattede et praktisk-fagligt værkstedskursus på 11 uger fortrinsvis i skruestikarbejde med simple håndværktøjer plus en elektrisk boremaskine. I tilslutning hertil var der tilrettelagt et fagligt instruktørkursus på 3 uger.

Murerfaget og tømmerfaget havde på tilsvarende måde gennemført forsøg med en kombination af teoretisk og praktisk undervisning i et forskolekursus.

Da erfaringerne fra forsøgsundervisningen var gode, var det naturligt, at disse fag var ivrige for i fuld målestok at gennemføre de ændringer, den nye lærlingelov lagde op til, og disse fag var derfor sammen med malerfaget blandt de første, som fik gennemført omfattende omlægninger. Omlægningen for smede- og maskinarbejderfaget skete dog i flere etaper, idet omlægningen i første omgang fortsat baseredes på aftenundervisning, men efter nye undervisningsplaner og med nye læremidler.

Der havde lige siden 1878 været gennemført kursus for lærerne, men det var meget betydningsfuldt for mulighederne for at give pædagogisk bistand, at der nu var tale om lærere, for hvem undervisningen blev en heltidsbeskæftigelse, og at antallet af lærere gik stærkt ned. Det sidste hang sammen med overgangen til dagkursus. Et lille regnestykke kan belyse hovedsagen: En vinters aftenundervisning omfattede ca. 225 timers undervisning. Dette timetal kunne erstattes af 6 ugers dagundervisning med 45 timers undervisning pr. uge. Det gav endda 270 timer, altså et lille overskud. Med den gældende timepligt, 36–40 timers ugentlig undervisning pr. lærer, evt. plus overtimer, kunne én lærer varetage hele undervisningen eller det meste af den. I løbet af ét år kunne en klasselærer nå at undervise 7 hold lærlinge. Der blev givet disse lærere bistand på flere måder:

1. Der blev tilrettelagt et pædagogisk-metodisk grundkursus på 14 uger. Undervisningen omfattede

A. Pædagogik	
Almen gennemgang	36 timer
Instruktionsteknik	15 -
Lektionsteknik	22 -
Øvelseslektioner	80 -
Audio-visuelle hjælpemidler	33 -
Diskussionsledelse	22 -
Det kulturelle indslag	7 -
Gruppearbejds teknik	7 -
Situationsspil	4 -
Pædagogisk iagttagelse	54 -
	<hr/> 278 timer
B. Psykologi	
Almen gennemgang	35 timer
Læseretardering	7 -
	<hr/> 42 timer
C. Studieteknik	
Notatteknik	30 timer
Studieteknik	4 -
	<hr/> 34 timer
D. Praktisk skolearbejde	
Almen orientering	7 timer
Stemmens brug	18 -
Karaktergivning	10 -
Metodeforbedring	14 -
Vejledning ved faglig konsulent eller aspirantvejleder	24 -
	<hr/> 63 timer
E. Diverse	
Gennemgang af fagets lærebøger	100 timer
Repetition	29 -
Prøver m. v.	45 -
	<hr/> 174 timer
	<hr/> I alt ca. 600 timer

Det pædagogiske grundkursus var inddelt i 3 perioder:

1. del, 4 uger, på kursusstedet under kostskoleform.
2. del, 4 uger, udstationeret på en teknisk skole tilknyttet en aspirantvejleder.
3. del, 6 uger, på kursusstedet under kostskoleform.

Den afsluttende prøve omfattede:

- Psykologi og pædagogik (mundtlig prøve).
 - Lektionstilrettelægning (skriftlig prøve).
 - Gennemførelse af lektion (mundtlig prøve).
2. Der blev hvert år afholdt faglige ugekursus, hvor fagets konsulent stod for tilrettelægningen i samarbejde med en kursusleder fra Statens tekniske lærerkursus og nogle lærere fra de tekniske skoler.
 3. Der blev hvert år tilbudt pædagogiske ugekursus.
 4. Fagets konsulent besøgte skolerne og gav vejledning til de enkelte lærere.
 5. Der blev afholdt særlige kursus for konsulenterne.

De første tekniske skoler

Det er almindeligt at datere de tekniske skolars første begyndelse til året 1800, da Massmann oprettede en søndagsskole for håndværkslærlinge. Der kan da også føres en ubrudt linie herfra frem til nutidens tekniske skoler.

Men forløberne kan findes længere tilbage. Som omtalt mere udførligt nedenfor påbegyndte Kunstakademiet i 1772 en undervisning af håndværkslærlinge, som fortsatte i mere end 80 år.

Endnu ældre er Orlogsværftets lærlingskole. Den blev oprettet i 1690 med det formål gennem en god uddannelse af tømrerlærlinge at sikre rekrutteringen af duelige arbejdsledere til værftet. Denne skole fortsatte virksomheden i århundreder. Professor C. G. Hummel ved den polytekniske Lærestalt havde som lærling været elev på Orlogsværftets skole, og hans tilknytning til lærestalten indledtes med, at han blev tilkaldt for at tilrettelægge undervisningen i tegning og maskinlære. Denne opgave var ellers tilbudt G. F. Hetsch, men hans force var bygningskunsten, medens hans forudsætninger for maskintegning var svage. Sammen med Hetsch var Hummel en af støtterne for Det tekniske Selskab i mange år. Selv da han var blevet direktør for Polyteknisk Lærestalt fortsatte han til sin død i 1872 som ministeriets tilsynsførende med Det Techniske Institut. I 1882 omdannedes Orlogsværftets skole til en skole for skibsbygningskonstruktører og skibsmaskinmestre. Maskinmesterundervisningen har således sit ud-spring her.

Ældst blandt de tekniske skoler og fagskoler for håndværket er antagelig det af Chr. IV oprettede »Børnehus«. I 1605 havde kongen efter engelsk, hollandsk og tysk forbillede oprettet et tugthus. Det var beregnet på at beskæftige voksne løsgængere, mænd og kvinder, med produktivt arbejde, som samtidig skulle være en oplæring til et håndværk, de kunne ernære sig ved efter opholdet i tugthuset. Kvinderne blev sat til at spinde og mændene til at væve klæde og lærred. Medens kvinderne klarede arbejdet tåleligt, var mændenes forudsætninger for arbejdet ikke gode. Mange var syge, og deres hænder og fingre grove og utrænede.

Lejlighedsvis blev også børn og unge indsat i tugthuset, første gang i 1607, og der ansattes en kvinde til at »lære de små piger udi tugthuset at spinde«. I 1608 blev klædemageren Asverus von Bremen antaget til at undervise og lære børnene i tugthuset. Det viste sig, at børnene var bedre skikket til arbejdet end de voksne. Børnene var finger-nemme, lærenemme og hurtige.

Ved en reorganisation af tugthuset i 1620 efter pesten i 1619 besluttede kongen derfor at reducere afdelingen for voksne mænd og til gengæld at oprette en særlig afdeling for børn og unge, kaldet børnehuset. Det var beregnet for fattige og forældreløse børn, der her skulle lære et håndværk. I en forordning af 2. november 1622 blev der givet forskrifter for Børnehuset i København. De ansatte mestre – mest tyske og hollandske håndværkere, i alt en snes – blev sat til at være instruktører eller læremestre for børnene og de unge. Ordningen var, at drengene blev udskrevet efter en læretid på 4 år plus yderligere 3 års beskæftigelse i børnehuset som børnehussvende, i alt 7 år. Pigerne kunne nøjes med 6 år, dog at de kunne slippe før tiden, såfremt nogen begærede dem til ægte. Børnehusets egen præst underviste i børnelærdom (d. v. s. katekismus) og i læsning, skrivning og regning. Denne organisation blev opretholdt indtil 1649, da kong Frederik III besluttede at lukke børnehuset for at nedbringe statens udgifter. Antallet af børn under oplæring nåede i 1625 op på omkring 700, heraf 550 drenge og 150 piger.

De håndværk, der praktiseredes i børnehuset, var først og fremmest knyttet til klædeproduktionen: der var uld-, linned-, bomulds- og silkevæver, vantmager, overskærer, possementmager, guldspinder m. v. Desuden var der håndværk, der producerede med husets eget forbrug for øje, således skræder, skomager, garver og nålemager. En drejer tog sig

af reparationer af væve og rokke. Ved alle disse håndværk sattes drengene i lære.

Børnehuspigerne kniplede, spandt bomuld og strikkede strømper og blev betragtet som lærlinge i disse fag.

I produktionsteknisk henseende udførte børnehusets manufaktur et pionerarbejde. Således havde bomulden Danmarkspremiere 1606 i børnehuset – eller rettere i dets forløber tugthuset. I tugthuset blev der i nogle år vævet gobeliner. Hoffet modtog stof til både hverdagsklæder og festdragter herfra, herunder også kniplinger til majestætens kraver. Ingen af disse produkter er med sikkerhed genfundet eller bevaret. Dog har produktionen af lærred til malerier efterladt sig blivende spor, idet portrætter af den kongelige familie er malet på kontrafeidug fra børnehuset, og disse malerier findes endnu på museerne.

Det var en alvorlig skyggeside ved den storstilede virksomhed, at de hygiejniske forhold den gang var så slette, at sygdom og død jævnlig raserede i uhyggeligt omfang, skønt kongen lod de bedste læger føre tilsyn. I 1620 døde 90 børn i løbet af få måneder, og under den store pest i 1637 døde i alt 324. Af de i alt ca. 4000 børn og unge, som i perioden 1620 til 1649 var under oplæring i børnehuset, døde ca. 2000 under opholdet. Antallet af udskrivninger efter fuld læretid m. v. nåede kun op på 630 for hele perioden.

Kunstakademiets undervisning af håndværkslærlinge

Det kgl. Akademi for de skønne kunster regnes almindeligt at være oprettet i 1754, men dets historie er ældre. Forbilledet var fransk, nemlig det i 1665 under Ludvig XIV på initiativ af Colbert oprettede Kunstakademi i Paris. I 1701 rettede 6 kunstnere (4 udenlandske herboende og 2 danske) en henvendelse til Frederik IV om protektion af et selskab, hvis formål skulle være at fremme kunsten gennem møder for interesserede og undervisning af lærelystne. Få uger efter henvendelsen til kongen stiftedes selskabet ved en fest i den Ahlefeldtske gård på Kongens Nytorv. En af stifterne, den danske hofmaler Henrik Krock, ledede den første tegneundervisning. Men der gik længe endnu, før der blev tale om økonomisk støtte fra statskassen til selskabet. Den 23. oktober 1738 skrev Christian VI til sin geheimeråd J. A. von Schulin: »Vi ville til Indretningen af Maler- og Tegne-Academiet strax lade udbetale de af Cancelliråd Krock forlangte 500

Rdlr., på det af dette nyttige Værk strax kan tage sin Begyndelse«. Krock døde en måned efter, men forberedelserne til virksomheden fortsatte. Den 1. februar 1740 åbnedes Kunstakademiet for alle lærelystne, ikke blot for kunstnere, men også for de professioner og håndværkere, for hvilke tegnekunsten kunne være nyttig. I 1748 udpegedes hofbygmesteren Niels Eigtved til tilsynsførende ved Akademiet, og nogle år senere blev han direktør for Akademiet. En afgørende forbedring af lokaleforholdene skete ved overflytning til Charlottenborg Slot i efteråret 1753. Nye statutter blev tiltrådt af direktøren og samtlige professorer den 30. marts 1754 og dagen efter underskrevet af kong Frederik V. Derfor regnes den 31. marts 1754 for akademiets stiftelsesdag.

Da Eigtved døde i 1754, blev den franske billedhugger Saly hans efterfølger som direktør for Kunstakademiet. Ifølge fundatsen skete forbindelsen til majestæten gennem præses, hvilken post A. G. Moltke beklædte. Tiden indtil kong Frederik V's død i januar 1766 var præget af en levende udvikling af Kunstakademiets virksomhed, ikke mindst igennem Saly's ledelse og hans kunstopfattelse, der var medvirkende til et gennembrud for rokokoklassicismen.

Under Chr. VII opstod en usikkerhed først om de økonomiske tilskud til Kunstakademiet og senere om forbindelsen til majestæten. Helt dramatisk formede udviklingen sig, da Struensee tog magten. Han fjernede i september 1770 J. H. E. Bernstorff, som havde vist akademiet og Saly stor bevågenhed. I december 1770 ophævedes statsrådet, og dermed mistede Moltke alle sine embeder, herunder posten som præses for akademiet. I januar 1771 udbad kabinettet sig oplysninger om akademiets økonomiske forhold. I februar nedsattes under ledelse af legationsråd H. P. Stürz en kommission – uden direktør Saly – til at udarbejde en ny fundats. Under navn af reglement blev det udstedt den 21. juni 1771. De økonomiske tilskud blev reduceret. Hvervet som præses blev ophævet. Direktøren skulle vælges for kun to år ad gangen (mod tidligere tre år), og antallet af lærerstillinger blev reduceret. Et nyt undervisningsområde, nemlig lærlingeundervisningen, blev pålagt akademiet: »På det at den gode Smag og de rigtige Grundsætninger i Tegning, ikke alene iblandt Kunstnere, men endog iblandt Håndværkere, som udkræve Kundskab i Tegning, kunde udbredes, skal alle i Kiøbenhavn værende Professionister og Håndværkere, som ikke kan undvære Tegning, tilholde deres Lærlinge, flittig at besøge

Academiet«. Denne nye opgave kom til at konkurrere med de kunstneriske uddannelser både om de begrænsede økonomiske midler og om lokalerne. Dertil kom, at det blev pålagt Kunstakademiet at godkende håndværkeres mesterstykker, først tegning dertil og derefter selve arbejdet.

Saly valgte i juli 1771 at tage sin afsked. Efterfølgeren C. G. Pilo gjorde sig store anstrengelser for at takkes de nye magthavere, bl. a. ved at vælge Struensee og Brandt til æresmedlemmer i akademiet og ved at bevæge kongen til at udnævne sin halvbroder arveprinsen til præses (skønt dette embede var afskaffet). Pilo kom ud i nye vanskeligheder og blev befaleet at begive sig til Gottorp for at male et billede af prins Carl af Hessen og hans gemalinde – i realiteten en forvisning fra København. Han indgav sin afskedsansøgning, hvorefter han fik ordre om at forlade landet inden en måned.

Undervisningen af håndværkslærlinge blev i januar 1772 overdraget maleren Johs. Chr. Alner som informator, og den 12. oktober 1772 – altså efter Struensees fald – tog undervisningen sin begyndelse. Kunstakademiets undervisning af håndværkslærlinge fortsatte i over 80 år. Lærlingenes forudsætninger for at få udbytte af akademiets undervisning var gennemgående yderst beskedne. Af hensyn til håndværksundervisningen oprettedes på Kunstakademiet en ornamentskole, og elevtallet steg hurtigt fra godt 200 til henved 350.

Fra Kunstakademiets 200-års beretning kan til belysning af akademiets vurdering af lærlingene som elever citeres: »Lærlingeuddannelsen – hvor nyttig den i øvrigt måtte være – påtvang Akademiet en stadig strøm af uvillige og slet begavede elever, der proletariserede undervisningen, og som af rent disciplinære grunde krævede et stadigt tilsyn«. . . . »Den stadige tilgang af lærlinge pressede på, i 1796 måtte man afvise 50 elever af pladsmangel, og først da man kom i besiddelse af lotterisalen, kunne man – 1799 – atter komme op på ca. 400 skole-søgende.« . . . »Undervisningen har sikkert for professorerne, og endnu mere for informatorerne, været trættende og stridsom. »Akademidrengene« havde et slemt ry på sig, og har næppe været lette at styre. De mange læredrengene, som kun mødte af pligt, og hvis muligheder for kunstnerisk udvikling naturligvis må have været begrænsede, kan næppe have virket inspirerende på professorerne« . . .

Til belysning af professorernes stilling og vilkår kan fra samme kilde følgende citeres: »Professorerne, eller en del af dem, sad ikke

stort bedre i det end det Akademi, de tjente. Embederne var ulønnede. Den eneste godtgørelse, professorerne nød, var 25 Rdlr. for hver gang, de havde måned¹⁾. Som hofkunstnere havde de en vis årlig godtgørelse, men var i øvrigt henvist til at leve af deres kunst. Under de gode tider havde dette kunnet gå, men allerede i begyndelsen af 1770-erne er det galt. Billedhuggerne, som først og fremmest levede af kongens og de riges byggeforehavender, fik svært ved at opretholde livet. Og som tiden skred fremad, blev situationen mere og mere fortvivlet. Stanley kom tilsyneladende ligefrem i nød og endte med at blive aldeles forsumpet, hvorefter han fik sin afsked i nåde i 1810. Selv Wiedewelt²⁾, der igennem årene havde udfoldet en så omfattende virksomhed, rantes af de hårde tider og søgte tilslut selv døden i Sortedamssøen i 1802.«

En forbedring af akademiets håndværkerundervisning indtrådte i 1820-erne. Den tyskfødte G. F. Hetsch havde i 1815 taget bolig her i landet og var straks blevet lærer ved Kunstakademiet. Han havde sin uddannelse i Paris og Rom og imponerede lærerforsamlingen ved sin personlighed og sin tegnekunst. En af hans første store opgaver var at udarbejde fortegninger for arkitektundervisningen. I 1823 fik han ansvaret for lærlingenes tegneundervisning og udarbejdede i de følgende år en serie fortegninger for bygningshåndværkere. Han indførte en begynderundervisning i geometri, perspektivtegning og frihåndstegning og lod eleverne på et senere trin arbejde efter fortegningerne.

Men det følte stadig som en byrde for Kunstakademiet at skulle undervise lærlingene. Flere gange blev det forsøgt at bringe undervisningen til ophør, men det lykkedes ikke. I akademiets fundats af 1842 blev der indført betaling for undervisningen, 2 Rd. pr. kvartal for lærlingene, og det har nok begrænset tilstrømningen noget. Ved oprettelsen i 1843 af Technisk Institut medvirkede Hetsch med råd og dåd, og han gik snart ind for, at akademiets elementære undervisning blev overført til instituttet. Det lykkedes ikke før end i 1851, og først efter en kampafstemning i akademiet, hvor stemmerne stod lige, og hvor derfor direktørens stemme gjorde udslaget. Kunstakademiet skulle føre tilsyn med klasserne, betale løn til lærerne og leje af lokalerne. Denne ordning varede indtil 1859, da akademiet endelig 88 år efter reglemen-

¹⁾ d. v. s. forestod undervisningen på modelskolen.

²⁾ direktør for Kunstakademiet i flere perioder.

tet af juni 1771 kunne give ansvaret for lærlingeundervisningen fra sig.

Til sin død i 1864 fulgte Hetsch samvittighedsfuldt med i lærlingeundervisningen. Han havde hjulpet ved oprettelsen af Det tekniske Selskab, han var i nogle år dets undervisningsdirektør, og senere med i selskabets bestyrelse. Hans plan for tegneundervisningen blev fulgt i omkring et halvt århundrede ved de tekniske skoler landet over. Hans indsigt i tegneundervisning blev også udnyttet af Den polytekniske Lærestanstalt. I Kunstakademiets ledelse havde der været betænkeligheder ved at give slip på håndværkerundervisningen. Der var lærere, som frygtede, at akademiet selv ville stå i fare for undergang herved. Hetsch stod imidlertid fast på sin overbevisning om det rette i at støtte frigørelsesprocessen. Den senere udvikling viste, at andre forbindelser opstod mellem akademiet og håndværket, til fordel for begge parter.

Instituttet for Metalarbejdere

I slutningen af 1700-tallet var der flere bevægelser i gang for at udvide oplysning gennem oprettelse af skoler for ungdommen, nogle med overvejende rationalistisk, andre med kristeligt præg. Fra denne tid stammer Selskabet for Borgerdyd, der oprettede Borgerdydskolen, og Efterslægtsselskabet, der omtrent samtidig oprettede en skole. I 1798 oprettedes Selskabet til unge Håndværkeres Dannelse, som straks ved oprettelsen udsatte en præmie på 100 Rd. for den bedste besvarelse af en prisopgave: »Hvorledes bør et teoretisk og praktisk Institut for unge Håndværkere i København være indrettet, for at det med mindst Bekostning kan stifte den mest mulige Nytte?«. Der indkom 9 besvarelser, som kort efter blev udgivet i et trykt resumé ved et af bedømmelseskomitéens medlemmer, Hof- og Stadsretsassessor J. H. Bärens. Af de 9 besvarelser var de 6 tyske og de 3 danske. Prisen for den bedste besvarelse blev tildelt grev Reventlows tyske rådgiver professor P. Villeneuve. Efter Bärens' opfattelse var den bedste besvarelse den af den danske dr. phil. G. Begtrup udarbejdede.

Villeneuves forslag gik ud på at oprette en forberedelsesundervisning i læsning, skrivning, regning og tegning, og derefter en teoretisk undervisning i naturhistorie, fysik, nationaløkonomi, håndværkshistorie og lavsrettigheder.

Begtrups forslag gik ud fra, at undervisning i læsning, skrivning og

regning måtte gives i dertil oprettede søndagsskoler. De tegnende håndværk henviste han til Kunstakademiets undervisning, som han ikke ville ophæve eller duplicere. Begtrups konkrete forslag byggede på et forbillede fra Hamburg, beskrevet i en tidsskriftartikel fra 1793. Begtrup foreslog en præliminær undervisning i matematik og kemi, henholdsvis for de »matematiske« og »kemiske« håndværk. Den specielle undervisning skulle varetages af 3 lærere for de »matematiske« håndværk, 3 for de »kemiske« og 2 for »ubestemte« håndværk. Instituttet skulle have en samling oplysende tegninger, en modelsamling og et laboratorium.

Selskabet fortsatte sit arbejde, grundigt, vidtløftigt og temmelig langsomt. I februar 1802 mislykkedes i første omgang et forsøg på at oprette praktiske håndværksinstitutter i duelige håndværkeres og kunstneres værksteder. Ingen meldte sig, men idéen blev senere realiseret, jfr. nedenfor. Man havde bedre held med annoncer om læresteder hos gode mestre. Dernæst lod selskabet holde foredrag af oplysende karakter: Hofpræst Christiani holdt i 7 år foredrag om »en med vor natur og bestemmelse passende leveplan«, Bärens holdt foredrag over de skønne kunster, lærer Krum om matematik, lærer Kielsen om mekanik, kandidat Sabroe om det danske sprog. Det mest iøjnefaldende resultat var dog oprettelsen af Instituttet for Metalarbejdere, der kom i gang i 1807 i værkstedet hos kobbærtøjsfabrikant Jørgen Conradt. Det var anlagt på praktisk arbejde og havde stor søgning i de følgende år, ikke blot af lærlinge, men også af svende og mestre. I de første år blev der givet værkstedsundervisning i drejning, gravering, drivning og ciselering. I 1810 udvidedes arbejdsområdet med støbning, hamring, slibning og polering. Selskabet til unge Håndværkeres Dannelse havde i 1801 taget navneforandring til Selskabet for Håndværksstandens Forædling. Dets indflydelse på Institutet for Metalarbejdere var ret beskedden, idet Conradt ledede det meget selvstændigt i det daglige. Selskabet opløstes i 1818. I 1832 udvirkede Conradt, at instituttet blev henlagt under den i 1829 oprettede polytekniske læreanstalt.

Søndagsskolerne

I Begtrups forslag forudsattes det som nævnt, at den almene lærlingeundervisning i læsning, skrivning og regning blev givet i dertil oprettede søndagsskoler. Det var således i overensstemmelse hermed, når

Massmann i året 1800 indbød til tegning af bidrag, der kunne muliggøre igangsættelsen af en skolevirksomhed i København med disse fag på programmet. Der var både tilslutning til hans opfordring og tilstrømning af lærlinge, da skolen åbnede. Det første år blev der alene meddelt almen undervisning (skrivning og regning), men på dette grundlag blev der to år efter gået videre med tegneundervisning.

Massmann var tysk, født i Heiligenhafen, og havde studeret i Kiel og Jena. Han kom i 1789 som 23-årig til København som huslærer hos A. P. Bernstorff. I 1793 blev han præst ved Frederiks tyske kirke på Kristianshavn. Efter hans opfattelse skulle præsterne arbejde i det socialt nyttiges tjeneste, skolen var nok så vigtig som kirken. Han havde under konfirmationsforberedelsen fået et levende indtryk af lærlingenes svage standpunkter.

Massmanns første skole for håndværkslærlinge fik lokale i Frederikskirkens skole. Da tilstrømningen hurtigt blev større, end hvad den kunne rumme, blev der oprettet undervisning i tilknytning til Nikolaj kirke, Holmens kirke, Trinitatis kirke og Vor Frue Kirke. Samtlige skolebestyrere mødtes hver fredag eftermiddag hos Massmann til drøftelse af skolernes arbejde.

Massmann fik bl. a. støtte til arbejdets påbegyndelse fra den Reiersenske Fond. Fondens bestyrelse gav imidlertid snart udtryk for ønsket om virksomhedens omdannelse til en industriskole, en samlet tegneskole i stedet for de enkelte tegneklasser rundt om ved søndagsskolerne. Det kunne Massmann ikke gå med til, hvorefter tilskuddet hørte op. Under indflydelse heraf oprettede han dog i 1808 en sådan tegneskole, som bestyrelsen havde ønsket, og så kom der igen tilskud. Skolen fik navnet den Reiersenske Tegneskole.

De Massmannske søndagsskoler blev snart efterlignet i provinsen: 1802 i Helsingør, 1804 i Ålborg, 1805 i Randers, 1810 i Næstved, samtlige steder med kirkernes støtte og med præster som ledere og lærerkræfter.

De Massmannske skoler i København fortsatte i over hundrede år – indtil 1920 – stedse med gejstlig ledelse. Institutionen De Massmannske Søndagsskoler består fortsat, men uden at drive undervisning. Virksomheden administreres nu af Håndværkerforeningen i København og består i årlig uddeling af stipendier og medaljer til udlærte svende.

Hovedpunkter i den senere udvikling

På kurven fig. 1 ses det, at væksten i de tekniske skolers antal var langsom i de første årtier efter året 1800. Navnet teknisk skole blev endnu ikke anvendt. Vi møder navne som Den Reiersenske Tegneskole, Institut for Metalarbejdere, Technisk Institut, når talen er om skolerne i København. I provinsen anvendtes også en række forskellige navne for de første skoler for håndværkslærlinge.

Endnu en rum tid udgik impulserne fra hovedstaden. Som allerede nævnt blev der af G. F. Hetsch fra 1823 udarbejdet et system for lærlingeundervisningen på Kunstakademiet. Dette system anvendtes ved tegneundervisningen af lærlinge på de tekniske skoler landet over i det næste halve århundrede.

Dernæst tiltrækker stiftelsen i 1840 af Håndværkerforeningen i København og i 1843 af Det tekniske Selskab sig opmærksomheden. I begge tilfælde var snedkermester Lasenius Kramp den, der udløste initiativet. Når det lykkedes at få gang i undervisningen, skyldtes det i nogen grad, at han fandt støtte hos Hetsch og andre, der længe havde arbejdet med lærlingeundervisningen. Året 1843 blev et af vendepunkterne i de tekniske skolers historie. Det skyldtes bl. a., at håndværkerforeningen blev talerøret for håndværkerne i forhold til lærlingeundervisningen. Tidligere havde laugene været udtryk for fagene ét for ét, mens håndværkerforeningen kunne optræde med den styrke, der stammede fra, at den stod som et samlet udtryk for alle håndværksfagene, og dermed var foreningen i stand til at virke bl. a. for den fælles interesse i undervisningen. Håndværkerforeningen var heller ikke tynget af den almindelige animositet mod laugenes restriktive praksis, som gang på gang i århundreder havde vakt anstød, og som flere gange havde givet anledning til indgreb. Den stærkeste impuls til håndværkerforeningens stiftelse var nok den trusel, der lå i nedsættelsen i 1840 af en kommission, der skulle undersøge laugenes forhold.

Det tekniske Selskabs historie er så udførligt beskrevet i litteraturen, at den kan udelades i denne sammenhæng, hvor formålet er at give et almindeligt overblik. Det tekniske Selskab fik imidlertid en betydning langt ud over hovedstadsområdet. Dets skoler blev forbillede for skolerne i provinsen. Det kom til udtryk i selskabets vedtægter, hvor det forudsattes, at selskabet skal samarbejde med skolerne i provinsen. Lasenius Kramp personlig kom til at forestå denne udviklingsopgave,

som han gennemførte med stor energi og nidkærhed. Hans efterfølger som forstander, oberstløjtnant V. A. Thalbitzer, fortsatte, hvor Lase-nius Kramp slap ved sin død i 1876. I en tale i 1878 i Horsens foretog Thalbitzer en klassifikation af landets tekniske skoler i 4 grader. Den første omfattede det store flertal af skoler, i hvilke undervisningen væsentlig indskrænkedes til elementær tegning samt undervisning i de almindelige skolefag. Den anden omfattede ca. 10 skoler, hvor undervisningen tillige indbefattede fagtegning, løsning af konstruktive opgaver m. m. Til tredje grad henførte Thalbitzer 2 à 3 skoler, der gennem en udvidet dagundervisning gav eleverne lejlighed til at udføre selvstændige beregninger. Endelig var der i 4. grad kun »en enkelt skole, der naturligt måtte være den i København, hvor der foruden i de nævnte fag blev givet de unge håndværkere undervisning i at løse opgaver af kunstindustriell natur« En så udtalt bevidsthed om egen for-træffelighed kan nok her og der have skabt animositet om tilsyns-opgavens henlæggelse til én skole.

Vedtagelsen i 1849 af en demokratisk forfatning gav anledning til et opbrud på mange felter. Det er almindelig kendt, at folkehøjsko-lernes opståen og udvikling ikke alene skyldtes enkeltpersoner som Grundtvig og Chr. Kold, men også den udfordring, som lå i behovet for en uddannelse af den voksne befolkning til at leve med i demo-kratiet.

For de tekniske skoler kom udfordringen til udtryk gennem vedta-gelsen i 1857 af næringsloven, der trådte i kraft i fuldt omfang i 1862. Næringsfriheden følte som en trusel mod håndværksnæringerne, og man forberedte sig i håndværket til et sammenhold mod denne trusel ved at oprette flere håndværkerforeninger rundt om i landet. For disse håndværkerforeninger blev dernæst oprettelsen og driften af de tekniske skoler et naturligt samlingspunkt. En direkte tilskyndelse til oprettelse af tekniske skoler blev tilstillet håndværkerforeningerne i form af et cirkulære fra indenrigsministeriet den 24. januar 1862, få uger efter næringslovens ikrafttræden.

Fra 1878 blev der på Det tekniske Selskabs Skole i København hvert år afholdt kursus for tegnelærere fra provinsens tekniske skoler. Søgningen var stor, i tiden indtil 1889, da en ny ordning blev forbe-redt, gik summen af de årlige deltagertal op til i alt 550.

Lærlingeuddannelsen fik i 1862 i kraft af næringslovens ikrafttræ-den et vist tilbageslag, fordi pligten til at oprette kontrakt med lærlin-

gene så vel som pligen til at aflægge svendeprøve ved afslutningen af læretiden blev ophævet sammen med næringsfrihedens indførelse. En af de mange teknikerkommissioner, Danmark i tidens løb har haft, afleverede i 1875 en betænkning, som påpegede det uheldige heri og stillede forslag til indførelse af en lov om lærlingeforhold, især omhandlende kontrakten med lærlingen. Først i 1889 blev loven gennemført.

I 1875 blev det overdraget Det tekniske Selskabs skole at fordele til provinsens tekniske skoler de midler, der på de årlige finanslove blev stillet til rådighed for håndværkerundervisningen. Beløbet var for 1877–78 i alt 20.000 kr. til 59 skoler. Samme år modtog Det tekniske Selskabs skole 15.000 kr. i statstilskud.

I 1883 bevilgedes på finansloven et beløb på 2000 kr. til tilsyn med den tekniske undervisning. Tilsynet blev overdraget forstander Thalbitzer fra Det tekniske Selskabs skole. Som medhjælp benyttede han tegneinspektør Carl F. Andersen. Skolen blev endvidere fra 1882 til 1890 konsulent for indenrigsministeriet i byggesager for tekniske skoler, som ønskede statstilskud til nybygninger. I de 10 år fra 1882 til 1892 bevilgedes i alt 448.000 kr. til 48 skolebygninger i provinsen.

Med lærlingeloven af 1889 var vejen banet for nye fremskridt på den tekniske undervisnings område. I 1890 blev tegneinspektør ved Det tekniske Selskabs skole i København Carl F. Andersen udpeget som inspektør for provinsens tekniske skoler. Statens Tegnælærerkursus blev oprettet i 1891 som afløser for den virksomhed, der er omtalt foran. Ligeledes i 1891 oprettedes Teknisk Skoleforening, i de første 22 år indtil 1913 som forening for provinsens tekniske skoler, i 1913 sluttede Det tekniske Selskabs skole sig til foreningen. Denne forening formidlede mange former for erfaringsudveksling mellem de tekniske skoler og påtog sig efterhånden udvikling af undervisningsplaner og udgivelse af lærebøger og opgavesamlinger.

De tre tiår 1880–1890, 1890–1900 og 1900–1910 udviser en støt og kraftig stigning i de tekniske skolers antal, sml. fig. 1 og tabel 1, og fra denne periode stammer mange skolebygninger, opført af håndværkerforeningerne med støtte fra stat og kommune.

En kommission, der virkede fra 1913–1916, anbefalede oprettelsen af et statsligt direktorat for tilsyn med den tekniske undervisning af håndværkere og industridrivende. Hidtil havde de tekniske skoler sorteret under indenrigsministeriet, men ved oprettelsen i 1914 af han-

delsministeriet, blev de overført dertil. Kommissionens forslag blev gennemført ved lov af 28. juli 1916. Professor Alfred Lütken fra Den polytekniske Lærestanstalt blev den første direktør og fortsatte i embedet indtil 1930, da han gik af på grund af alder. Professor Lütken havde fra 1901, indtil han blev direktør for tilsynet, været næstformand for Det tekniske Selskabs bestyrelse og formand for dets skoleudvalg. I loven bestemtes det, at der skulle oprettes et skoleråd for de tekniske skoler med direktøren som formand. Loven omhandlede også statens tekniske lærerkursus og bemandingen af tilsynet med en inspektør og med konsulenter til støtte for direktøren.

Tilsynets første år var præget af de vanskelige tider under krigen med løn- og prisstigninger. Efter genforeningen blev det en vigtig opgave at oprette tekniske skoler i Sønderjylland. Det store antal skoler, som blev oprettet i denne landsdel, er med til at markere en rekord i stigningen af antallet af tekniske skoler: Der blev oprettet i alt 87 tekniske skoler i tiåret 1920–1930. I 1920-erne fortsattes i øvrigt oprettelsen af en række praktisk betonedede fagskoler i hovedstaden, de fleste placeret på det i 1906 oprettede teknologiske institut, hvis betydning for den tekniske undervisnings udvikling var stor. Instituttets direktør Gunnar Gregersen havde sæde i skolerådet i en lang årrække.

Lærlingeloven af 1921 kom til at støtte en udvikling, som allerede var godt igang. I 1920-erne oprettedes de første faglige udvalg, hvor organisationerne for håndværksmestre på lige fod med fagforbundene behandlede spørgsmål om lærlingeuddannelsen, herunder også skolenes forhold. I lærlingeloven af 1937 blev de faglige udvalg lovfæstet med en række afgørende funktioner i forhold til lærlingeuddannelsen, og lærlingerådet blev oprettet som koordinerende instans.

Professor Lütken afløstes i 1930 af direktør F. V. Haugsted, som virkede indtil 1957, da han trådte tilbage på grund af sygdom. I hans funktionsperiode fortsatte udbygningen, den videregående undervisning ved de tekniske skoler udvikledes, og der indførtes praktisk værkstedsundervisning rundt om på de større provinskoler. Vejen var hermed forberedt for den omlægning i perioden 1957–65, som allerede er omtalt foran.

Kontorchef Axel Roelsen fungerede som konstitueret direktør i nogle måneder i 1957. Werner Rasmussen tiltrådte som tilsynets direktør i august 1957 og fortsatte i denne stilling indtil 1. april 1965. Ved loven af juni 1958 om tekniske skoler, teknika og teknologiske

institutter blev det pålagt tilsynets direktør at være formand for skolerådet for de tekniske skoler, tilsynsrådet for teknika og tilsynsrådet for de teknologiske institutter samt eksamenskommissionen for den tekniske undervisning.

Ved kgl. resolution af 26. september 1961 overførtes de tekniske skoler og teknika til undervisningsministeriet, medens de teknologiske institutter beholdt handelsministeriet som ressortministerium. Der blev vedtaget særskilte love for teknika og de teknologiske institutter, og deres råd fik ny sammensætning og nye formænd, henholdsvis kommitteret O. I. Mikkelsen og afdelingschef H. O. Christiansen. Fra 1. april 1965 nedlagdes tilsynet med den tekniske undervisning, og der oprettedes i undervisningsministeriet direktoratet for erhvervsuddannelserne under ledelse af O. I. Mikkelsen som undervisningsdirektør. Undervisningsdirektøren blev formand for skolerådet for de tekniske skoler og fortsatte som formand for teknikumrådet. Direktoratet for erhvervsuddannelserne fik tillagt de opgaver, som tidligere havde været varetaget af tilsynet med den tekniske undervisning, direktoratet for maskinmesteruddannelsen og tilsynet med handelsskolerne.

Endelig er ved normeringsloven for 1969–70 med virkning fra 1. april 1969 oprettet statens erhvervspædagogiske læreruddannelse, som overtager funktionerne fra det samtidig nedlagte statens tekniske lærerkursus. Den nye institution skal varetage uddannelse af lærere både for tekniske skoler og handelsskoler.

Afsluttende bemærkninger

Hovedvægten i denne oversigtsartikel er lagt på at belyse forholdene i de perioder, hvor der skete afgørende nydannelser. Derfor har perioden 1955–65 fået en stor part af den begrænsede plads, og derfor er den nye skolestruktur, som blev det foreløbige resultat, beskrevet forholdsvis udførligt.

Dernæst er der fra den tekniske undervisnings første historie lagt særlig vægt på at skildre Kunstakademiets medvirken. Den strakte sig fra 1772 til 1859 og endda et stykke tid derefter, idet den tegneundervisning, Hetsch havde lagt tilrette, bestod mange år endnu.

Der er med en vis flid peget på den udenlandske indflydelse på udviklingen i den første tid. Det var navnlig sydfra, mest fra Tyskland, men også fra Frankrig, at impulserne kom. Det er et fremtrædende

træk i dansk kulturudvikling, at sådanne impulser har kunnet opfanges og omformes til dansk anvendelse. I disse år, da Danmark side om side med andre lande medvirker i bistanden til udviklingslandene kan det være nyttigt at have sådanne træk i vor egen historiske udvikling præsent.

Ejendommelig er den store forskel på udviklingen af den tekniske undervisning i Danmark og Sverige. Her skal det blot nævnes, at sammenligninger af udviklingen i 1800-tallet i de to lande har vist, at man i Sverige veg tilbage fra at gennemføre en lærlingelov, selv om det blev alvorligt overvejet. Man havde heller ikke håndværkerforeninger, som oprettede tekniske skoler (eller yrkesskoler) som i Danmark. Yrkeskolerne er forholdsvis sent udviklet og er overvejende kommunale. Antallet af lærlinge er yderst beskedent i Sverige, medens det i Danmark er den største uddannelsesgruppe.

Sigtet med denne artikel har navnlig været at skabe interesse blandt historikere og sociologer for mere indgående undersøgelser over den tekniske undervisnings historie. Her er nogle forslag til emner, som det kunne være af interesse at få belyst:

1. Organisationernes medvirken i udviklingen af den tekniske undervisning. (Laug, håndværkerforeninger, industriforeninger, fagforbund, faglige udvalg, hovedorganisationer).
2. Lærerne i den tekniske undervisning.
3. Tegneundervisningen.
4. Den praktisk-faglige undervisning på værksteder og i laboratorier på tekniske skoler og fagskoler.
5. Den almene undervisning som forudsætning for den tekniske undervisning og som bestanddel heri.
6. Forbindelsen mellem tekniske skoler (og håndværkerskoler) og folkehøjskolerne.
7. Den videregående undervisning i de tekniske skoler.
8. Samspillet mellem tekniske skoler og teknologiske institutter.

Litteratur

Beretninger til de nordiske yrkesskolemøder om undervisningen i Danmark. 1949. 1959. 1964. Tilsynet med den tekniske undervisning.

Eva Christiansen: Uddannelsens betydning for det industrielle gennembrud i Danmark. København, 1966. Stencileret. 85 sider plus 19 bilag.

Dansk håndværkerundervisning. Udgivet af Teknisk Skoleforening ved dens 50-årige beståen. København, 1941. 699 sider.

Camillus Nyrop: Dansk håndværkerundervisning. Udgivet af Det tekniske Selskab, København, ved dets 50-års jubilæum. København, 1893. 263 sider.

Camillus Nyrop: De Massmannske Søndagsskoler i Hundrede Aar. København, 1900.

Det tekniske Selskabs Skoler. Udgivet af Det tekniske Selskab i anledning af 125-års jubilæet. København, 1968. 92 sider.

Vibeke Jensen: Næringsloven. Betragtninger over næringsloven af 1857, dens forudsætninger og resultater specielt med henblik på lærlingeuddannelsen. Utrykt opgave til Københavns aftenseminarium, juni 1965. 18 sider.

Kunstakademiets 200-års beretning. København, 1954. Gyldendals Forlag. 526 sider.

Alfred Lütken: Den tekniske undervisning for håndværkere i Danmark. Artikel i tidsskriftet Ingeniøren, 1929. 4 sider.

Lærlingekommissionens betænkning. Betænkning nr. 145, 1956.

Olaf Olsen: Christian IVs tugt- og børnehus. 100 sider. I Historiske Meddelelser om København. Fjerde række, III bind. 1951–54. I kommission hos G. E. C. Gad. København.

Statens tekniske Lærerkursus. Beretning 1958–62. Udgivet af Tilsynet med den tekniske undervisning. København, 1964.

W. Toussieng: Vore tekniske undervisningsanstalter. Særtryk af den tekniske Forenings tidsskrift, 14. årgang, hæfte 3. København, 1890. 35 sider.

Ålborg tekniske skole, Ålborg søndagsskoler. Udgivet af Ålborg tekniske skole ved dens 150-års jubilæum. Ålborg, 1955. 75 sider.

Den indbyrdes undervisning i den sjællandske almueskole

Af ERNST HØYBYE-NIELSEN

Den indbyrdes undervisning har flere gange været behandlet i den skolehistoriske litteratur. Man har interesseret sig for den rolle, metoden spillede i de politiske overvejelser, først og fremmest for kongen. Kun i liden grad har man interesseret sig for, hvordan teorierne blev ført ud i livet. Stud. mag. *Ernst Høybye-Nielsen* har gennem studier på Landsarkivet for Sjælland undersøgt metodens udbredelse og virkninger og fremlægger her sine resultater.

Der har ikke været foretaget nogen større selvstændig undersøgelse af den indbyrdes undervisnings historie i Danmark, siden Joakim Larsen skrev »Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818–1898« (1899)¹. Tidligere var emnet behandlet af L. Koch i »Den danske Landsbyskoles historie til 1848« (1882)². Begge disse værker lægger med hensyn til i. u. hovedvægten på den politiske historie, og selvom man må konstatere, at en mere nøjagtig fremstilling af politikken bag i. u.s fremtrængen i de danske skoler i høj grad ville være nyttig, er det klart, at en undersøgelse af i. u.s reelle betydning for den danske almueskole ville udfylde et større hul i vor skolehistoriske viden. En sådan undersøgelse, der naturligvis må betjene sig af lokale kilder, er her forsøgt for Sjælland især på grundlag af bispenses visitatsdagebøger.³

Indbyrdes undervisnings indførelse i Danmark

Lærere har vel til enhver tid ladet børn undervise hinanden i en snæver vending. Det nye ved den undervisningsmåde, som Bell og Lancaster »opfandt« uafhængigt af hinanden omkring 1800, er da også, at dette gøres til skolens hovedprincip. At en sådan undervisningsmåde vandt stor udbredelse i et krigshærgtet Europa med få pengemidler, lærere og skolebygninger kan forekomme rimeligt. Det er vanskeligere at forstå, at det, man vel i dag ville kalde et praktisk arrangement, af mange i samtiden blev vurderet som en af de største opfindelser, der var gjort til menneskehedens gavn⁴.

Frederik VI interesserede sig tidligt for i. u. Han har måske haft den ulykkelige undervisningssituation i København i tankerne, da han

i 1816 befalede Kancelliet at foranstalte et forsøg med metoden dér⁵. Imidlertid blev sagen syltet af Københavns skoledirektion, og til sidst tabte kongen tålmodigheden. I 1819 befalede han den unge, dygtige major Joseph von Abrahamson at oprette en forsøgsskole for i. u. i Sølvgade kasernes skole. Abrahamson kendte metoden fra sit ophold ved det allierede besættelseskontingent i Frankrig, og under hans ledelse blev skolen en succes⁶.

I Kancelliet delte man i begyndelsen ikke kongens begejstring for den i. u.; men da man havde haft en delegation på besøg i Abrahamsons skole, havde man pludselig høje tanker om metodens nytte. Resultatet blev, at man foreslog, at der nedsattes en kommission, der skulle stille forslag til metodens anvendelse i skolerne både i købstæderne og på landet. Dette bifaldt kongen den 24.4.1819.⁷ – Kommissionen trådte sammen den 1.6.1819 og bestod af Abrahamson, statsråd C. L. Lassen fra Kancelliet, amtsprovst P. H. Mønster fra Sorø, tidligere pestalozzianer, og en af de få af tidens mere ansete pædagoger, der gik ind for i. u.⁸, biskop Fr. Münter af Sjælland og biskop P. O. Boisen af Lolland-Falster, tillige forstander for Vesterborg seminatum. De tre første var varme tilhængere af i. u. og blev de centrale skikkelser bag dens indførelse i de fleste af landets skoler. Münter tillagde metoden en vis nytte især i de ringeste skoler. Boisen var modstander⁹. Den største uenighed opstod i spørgsmålet, om man skulle anbefale, at metoden indførtes overalt. Bisperne mente ikke, at man kunne overføre erfaringerne fra en velordnet købstadsskole til landsbyskolerne. De afgav derfor følgende særvotum: »Da vi ingen erfaring har, og hvad os angår, ikke drister os til uden erfaring at dømme om ting, som alene beror på den, så ønsker vi, at denne først må erhverves.«¹⁰

Da kommissionen var færdig med sit arbejde den 18.8.1819, var det Kancelliets tur til at udtale sig. Majoriteten (under Lassen) gik ind for en tvungen indførelse, når Kancelliet havde forvissat sig om, at de nødvendige forberedelser var gjort. En minoritet under A. S. Ørsted manede til forsigtighed og mente, at man som en begyndelse kun skulle tillade metodens indførelse på steder, hvor læreren kendte den, og hvor man kunne vente, at den gjorde fremgang. Man fremhævede, at almuen allerede havde vist sig mistænksom overfor den store skoleanordning. Forestillingen var færdig 1.4.1820.¹¹

Kongen havde åbenbart svært ved at bestemme sig, og først den 21.8.1822 kom hans approbation. – Det blev den moderate kurs, der

sejrede. I U. tillodes i købstads- og landsbyskolernes underste klasse, når skolekommissionen ønskede det, skoledirektionen havde afgivet betænkning til gunst derfor og Kancelliet fandt, at de nødvendige forberedelser var gjort. Det tillodes, at børn, der havde de befalede kundskaber, kunne udskrives af skolen, før de var 14 år.¹² Det fastsloges, at Abrahamsons bestemmelser for den i. u., som gav anvisning i metodens anvendelse til den mindste detalje, skulle følges nøjagtigt. Abrahamsons og Mønsters tabeller til den i. u. blev approberede. Hvert pastorat i landet skulle for egen regning anskaffe bestemmelserne og et sæt tabeller.¹³

I. U.s form i Danmark

Den indbyrdes undervisning fik en meget stram form i Danmark. L. Koch har kaldt den et »snørliv, hvori hverken læreren eller børnene kunde bevæge sig frit«.¹⁴ I Abrahamsons og Mønsters bindstærke værk om i. u.: »Den i. U.s Væsen og Værd« (1821–28) fremhæves det, at lærerens opgave alene var at bringe metoden til en stadig mere fuldkommen udøvelse; »men at forandre metoden, at sætte noget til den eller skære noget fra den, det er ikke overladt til den enkelte lærer«.¹⁵ Da meningen var, at børnene skulle lave så meget af skolearbejdet som muligt, udnævnte læreren først et af de ældste børn som hjælper. Han virkede kun indenfor et fag i 14 dage, og skulle dele de nødvendige rekvisitter ud. Det var tabeller, pegestokke og skilte til de såkaldte monitører og grifler til skriveundervisningen. Han skulle også se efter, om de andre børn mødte med rene hænder og ansigter. Selve undervisningen blev varetaget af bihjælpere, monitører. Disse blev udtaget blandt de flittigste og dygtigste af børnene. De måtte kun virke i to dage indenfor samme fag, og bar som tegn på værdigheden et blikskilt og en pegestok. Læreren dirigerede trafikken. Ved siden af at spidse fjerpenne skulle han skrive om børnenes fremskridt i sin »Dagbog for den i. U.«, der fulgte gratis med tabellerne. Det anbefaledes dog, at læreren bevægede sig lidt rundt for at eksaminere. Han kunne også lejlighedsvis undervise de flinkeste børn.¹⁶

Skoletimen begyndte på et nøjagtigt fastsat tidspunkt ved, at børnene, der var betegnede ved numre, marcherede ind i skolestuen i en lang række anført af hjælperen. De trådte an foran læreren, og hjælperen meldte klar, når han havde efterset de andre børn. Nu udnævnte

T. v.: Bihjælperen underviser lærlingene foran en tabel. Her i landet havde man til hver time tre tabeller.

T. h.: Ved en del af undervisningen (f. eks. skrivning og boglæsning) sad lærlingene ved lange borde, medens bihjælperen stod foran bordet med sin pegestok. Tabellerne er ikke med på billedet. De har været bag bihjælperen.

Bege vignetter findes på det diplom, der meddelte Abrahamson, at han var udnævnt til æresmedlem af Lancasters i. u.-selskab: British and foreign school Society. (dat. 7-5 1827). Joseph von Abrahamsons privatarkiv (Rigsarkivet).

læreren monitørerne, og hjælperen gav dem deres pegestokke og blik-skilte. Læreren gav besked om, hvilke tabeller monitørerne skulle undervise i. Tabellerne udleveredes af hjælperen, som regel 3 til hvert hold. Når de andre børn havde fået at vide, hvilken monitør de skulle følge, piftede læreren i sin fløjte. På dette signal marcherede monitørerne fulgt af deres »lærlinge«, som regel 4 eller 5, til det sted i lokalet, hvor undervisningen skulle foregå. Tabellerne blev hængt op på væggen, og overhøringen kunne begynde. Monitøren måtte kun sige »se på tabellen«, »godt«, »feil« og »om igen«, medens han skiftevis pegede med stokken på lærlingene og tabellerne. Svarene skulle gives lavmælt. Da der ofte undervistes mange børn i samme lokale, krævede reglerne, at der ikke taltes mere end højst nødvendigt. Læreren havde instruks om at variere pibens lyd, så den kunne betyde flere forskellige befalinger. Børnene fik ingen instruktion i metoden og tegnenes betydning. De nye elever – der var indskrivning hele året – skulle selv finde ud af det.

Al denne marcheren frem og tilbage hørte til i de store undervis-

ningssale i Abrahamsons mønsterskole. Vanskeligere har den været at praktisere i de små landsbyskolestuer. Problemerne blev ikke mindre af, at Abrahamson forbød de pladsbesparende borde, hvor børnene sad overfor hinanden, med den rimelige begrundelse, at denne placering opfordrede børnene til snakken. Han holdt i sine anvisninger¹⁷ præsten på Fur i Limfjorden op som et lysende eksempel. Denne havde indført i. u. i Fur skole, der kun havde en lille skolestue med et fag vinduer, og hvor kakkelovnen endda optog hele det ene hjørne. For at få væglads til tabellerne havde den snilde præst hængt en ramme op midt i skolestuen, så den deltes i to. Abrahamson konkluderer: »Man kan formedelst i. U. arbejde med langt flere Børn i samme Lokal end efter den ældre Methode«.

På denne måde fik alle børn undervisning i læsning, skrivning og regning. De flinke børn havde tillige geografi som belønning. Metoden brugtes også nogle steder til håndarbejde, tegning, sang og endda gymnastik. Undervisning efter den i. u. blev kun praktiseret i den underste klasse, da man kun fandt den anvendelig til de elementære færdigheder. For at undgå, at hele undervisningen blev for mekanisk, havde man indført faget »forstandsøvelser«. Læreren skulle her træne børnene i tæksomhed. Han var frit stillet med hensyn til lærebøger; men han kunne anvende læseskolens tabeller. Timeplanen lå ganske fast. Ved 6 timers skolegang havde man om formiddagen: 1 times læseskole, 1 times skriveskole og 1 times regneskole, hvoraf de sidste 20 minutter kunne tages til geografi. Om eftermiddagen havde man: 1 times læseskole, 1 times skriveskole, ½ times regneskole og ½ times forstandsøvelser. Om sommeren var der 5 timers skolegang. Man beholdt timeplanen, og afkortede nogle af timerne med et kvarter¹⁸. Dagen afsluttedes med bebrejdelser og ros. De uartige børn måtte knæle ned, medens de andre børn marcherede ud. Prygl var ikke tilladt, da det forstyrrede undervisningens rolighed. I Lancasters skole brugte man pengebelønninger. Det indførtes ikke i Danmark.

Der var som nævnt indskrivning i i. u.-skolerne hele året. På denne måde kunne man udnytte tabellernes kapacitet bedst muligt. Ellers risikerede man, at børnene klumpede sig sammen på et sted i systemet. Den orden og disciplin der kendetegnede metoden, kunne være en nødvendighed, når over 100 børn undervistes i samme lokale. Det er vanskeligere at indse metodens nytte, når klassen bestod af 20–30 børn. Faktisk indførtes metoden selv i de helt små skoler¹⁹.

Tabellerne

Læseskolen havde 80 tabeller. Når de var gennemgået, kunne læreren selv vælge to læsebøger. Det eneste krav var, at den første skulle have store typer, den anden normale. – Man gik konsekvent fra det lette til det svære. I de første tabeller findes alfabetet og korte stavelser (ba, be, bi, bu). Man gik videre til korte ord, og børnene måtte døje mastodonter som »Generalkvartermesterstab«, »Borgerofficersuniform« og »Consumptionsforvalter«, før de kunne forbinde to små ord. Tabel 49 har lette sætninger. Man sluttede med moralske sentenser og Kristi liv i hovedtræk. Skriveskolens 100 tabeller gik ud fra ganske samme princip. Her sluttede man blot med Danmarks historie. Børnene begyndte med at skrive med jernpinde i sand. Derefter skrev de med grifler på en tavle og sluttede med pen og blæk på papir. Det kunne der også være en mening i, da papir i 1820'erne var dyrt.²⁰ Regneskolen havde 120 tabeller. Man startede med tallæsning på 22 tabeller og gik så over til de fire species. Man startede som i skriveskolen med at skrive med jernpinde. Geografiskolens tabeller var 18 landkort. Den var delt i en stedkundskab og en sagkundskab om steder og lande²¹.

Tabellerne, der var udarbejdede af amtsprovst Mønster, skulle give børnene træning i at stave, skrive og regne. Senere blev det nødvendigt at revidere systemet. Man skar tabellernes antal ned, og slettede nogle af de værste spidsfindigheder. Det skete dog først i 1837²². For at beskytte tabellerne mod mulig overlast, udsendtes flere kancellicirkulærer med gode husholdningsråd. Den 18.7.1829 advarede man imod, at tabeller opbevarede på hylder under loftet, da dunsterne stiger opad og kaster sig på loftet, og hvad der er dette nærmest. Den 8.8.1829 kom et cirkulære, der gav en detaljeret anvisning i, hvorledes man burde fernisere tabellerne, hvor man kunne købe materialerne, hvad man højst skulle betale for dem, og hvilke farer og faldgruber der lurte indenfor ferniseringen »videnskab«.²³

Børnene og den i. u.

Hvorledes har børnene reageret på den i. u.? Vi ved det ikke bestemt, da ingen af dem, så vidt det vides, har skrevet om deres indtryk.²⁴ Formentlig har de moret sig over disse løjer i begyndelsen; men i

længden har formen virket dræbende kedsommelig.²⁵ Mønsters tabeller var tørre og kedelige, og eksercitsen har næppe kunnet fængsle ret længe. Der ligger en smuk tanke i at lade de dygtige børn hjælpe de svage. Det kunne måske bringe børnene til at tænke socialt. Desværre har formen dog snarere fremmet sleskeri og alles krig mod alle. Hvad der forekommer endnu uheldigere er, at hjemmene var afskåret fra at støtte børnene i deres skolearbejde. Samarbejdet mellem hjem og skole var særlig vigtigt i en tid, hvor det ofte var svært at få almuen til at indse nytten ved folkeoplysning.²⁶ Man kan måske finde trøst i, at metoden kun var tilladt i underste klasse. Børnene blev jo undervist af læreren senere. Det betød dog kun lidt, da mange børn i øverste klasse forsøgte meget på grund af erhvervsarbejde. – Alligevel virker metoden ikke helt negativ. Børnene blev holdt i ånde hele tiden, og skoletiden blev udnyttet fuldt ud. Mange børn, der ellers ikke kunne komme i skole på grund af de dårlige økonomiske tilstande i landet, fik ved hjælp af i. u. alligevel deres chance.

Hvad var formålet med at indføre i. u.?

Tilhængerne af i. u. har utvivlsomt i denne metode set et kærkomment middel til at effektivisere det danske skolevæsen. Ved den i. u. kunne en ret stor mængde børn på en billig måde lære de elementære kundskaber. Man sparede skoler, lærere og bøger, og det var store goder i en fattig efterkrigstid. Samtidig regnede man med, at nogle af børnene kunne udskrives tidligere af skolen²⁷, da i. u. gjorde undervisningen mere effektiv. De mange militærfolk blandt tilhængerne kunne glæde sig over, at alle landets børn fik en militærpræget opdragelse.

En så vidunderlig undervisningsmetode fortjente at blive inført overalt i riget. Det lod sig ikke gøre at få den påbudt ved lov, og man greb da til at indføre den ved en tvangspolitik overfor de lokale skolemyndigheder.²⁸ Den ledende kraft bag denne var Abrahamson, der altid kunne regne med kongens støtte. Da Abrahamson måtte træde tilbage fra sine vigtigste i. u.-poster i 1831 efter et angreb fra dr. theol. H. N. Clausen, var metoden indført i over 80 % af landets skoler.²⁹ Men nogenlunde samtidig var det blevet klart, at metoden mange steder kun var indført for et syns skyld. I 1828 havde en anonym embedsmand klaget over, at i. u. mange steder praktiseredes forkert. Det gav anledning til oprettelse af normalskoler for i. u. i hvert provsti. Det

Jeg er et Barn og har gode Forældre. Ikke Alle have Fader og Moder i Live.

Gud træf og hjælpe de fader- og moderløse Børn! han forlader dem ei; thi han er deres Fader.

O! jeg takker Gud for Fader og Moder.

Jeg er et Barn og jeg har modtaget og modtager dagligen meget Godt af mine gode Forældre;
min hulde Moder har fra min spædste Barndom pleiet mig og sørget for mig.

Jeg er endnu lille, kan ikke arbejde og ikke fortjene mit Ophold;

men mine Forældre arbejde trofagen, for at erhverve Føde og Klæder til mig.

Gud styrke dem i deres uisommelige Arbejde!

De ere bedrøvede, naar jeg er syg, og de ere omhyggelige for mit Helbred;

men jeg bør ogsaa gjøre Mit til at bevare et sundt Legeme;

jeg bør være maadelig i Mad og Drikke, og forsigtig i mine Lege og Fornøielser.

Mine Forældre sørge for mit Ophold og Helbred; de sørge ogsaa for min Sjæl.

De lære mig at kjende Gud og mine Pligter; de oplyse min Forstand.

De formane og advare mig kjerligen; de opbrage mig til det Gode.

De sørge, naar jeg feiler; de irettesætte og straffe mig, for at forbedre mig.

Gud velsigne og lønne mine gode Forældre; jeg skylder dem saa Meget!

hjalp dog ikke, og allerede 10.8.1830 måtte kancelliet udsende et cirkulære, der truede lærere og præster, der ikke rettede sig nøjagtigt efter de approberede bestemmelser, med afsked. Igen arbejdede man forgæves. Den 3.9.1831 videresendte kongen til kancelliet et anonymt brev, der beklagede sig over, at i. u. mange steder ikke blev udført efter forskrifterne. Han tilføjede for egen regning, at han selv på en rejse i Jylland havde bemærket afvigelser fra bestemmelserne.³⁰ – Man havde ikke lyttet til de advarende røster fra landets ledende skolefolk. Man havde ikke taget sig af, at alle landets seminarier var imod i. u. Man havde ikke engang gjort sig den ulejlighed at prøve metoden i en landsbyskole, før man næsten påtvang almueskolen den i. u.³¹ Statsmagten havde spillet ud. Nu var det skolernes tur til at svare.

De sjællandske skoleforhold

I de år, da den store skoleforordning af 1814 skulle føres ud i livet, var de sjællandske skoleforhold brogede. Børnene mødte ikke regelmæssigt. Mange skolestuer var uhensigtsmæssigt indrettede, og ofte kunne de slet ikke rumme de skolesøgende børn. Adskillige læreres uddannelse og effektivitet lod meget tilbage at ønske. Stort set var tilstanden ikke opløftende, selv en halv snes år, efter at Frederik d. Sjettes skoleforordning var trådt i kraft for Sjælland (1806).

Forsømmelserne

Det var for det første svært at få børnene til at komme i skole, især på de tider af året, hvor der var markarbejde. Ifølge biskop Münters visitatsdagbøger 1815–29 inddrev man skolemulκτηrne lemfældigt mange steder. Det gjaldt især der, hvor forsømmelserne hang sammen med hoveri eller fattigdom.³²

Pastor Mathias Wederkinck i Blidstrup (Holbo h.) har efterladt en protokol over sine skolebesøg 1805–18. Han fulgte skolens udvikling med rationalistisk nidkærhed og skrev omhyggeligt alle sine indtryk ned. Hans skole var bedst besøgt om vinteren, når ikke vejr og sygdomme lagde hindringer i vejen. Den 21.2.1815 var der mødt over 80 børn. »Et antal, som ey kan rummes i Skoelen, ey heller tilbørlig underviises«. Når markarbejdet begyndte i marts-april blev børnene hjemme. Den 11. april 1815 mødte således kun 20 børn. Om sommeren mødte kun de helt små og husmandsbørnene. Denne præst viste

en stor kærlighed til almuebørnenes oplysning. Det humane sindelag skinner ofte igennem, som når han efter et skolebesøg den 11.12.1806 er bekymret over, at børnene var for koldt klædt på, og at mange havde udslet. Wederkinck besøgte skolen sidste gang den 8.3.1818. Han skrev da: »Var jeg til Stede ved Underviisningen i Blidstrup Skole og hørte på Underviisningen. – Skolen var fuld af børn. Af det sete kunne skønnes, at Børnene gjorde Fremgang«. Han havde fået oprettet en hjælpeskole i sognet, og mulkerne fungerede effektivt. Man mærker næsten det tilfredse nik efter en veludført dåd.³³

Skolebygningerne

I de fleste skoleplaner, der indsendtes til Kancelliet, udtrykte skoledirektionerne ønske om en eller flere nye skoler. De mere beskedne nøjedes med at foreslå ombygninger. Det var dog ikke tiden til at kaste sig ud i et større skolebyggeri. En del skoler fik en tiltrængt ombygning. Små og dårligt anbragte skoler nedlagdes. De nødvendige nyopførelser skete meget langsomt. Efter bispenses visitatsdagbøger³⁴ var 6 skoler i Vester Flakkebjerg herred i 1817 så ringe, at de måtte bygges op på ny. De var også færdige i 1836; men der var ikke tale om kvalitetsarbejde. Sludstrup sk. var færdig i 1826. I 1852 måtte den rives ned. Allerede i 1836 var den for indskrænket. Tjæreby fik ny skole i 1836. I 1852 var træet helt råddent. Meget bedre gik det ikke i Tingjelling. En ny skole var bygget i 1826. I 1844 skriver biskop Mynster, at skolen, der var bygget af pisé³⁵, var molesteret af rotter. Bortset fra det var den dog god nok, og den stod stadig ved Mynsters sidste visitats i 1852. Disse tilfælde er ikke enestående.

Den i. u. krævede store lokaler. Den virkede derfor fremskyndende på ombygninger og nyopførelser i slutningen af 1820'erne. Til gengæld betød i. u. også, at en del af de skoler, der ønskedes i skoleplanerne, kunne spares. I Abrahamsons første hovedrapport om i. u.s fremgang³⁶ roser amtsprovst Mønster sig af, at han på grund af i. u. havde sparet 3 lærere (i Sorø, Slagelse og Skælskør) og 17 skoler, der ellers havde været nødvendige (ifølge skoleplanerne).

Lærerne

Et endnu større problem end uregelmæssighederne i børnenes skolegang og de slette skolestuer var det meget uensartede lærerpersonale.

Biskop Münter noterede altid i sine visitatsdagbøger oplysninger om lærernes alder, uddannelse og duelighed. Det er muligt på grundlag af denne kilde at fordele lærerne i 5 hovedgrupper efter deres uddannelse.³⁷ Den største (se tabel 1) bestod af seminarister. De fleste kom fra de sjællandske seminarier Jonstrup, forgængeren Blågård og præstegårdsseminariet i Brøndbyvester. I de sydlige herreder var der mange lærere fra Vesterborg, og egnene omkring Storebælt havde mange fra seminariet i Skårup. Lærere fra Brahe Trolleborg var geografisk jævnt fordelt. Seminarister fra Jonstrup og Blågård findes især i købstæderne og i Nordsjællands skoler, ellers træffes de hovedsagelig i de større skoler. Præstegårdsseminariernes hovedopgave var at uddanne landsbyskolelærere. De opstod i det første halvanden årti af det 19. årh. og nedlagdes med få undtagelser, f. eks. Skårup, i 1820'erne, da det største behov for mere summarisk uddannede lærere var stillet. En lille gruppe, som regel studenter, havde aflagt en særlig prøve for provsten. De havde ligeret med seminaristerne og var geografisk jævnt fordelt.

Herudover var der tre kategorier af lærere der ikke havde nogen speciel læreruddannelse. Det var studenter, hjælpeseminarister og lærere der ikke havde nogen uddannelse overhovedet. – Studenterne var ofte ældre folk, der havde undervist i mange år. Hyppigt var de sogneegnede. Det betød, at den store skoleforordning ikke kunne indføres lønmæssigt, før de døde. Det skabte især problemer i tilfælde, hvor sogneegnen var så affældig, at han ikke kunne varetage undervisningen. Han måtte da lønne en substitut. Da lønnen var ringe, besattes disse poster ofte af ganske uegnede folk. Som regel var det dog unge seminarister, der ventede på en bedre befordring. Lærere helt uden uddannelse var især talrige i Holbæk, Sorø og Præstø amter. Det var en blanding af håndværkere, mislykkede torretningsfolk, husmænd, domestikker og militære. I Sorø og Præstø amter havde man forsøgt at forbedre denne gruppes uddannelse ved at oprette hjælpeseminarierne i Kongsted og Ringsted³⁸. Til disse kom gamle lærere og fik et 3 måneders kursus i undervisning. Ordningen var god nok i en snæver vending; men Münters udtalelser om disse gamle lærere, der havde søgt at dygtiggøre sig senere, vidner om, at de ikke kunne holde mål med seminarister og studenter.

Tabel 1 (se bilag) viser de sjællandske landsbyskolelærere fordelt efter uddannelse og efter amt. Man ser, at Frederiksborg amt har flest

veluddannede lærere, medens Præstø amt ligger dårligst med 35 % seminarister og 41 % uden uddannelse + hjælpeseminarister.

Lærernes kvalitet forbedredes i perioden fra 1815–29. Hvis man betragter de herreder, som Münter besøgte to gange i den tid, ser man, at der mellem første og anden visitats afskediges 133 lærere. Af disse var 36 (27 %) seminarister og folk med ligeret og 97 (73 %) alle andre grupper. Der nyansattes i samme periode 137 lærere. 112 (82 %) var seminarister og dermed ligestillede, medens kun 25 (18 %) hørte til de andre grupper, som regel var det studenter og militære. (Nedlagte og nyetablerede skoler er medregnede).

Indbyrdes undervisnings fremgang på Sjælland

For at få dette problem belyst vil man naturligt gå til Abrahamsons årlige hovedrapporter om i. u.s fremgang og væxt³⁹. De blev udgivet i deres fulde længde for årene 1923–25, og var i den tid et kraftigt middel til at få i. u. indført. De nævnte med navn, biografiske data og megen ros de præster og lærere, der virkede til i. u.s fremme. Modstanderne kunne derimod se sig betegnede som mænd, beherskede af fordomme, lidenskaber, misundelse, hovmod, stødt forfængelighed og frygt for almueoplysning. Udgivelsen af disse usmagelige skrifter, der naturligvis fik mange skolefolk til at antage i. u. for at takke kongen⁴⁰, ophørte i 1826 af økonomiske grunde. Derefter udkom extracter af hovedrapporterne. Disse oplyser for hvert provsti i landet, hvor mange skoler der havde i. u., og hvor mange der planlagde at indføre den. Antallet blev opgjort pr. 31.12. hvert år. Da det skulle være muligt for læseren at få et indtryk af metodens fremgang, optog man hvert år også oplysningerne fra alle tidligere år. Rapporterne oplyser intet om antal skoler pr. provsti, skolernes størrelse, lærernes uddannelse, skolernes økonomi og en række andre spørgsmål, man nødvendigvis må have belyst, når man skal analysere spørgsmålene omkring i. u.s indførelse nærmere.

Biskop Münters visitatsdagbøger

De danske bisper havde pligt til hvert år at indgive rapport til Kanceliet om deres visitatser⁴¹. Til støtte for disse var bisperne næsten nødt til

at føre dagbøger om deres visitatser. Biskop Münter af Sjælland valgte fra 1815 at føre en sådan dagbog på et særligt skema, hvor han opførte alt, der kunne have interesse vedrørende skolevæsenet⁴². Han giver oplysninger om skolebygningerne, antallet af børn, om man har indført den store skoleforordning, forsømmelser, mulkering, lærerens forhold, undervisningens beskaffenhed og skoledirektionens arbejde. Et kancellicirkulære af 9.8.1828 krævede, at bisperne gjorde indberetning om i. u. fra deres visitatser. Münter noterede fra 1823, om metoden var indført, og et par år efter også om hvorfor den eventuelt ikke var det.

Friedrich Münter (1761–1830) efterfulgte i 1808 Nicolai Edinger Balle som Sjællands biskop. Han var ret køligt indstillet overfor den i. u. I 1818 indhentede Kancelliet hans betænkning i en sag, hvor det havde fået ordre til at udtale sig om nogle engelske i. u.-piecer⁴³. Ved denne lejlighed udtalte han, at metoden kun kunne have nytte i de ringest stillede skoler med for mange børn og få lærerkræfter, og selv her kunne han ikke indse, at børnene alene ved hjælp af i. u. kunne lære at regne med overlæg og skrive ortografisk rigtigt. Til forstandsøvelser, religion, geografi og historie var metoden uegnet, hvis undervisningen ikke skulle være rent hukommelsesværk. I øvrigt fandt han, at de danske skoler gennemgående var så gode, at i. u. var overflødig. Af Münters dagbogsnotater fra skolevisitatserne fremgår det, at han fandt i. u. nyttig til at lette de elendigste forhold indenfor almueskolen. Da han besøgte Arts herred (Holbæk a.) i 1823, skrev han om Rørby skole, hvor seminaristen Hammer (fra Brøndbyvester) underviste 90 børn, der hyppigt forsømte på grund af fattigdom og for lang skolevej: »Sognets ynkelige Fattigdom gør i. U. nyttig«; men ved samme lejlighed skrev han om skolerne i Arby og Lerchenborg: »Skolerne ere saa gode, at i. U. ikke behøves saa længe disse lærere er der«. – Skolerne havde henholdsvis 61 og 62 børn, og lærerne var en 70-årig student og en ung seminarist fra Skårup. (Begge skoler fik senere i. u.). – Münter roste aldrig metoden. Han konstaterer blot, at den af og til kunne have sin nytte. Han virker som et køligere gemyt end den senere biskop J. P. Mynster, hvis voldsomme følelsesudbrud han aldrig svang sig op til. Han kunne dog tit være opfyldt af retfærdig harme over mislige forhold indenfor skolevæsenet.⁴⁴

Indberetningerne til Kancelliet

En tredje værdifuld kilde er de indberetninger, Kancelliet havde forlangt af de lokale skoledirektioner om skoler uden i. u. i sommeren 1828. Årsagen var, at Abrahamson i sin årlige hovedrapport til kongen for 1827 havde påstået, at nogle af amtsprovsterne lagde hindringer i vejen for metodens udbredelse. På Sjælland kritiserer han især amtsprovst Bøgh i Præstø a. Nordre provsti, der kun havde i. u. i 26 af 82 skoler og provst Wedel i Frederiksborg a. nordre provsti. Han havde i begyndelsen af 1828 i. u. i 16 af 29 skoler; men han skyndte sig at få den indført i endnu 4 skoler, så rapporten til Kancelliet tog sig pænere ud. En nøjere analyse af kilden har vist, at den er ret unøjagtig. Alene i Præstø a. mangler oplysninger om 16 skoler, der ikke kan have haft i. u. Til gengæld er kildens oplysninger samtidige for hele Sjælland, og den lader sig direkte sammenligne med en lignende, mere nøjagtig indberetning fra udgangen af 1832.⁴⁵

Indbyrdes undervisnings fremgang på Sjælland

Tabel 2 (se bilag) viser de tal, Abrahamson har angivet for skoler med i. u. i sine hovedrapporter. Tallene er oprindeligt angivet pr. provsti. Da der imidlertid skete en omlægning af provstiernes grænser i slutningen af 1820'erne, ville en fastholden ved dette princip gøre tabellen helt uoverskuelig. Her er tallene angivet amtsvis. Til sammenligning er tallene fra de to kancelliindberetninger og fra biskop Mynsters første og sidste visitats taget med. – Det totale antal skoler pr. amt er beregnet på grundlag af biskop Münters visitatsdagbøger og indberetninger fra 1828. Tallet kan ikke blive helt nøjagtigt. Der kan formentlig blive en fejl på op til et par skoler pr. amt.

På grundlag af tabel 2 er lavet en grafisk fremstilling (fig. 1, s. 62), der viser den årlige stigning i antallet af i. u.-skoler i % af det samlede antal skoler. – Det viser sig, at antallet af i. u.-skoler ikke stiger jævnt fra år til år. Der er tale om to spring. Alle amter har en voldsom stigning mellem 1824 og 25. I København, Frederiksborg og Præstø amter sker der en ny stigning fra 1826–27. (I Holbæk og Sorø forsinkes den lidt).

Årsagen til den første stigning er rimeligvis dels, at de nødvendige forberedelser til i. u. nu var tilendebragt, dels – og ikke mindst, at Abrahamsons hovedrapporter begyndte at udkomme i deres fulde

længde. Man kunne blive nævnt i disse rapporter, hvis man gjorde en indsats for i. u., og ventede måske tilsvarende karrieremæssige fordele. Rapporten for 1826 (den første summariske extract) viser en afmatning. Stigningsprocenten er over hele linien halveret i forhold til 1825. – Det bemærkes, at Sorø a. starter med 39 % i. u.-skoler i 1823. Det er rimeligt at antage, at det skyldes den særlig energiske amtsprovst P. H. Mønster.

En nærliggende forklaring på stigningen 1826–27 er indførelsen af tabelkasser. Ved reskript af 2.12.1826 blev det efter forslag fra Abrahamson påbudt, at hvert provsti skulle have en tabelkasse.⁴⁶ En kongelig gave på 4000 rdl. lagde grunden, og derefter skulle hver skole i landet (altså også skoler uden i. u.) yde et fast årligt bidrag på 2 rdl. Til gengæld fik alle skoler ret til gratis at få tabeller udleveret. For fordelingen stod en tabelkomité bestående af Abrahamson og etatsråd Lassen. Kancelliet modarbejdede Abrahamsons forslag, der, som A. S. Ørsted senere skrev, »i en vis mands hånd blev et kraftigt middel til at få et vidtløftigt og kostbart sæt tabeller indpraktiseret i alle skoler«. ⁴⁷ I Sorø a. skete der ingen stigning. Man havde vel i. u. på de mest oplagte steder. Til gengæld har man en stigning året efter, da alle andre amter viser et fald.

For 1831 kom der ingen summarisk extract. Abrahamson måtte i december d. å. trække sig tilbage fra sine vigtigste i. u.-poster. Grunden var, at H. N. Clausen i Maanedsskrift for Litteratur havde rettet et voldsomt angreb på Abrahamsons hovedrapporter og på hele hans optræden i forbindelse med indførelsen af i. u.⁴⁸ I 1830 havde over 80 % af skolerne i. u. i alle amter (undtagen Præstø a.). Abrahamsons forventninger for 1831 (se tabel 2) har nok været for optimistiske, når man sammenligner hans beregninger med tallene fra indberetningerne til Kancelliet af 31.12.1832. – Tallene fra 1830 holdt sig nogenlunde til biskop Mynsters første visitats. Kun i Holbæk og Frederiksborg amter forhøjes de væsentligt.⁴⁹

Har særlige lokale forhold virket fremmende på i. u.s udbredelse?

Biskop Münters visitatsdagbøger kan bidrage til et svar på dette spørgsmål. Tabel 3 undersøger, om lærernes uddannelse havde betydning, og tabel 4 om en skoles antal af børn havde betydning for antallet af i. u. Begge tabeller er lavet på grundlag af visitatserne 1826–

29. Man må holde sig for øje, at antallet af skoler med i. u. fordobles i denne periode, og at bispen kun nåede at besøge 283 skoler (af 571). Holbæk a. blev slet ikke visiteret i denne tid. Præstø a. er underrepræsenteret.⁴⁴ Begge disse forhold kan i nogen grad forregne billedet; men det er dog muligt med disse reservationer in mente at tegne et billede af forholdene, der er mere nuanceret end det gængse.

I tiden 1826–29 visiterede biskop Münter 283 skoler. Af disse havde 154 i. u., og 46 havde ikke i. u. og havde heller ikke planer om at indføre den. 84 skulle snart indføre den. Hyppigt blev det dog ved løfterne. Indberetningerne fra 1832 viser, at i. u. mange steder ikke blev indført alligevel.

Tabel 3 (se bilag) viser, at lærere med en regulær læreruddannelse forekommer hyppigst i i. u.-skolerne. (Hyppigere end i skolerne som helhed). Dette rimer med, at en af de almindeligste undskyldninger for, at i. u. ikke er indført er lærerens ringe evner og ofte høje alder. Ejendommeligt nok roste den tidligste propaganda for i. u. metoden, fordi den var så simpel, at selv den ringeste lærer kunne benytte den, og fordi dårlige lærere ikke fik lejlighed til at påvirke børnene på samme måde som tidligere.

Tabel 4 (se bilag) viser, at store skoler oftere har i. u. end mindre. Mere forbavsende er det, at der findes skoler både med og uden i. u. indenfor alle størrelseskategorier.

Begrundelse for at i. u. ikke kunne indføres:

I det følgende vil de sjællandske skoledirektioners indberetninger til Kancelliet om skoler uden i. u. fra sommeren 1828 blive behandlet.⁵⁰ Undersøgelsen behandler udsagnene om, hvorfor i. u. ikke var indført, og undersøger, i hvor stor udstrækning det skete senere ved hjælp af biskop J. P. Mynsters visitatsdagbøger. Undersøgelsen er foretaget amtsvis.

Københavns a.

Amtet havde i 1828 17 skoler uden i. u. Af disse havde 12 i. u. før Mynsters 1. vis. (1835–42), 2 fik senere, 2 fik aldrig i. u. og 1 nedlagdes.

Begrundelser: Lærerens uduelighed 7 sk. (har alle i. u. ved 1. vis.). Skolen skal udvides 5 sk. (3 har i. u. ved 1. vis., 1 får senere (1843–51) og 1 fik aldrig

i. u.). For få børn 1 sk. (nedlagt før 1. vis.), præsten er modstander af i. u. 2 sk. (begge i Osted s. – Ny præst før 1. vis. 1 havde i. u. før 2. vis., 1 fik aldrig), skolen er helt ny. 1 sk. (i. u. ved 1. vis.), i. u. skal indføres 1 sk. (havde i. u. ved biskop Münters vis. 1 1828).

Frederiksborg a.

Indberettede 9 sk. uden i. u. 8 havde i. u. inden Mynsters 1 vis. (1836–41). 1 fik aldrig i. u.

Begrundelser: Lærerens uduelighed 2 sk., Lærerens uduelighed + gæld 2 sk., uegnet lokale 3 sk., gæld 1 sk. (alle havde i. u. ved 1. vis.) Lærerens uduelighed + for få børn 1 sk. (fik aldrig i. u.)

Holbæk a.

Af amtets 34 skoler uden i. u. har 28 i. u. ved 1. vis. (1838–42), 4 fik aldrig i. u. og 2 nedlagdes.

Begrundelser: Lærerens uduelighed 9 sk. (7 havde i. u. ved 1. vis., 1 fik aldrig, 1 nedlagdes), lokalet + dårlig økonomi 9 sk. (7 havde i. u. ved 1. vis., 1 fik aldrig og 1 nedlagdes), for få børn 1 sk. (fik aldrig i. u.) læreren + for få børn 2 sk. (1 havde i. u. ved 1. vis., 1 fik aldrig) læreren + lokalet 1 sk., læreren + lokalet + for få børn 4 sk., lokalet + for få børn 4 sk. (alle havde i. u. ved 1. vis.)

Sorø a.

Af amtets 37 sk. uden i. u. havde 22 i. u. ved Mynsters 1. vis. (1835–39) 23 sk. indførtes den senere. 11 sk. fik aldrig i. u. 1 nedlagdes.

Begrundelser: læreren uegnet 11 sk. (8 havde i. u. ved 1. vis., 2 fik aldrig og 1 nedlagdes), lokalet 3 sk. (1 havde i. u. ved 1. vis., 1 fik senere og 1 fik aldrig i. u.), for få børn 4 sk. (1 havde i. u. ved 1. vis. 3 fik aldrig), læreren + lokalet 6 sk. (4 havde i. u. ved 1. vis. 2 fik senere efter ombygning), læreren + for få børn 1 sk. (fik aldrig i. u.), modstand mod metoden 8 sk. (Alle fra Holsteinborg 5 havde i. u. ved 1. vis., 3 fik aldrig), i. u. skal indføres 3 sk. (havde alle i. u. ved 1. vis.).

Præstø a.

Indberettede 62 sk. uden i. u. Af disse havde 23 i. u. ved Mynsters 1. vis. (1835–41) 2 sk. indførte metoden senere, 33 fik den aldrig og 4 sk. nedlagdes.

Begrundelser: læreren 7 sk. (1 har i. u. ved 1. vis., resten fik aldrig), lokalet 18 sk. (8 havde i. u. ved 1. vis., 2 nedlagdes og resten fik aldrig), for få børn 10 sk. (2 havde i. u. ved 1. vis., resten fik aldrig), læreren + lokalet 5 sk. (2 med i. u. ved 1. vis., 1 fik senere, 2 fik aldrig), læreren + lokalet + for få børn 1 sk. (aldrig i. u.), læreren + for få børn 7 sk. (4 fik aldrig i. u., 1 nedlagdes, 1 havde ved 1. vis. og 1 fik senere), læreren + præstevacance 1 sk. (aldrig i. u.) lokalet + for få børn 1 sk. (aldrig i. u.), lokalet + skoleanordningen af 1814 endnu ikke indført 1 sk. (i. u. ved 1. vis.), præstevacancer o. l. 5 sk. (4 i. u. ved 1. vis., 1 fik aldrig), ingen grund angivet 4 sk. (3 i. u. ved 1. vis., 1 fik aldrig), i. u. skal indføres snarest (1 i. u. ved 1. vis., 1 fik aldrig).

De almindeligste grunde til, at i. u. ikke var indført, var lærerens uegnetthed og lokalets indskrænkethed. – Den første grund er angivet i alt 68 gange, og i 44 tilfælde fik skolerne i. u. senere. Der er tale om en forhindring, der kunne afhjælpes indenfor en rimelig tid, da lærere der ikke kunne praktisere i. u. som regel var gamle og uden uddannelse. Lokalet er 65 gange angivet som grund til at i. u. ikke kunne indføres. I 47 tilfælde indførtes metoden senere. Det kunne være vanskeligt, at bygge skolerne om i denne pengefattige tid. Når man ser bort fra Præstø a. var begge disse hindringer stort set ryddet til side inden biskop Mynsters 1. visitats.

At skolen havde for få børn i nederste klasse brugtes 38 gange som undskyldning. Metodens tilhængere mente, at i. u. også var nyttig i de små skoler, og kongen nægtede i 1837 at tillade, at disse skoler fritoges for i. u.⁵¹ Imidlertid indførtes metoden sjældent i skoler, hvor der var for få børn (kun i 14 tilfælde), og det skyldes naturligvis, at i. u. i klasser med 15–20 børn har virket paradisk. På sådanne steder, hvor læreren med lethed kunne varetage undervisningen selv, var i. u. ganske unyttig. – Modstand mod i. u. er angivet som grund 10 gange. Det var kun i Osted (Københavns a.) og på Holsteinsborgs skoler man åbent undsagde metoden. Nogle af begrundelserne især i Præstø a. kan måske tolkes som passiv modstand. Men alt i alt synes metoden ikke at have mødt vedholdende modstand på Sjælland.

Præstø a. adskiller sig fra de andre amter ved, at forholdsvis få skoler havde i. u. i 1828, og at kun en lille del af disse indførte metoden senere. Amtet var med hensyn til skolevæsenet opdelt i to meget store amtsprovstier.⁵² I det nordre provsti sad amtsprovst Bøgh. Han var aldrende, og Kancelliet skriver i kommentaren til indberetningerne, at han havde søgt sin afsked. Han har næppe været særlig energisk. Biskop Mynster var i 1835 meget forarget over at opdage, at han

ikke engang havde sendt skoleplan ind for sit eget pastorat (Herfølge). Det kunne man dog have forventet, når sognepræsten var leder af næsten hele amtets skolevæsen. At denne uenergiske amtsprovst sad i Præstø a., der havde et særligt tilbagestående skolevæsen, var uheldigt. For i. u. kom det til at betyde, at den aldrig fik samme udbredelse der, som andre steder på Sjælland.

Indberetningerne fra 1832

Indberetningerne fra 1828 kan sammenlignes med indberetningerne fra slutningen af 1832. Betragter man begrundelserne for, at i. u. ikke er indført ser man, at der er sket interessante ændringer i løbet af de næsten 5 år, der er mellem de to indberetninger.

I 1832 var der på hele Sjælland 575 skoler. Af disse havde 481 (85 %) i. u. Årsagerne til at i. u. ikke var indført var: Lærerens uegnethed 17 sk., lokalets uegnethed 43 sk., for få børn i nederste klasse 27 sk. og uvilje mod metoden 12 sk. (NB: Een skole angiver undertiden flere grunde). De årsager, som det var svært at afhjælpe dominerer. (Lokalet og for få børn). Lærerens uduelighed er kun angivet som grund 17 gange. (Mod 68 gange i 1828). Måske fordi staten ikke så med milde øjne på den slags lærere mere⁵³. Metodens modstandere træder tydeligere frem end i 1828. Det var en almindelig tendens efter Abrahamsons fald.

Konklusion

Indbyrdes undervisning indførtes først og fremmest i skoler med unge og efter tidens målestok veluddannede lærere. Da metoden krævede gode lokaler, udfoldedes der en stor aktivitet for at opfylde dette krav. Antallet af børn, som man skulle tro var det vigtigste af alt, havde mindre betydning. Metoden indførtes i skoler af alle størrelser, men først og fremmest i de største. – Indbyrdes undervisning mødte ringe modstand på Sjælland, og den vandt først frem i de amter, der i forvejen havde det bedste skolevæsen. – Indbyrdes undervisning blev hurtigt et symbol på en skoles status som et sted, hvor fremskridt og orden trivedes.

Indbyrdes undervisnings senere udvikling på Sjælland

Almindeligvis regner man med, at i. u. er et afsluttet stykke skolehistorie med Frederik d. Sjettes død. – Dette indtryk får man bekræftet når man læser en artikel af A. S. Ørsted i Ny Kollegialtidende 1846,⁵⁵ hvor han skriver, at der på nuværende tidspunkt ikke kan være nogle skadelige virkninger tilbage af den i. u. – Det er derfor med overraskelse man læser i J. P. Mynsters visitatsdagbøger, at i. u. spillede en betydelig rolle gennem hele hans bispeperiode⁵⁶. Afviklingen begyndte først, da J. N. Madvig som kultusminister i 1849 anbefalede Børresens ABC i stedet for Willes tabeller. Selv i Mynsters seneste optegnelser (fra 1853) havde over halvdelen af skolerne stadig i. u. (Bortset fra Præstø a.)⁵⁷

J. P. Mynster (1775–1854) var Sjællands myndige biskop fra 1834 til sin død. Han er vel en af de mest markante personligheder, der har siddet på denne post, betydelig både som taler og skribent. – Hans visitatsdagbøger, der er udgivet fornemt af overarkivar, dr. theol. Bjørn Kornerup, viser ham som en temperamentsfuld, grundig og konsekvent visitator. Kornerup mener ikke, at man på forhånd skulle tro, at Mynster som den erfarne personlighedsprægede pædagog, han var, havde set med alt for milde øjne på den i. u. (My. vol. I p. XCI). – Imidlertid roser Mynster metoden flere gange,⁵⁸ og han synes at have sat pris på den. – For Mynsters stilling til i. u. har det sikkert spillet en rolle, at han absolut ikke havde tillid til almueskolens lærere. »Læreren er en stymper« læser man ofte. – Lærere, der regnede sig selv for noget, kunne han simpelt hen ikke fordrage. Især var han ude efter seminaristerne fra Vesterborg med deres »skrydende og affecterede facon«⁵⁹ Hans ideal var den beskedne almueskolelærer, der kunne sit kram, og som kendte sin plads. At en landsby-skolelærer skulle kunne meddele en personlighedspræget undervisning, har han end ikke drømt om. Han følte sig sikkert tryk ved, at lærerne skulle undervise efter et nøje fastlagt program.

Da mange skoler afskaffede i. u. i Mynsters sidste år, beklagede han det aldrig. Han gav blot almindelige karakterer for underste klasse. Ikke sjældent gav han pæne karakterer. Han var ikke fanatisk tilhænger; men han anså metoden bekvem til løsning af nogle af de sjællandske skoleproblemer.

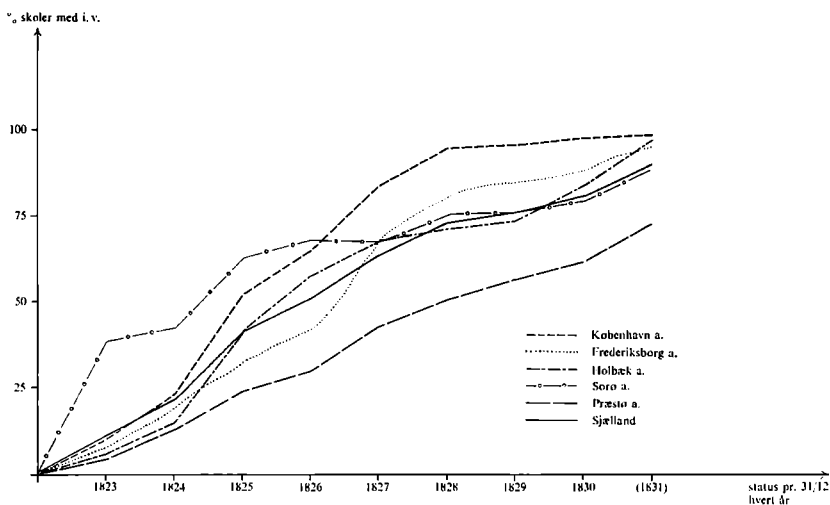

Fig. 1.

Mynsters visitatsdagbøger oplyser, om skolerne havde indført i. u., og om hvordan den praktiseredes i skolerne. De kan altså fortælle, hvor længe i. u. holdt sig i skolerne, og hvor effektivt den blev drevet. Mynster nåede at visitere alle sjællandske skoler 2 gange i årene 1835–50. 8 herreder nåede han at visitere 3 gange.

Undersøgelsens metode (se tabel 5)

Undersøgelsen er grebet an på følgende måde: For hvert amt er for hver visitats optalt antallet af skoler, antallet af skoler med i. u. og antallet af skoler, hvor i. u. enten ikke er indført eller er afskaffet.

For de skoler, der har indfør i. u., er der foretaget en opdeling, der skal belyse spørgsmålet om hvor effektivt i. u. blev drevet⁸⁰. I alt 3 grupper kan udskilles: Den første gruppe består af skoler hvor i. u. gik tilfredsstillende. Mynster giver undervisningen karakterer fra ug til godt÷. Den næste gruppe består af skoler, der fik dårligere karakterer. Disse var tit ledsagede af bemærkninger om, at i. u. nok kun var indført for et syns skyld. Den tredje gruppe består af skoler, hvor det åbent tilkendegives, at metoden kun bruges lidt. Det var ulovligt til 1849; men man kunne undskylde sig med, at man endnu ikke havde fået Willes nye tabeller, eller manglede tabeller i det hele taget.

Det er muligvis betænkeligt, at anvende Mynsters vurderinger på

denne måde; men man kan med nogen ret hævde, at i. u. i den grad var fastlagt til mindste detalje, at den kun kunne praktiseres eller ikke praktiseres. – En lærer der kun havde indført metoden for et syns skyld, kunne ikke fremvise i. u. på en tilfredsstillende måde. Børnenes medvirken var helt nødvendig. Mange lærere blev afslørede af Mynster, fordi børnene var uvante med metoden⁶¹. Man kan derimod med rimelighed indvende, at lærer og børn var nervøse på grund af visitatsen. Resultatet blev derfor dårligere end sædvanlig. Mynsters kendskab til den enkelte skole måtte jo også blive ret overfladisk. Man må derfor tage undersøgelsens resultat med et vist forbehold.

Det må fremhæves, at alle disse udsagn om i. u.s gang i skolerne stammer fra én mand. Det kan være en fordel, da det giver et nogenlunde ens vurderingsgrundlag. På den anden side kan menneskelige fejlkilder som øjeblikkelige stemninger, sympatier og antisympatier let have spillet en for stor rolle. I den sidste ende kommer det altså an på, hvilken tillid man har til biskop Mynster som sandhedsvidne.

Hvor længe holdt i. u. sig i skolerne?

Af tabel 5 vil man se, at i. u. var indført i så godt som alle skoler i Holbæk, Københavns og Frederiksborg amter. Sorø a. havde færre i. u.-skoler (81 % 1835–41) på grund af modstanden fra Holsteinborg. I Præstø a. var i. u. almindelig indført i Tybjerg, Hammer og Bårse herreder. Alle andre steder havde den kun vundet begrænset udbredelse. Fra første til anden vis. stiger antallet af skoler med i. u.⁶², og først i slutningen af 1840'erne begynder man at afskaffe metoden. Voldsomt gik det til i Sokkelund h. I 1844 havde alle skolerne i. u.; men blot 9 år efter (i 1853) var den afskaffet i 14 sk. ud af 31. Som regel gik det dog ikke så hårdt til. Ved de sidste vis. havde over halvdelen af skolerne stadig i. u., og nye skoler med i. u. indrettedes stadig mellem 2 og 3 vis.

Hvor effektivt blev i. u. drevet,

Det viser sig, som man kunne vente det, at de officielle tal for skoler med i. u. ikke giver et sandt billede af metodens stilling i skolerne. I tabel 5 ser man, at metoden gik tilfredsstillende i ca. 2 trediedele af alle skoler med i. u. (kolonne 3). Dette tal holdt sig forbavsende konstant gennem perioden. Der sker almindeligvis en lille stigning i effek-

tiviteten (undt. Præstø a. hvor der sker et fald). Kun i Københavns a. er den så stor, at man tør udlede, at dels større træning i benyttelsen af i. u. og dels metodens afskaffelse i skoler, hvor den har været mindre hensigtsmæssig, har virket fremmende på effektiviteten. Kolonne 4 og 5 viser, at skoler, hvor i. u. går dårligt, efterhånden går over til at indrømme at de kun bruger i. u. lidt.

Den nye generation af lærere og i. u.

At forholdet til i. u. var ændret fremgår af den måde, hvorpå de nye lærere stillede sig til metoden. I de 8 herreder, der visiteredes 3 gange af Mynster, kan dette spørgsmål belyses på en morsom måde. Ved vis. 1843–45 viser det sig, at 76 nye lærere var ansatte (siden vis. 1835–37) af disse havde 56 i. u. (74 %). Det svarer godt til, at der var i. u. i 80 % af skolerne. De nye lærere skilte sig ikke ud. Ved vis. 1851–53 optræder 66 nye lærere. Kun 27 (41 %) underviste i skoler med i. u. Ved samme vis. var der i. u. i 61 % af skolerne. – Situationen ved sidste vis. minder om, da i. u. skulle indføres. Dengang indførtes i. u. først og fremmest i skoler med unge, veluddannede lærere. Det er den samme type lærere, der først er med til at afskaffe den.

Undersøgelsen af biskop Mynsters visitatsdagbøger har vist:

1. At den i. u. stadig spillede en rolle gennem Christian VIII's regeringstid. – Efter 1849 skete der en tilbagegang i antallet af skoler med i. u. Størsteparten af Sjællands skoler havde dog stadig i. u. ved de seneste visitatser.

2. At H. N. Clausen havde ret, når han i sit angreb på Abrahamson i 1831⁶³ antog, at i. u. mange steder kun var indført på skrømt på grund af den tvangspolitik, man havde benyttet sig af. I over en trediedel af skolerne gik i. u. så dårligt, at der er grund til at antage, at metoden her kun brugtes sjældent.

3. At grundlaget for i. u. lagdes i 1820'erne. Kom man ikke i gang på dette tidlige tidspunkt, vandt metoden aldrig større indpas. Det viser udviklingen i Præstø a. tydeligt.⁶⁴

Konklusion

Generelt må man vist konkludere, at i. u. ikke var et svar på de problemer, der var størst for skolevæsenet. De ringeste lærerkræfter

formåede ikke at benytte metoden. De lærere der havde en læreruddannelse og som indførte i. u., blev frataget ethvert selvstændigt initiativ. Det skulle ikke fremme respekten for læreren i befolkningen, og man undrer sig ikke over at læse om de mange sløve ældre lærere hos Mynster⁶⁵.

Skolerne på landet var sjældent så store, at i. u. af den grund var nødvendig. Kun ca. 25 % af de sjællandske skoler havde over 80 børn (se tabel 4). Problemet var, at skolebygningerne var for små og dårlige, og at det var svært at forbedre dem på grund af de dårlige tider.⁶⁶ Mange af disse ting blev forbedrede – ikke ved hjælp af i. u., men fordi skolerne skulle have i. u.

Indbyrdes undervisning hjalp ikke på store dele af befolkningens manglende forståelse for oplysningens betydning. Den gjorde kun graven mellem hjem og skole endnu bredere. Man tilfredsstillede med i. u. de grupper, der var utilfredse med den store skoleforordning, og som helst så skolegangen overstået så hurtigt som muligt, medens man modarbejdede de fremsynede grupper, der interesserede sig for deres børns skolegang.

Frederik VI og Abrahamson havde sikkert de bedste hensigter med at indføre i. u. Den var billig, og de mente at den havde betydning for børnenes opdragelse til gode, lydige borgere. Den gode vilje var imidlertid ikke tilstrækkelig, når den ikke var parret med viden om landets skoleforhold, erfaring i undervisning og frem for alt en grundig planlægning. I. u. blev påtvunget almueskolen uden at være afprøvet i andet end store købstadsskoler. Først i 1830'erne undersøgte man, om det approberede apparat virkede efter hensigten, og ændrede systemet. Resultatet blev derefter. Metoden indførtes ofte kun for et syns skyld. Lærerne forsøgte, trods trusler om afskedigelse, at lempe lidt på det alt for stramme system. Metoden indførtes mange steder, hvor den ikke var til ringeste nytte, og mange af udgifterne til tabeller og andre materiale havde gjort bedre nytte andre steder.

Det var svært at slå i. u. ihjel igen. Flere skolefolk skrev imod metoden i 1830'erne. Senere blev den hængt ud af Goldsmidt i Corsaren og af Paludan-Müller i Adam Homo⁶⁷. Alligevel vedblev i. u. at have tilhængere. Normalskolen for i. u. nedlagdes først i 1865. Flere efterligninger kom på markedet i midten af 1800 tallet⁶⁸, og Willes tabeller udkom i nye oplag helt op i 1890'erne⁶⁹. – I 1950 skrev Johs. C. Jessen i sin skolehistorie for Præstø a., at mange gamle men-

nesker endnu mindedes, at læreren, når han havde særlig travlt, fandt de gamle tabeller frem og lod børnene praktisere i. u. i det små.⁷⁰

BILAG

Tabeller:

Tablet 1. Sjællandske landsbyskolelærere fordelt efter uddannelse og efter amt. (Samtlige forekommende landsbyskolelærere i biskop Münters visitatsdagbøger 1815–29):

Amt: Uddannelse:	Kø.	Fr.	Ho	Pr.	So.	Total
Seminarister	69	103	62	63	67	364
Ligestillede m. s.	7	3	6	10	3	29
Studenter	24	18	18	33	18	111
Hjælpelem.	5	0	3	28	14	50
Ingen uddannelse	22	10	40	45	29	146

Ligestillede m. s. er som regel studenter der har bestået en eksamen for provsten, og som har ligeret med seminarister. Hjælpelem.: gamle lærere der har gået på hjælpe-seminarium. I denne gruppe er inkluderede lærere der er dannede af præster eller andre lærde.

Tablet 2. Indbyrdes undervisnings indførelse på Sjælland. Antal skoler med i. u. pr. amt.

Abrahamsons hovedrapporter	Kø.	Fr.	Ho.	So.	Pr.	Sum	%
1823 31–12	11	9	6	44	6	65	11
1824 –	24	19	16	49	19	127	22
1825 –	55	35	45	72	36	243	42
1826 –	67	45	62	77	45	296	51
1827 –	88	71	73	77	64	373	64
1828 –	100	86	76	87	76	425	73
1829 –	106	91	79	87	84	447	76
1830 –	108	94	90	91	92	475	81
1831 – forventes: ...	109	103	106	102	108	528	90

Indberetningerne til Kancelliet:

1828 sommer	92	88	73	77	64	394	67
1832 31–12	107	92	92	94	96	481	85

Biskop Mynsters

visitatser:	Kø.	Fr.	Ho	So.	Pr.	Sum	%
1835-42	100	107	106	95	95	503	85
1846-53	80	108	104	91	81	464	77

Det totale antal skoler:

1820'erne	109	107	107	114	148	585
1832 31-12	111	97	105	117	145	575
1835-42	106	108	110	117	149	590
1846-53	106	112	112	118	152	600

Det totale antal skoler fra 1820'erne er beregnet på grundlag af biskop Münters vis. og indberetn. 1828.

Københavns a. har 1828 31/12 110 sk. Selve hovedstaden er ikke med i beregningen. Nedgangen i antallet af sk. i Københavns a. skyldes at nogle sk. kommer under hovedstaden.

Tabel 3. Landsbyskolelærernes uddannelse og den i. u. efter biskop Münters visitatsoptegnelser 1826-29.

Uddannelse:	Alle lærere %	Lærere i i.u.-skoler %	Lærere i skoler hvor i-u. skal indføres %	Lærere i skoler uden i.u. %
Seminarister	183 64,2	112 71,4	36 80,0	35 42,1
Ligestillede	13 4,6	9 5,7	1 2,2	3 3,6
Studenter	37 13,0	16 10,2	5 11,1	16 19,3
Hjælpesem.	25 8,7	13 8,3	1 2,2	11 13,3
Ingen uddannelse ..	27 9,5	7 4,6	2 4,4	18 21,7
Sum	285 99,9	157 100,2	45 99,9	83 100,0

Forklaring til lærerkategorierne: se tabel 1.

Tabel 4. Landsbyskolernes størrelse og den i. u. efter biskop Münters visitats-optegnelser 1826-29.

Skolestørrelse Antal børn	Alle skoler %	Skoler med i.u. %	I.u. skal indføres %	Skler ÷ i.u. %
Under 40	32 11,3	11 7,1	3 6,5	18 21,7
40-59	90 31,8	44 28,6	15 32,6	31 37,2
60-59	46 16,3	23 14,9	9 19,6	14 16,9
70-79	29 10,2	19 12,3	4 8,7	6 7,2
80-89	31 10,9	20 13,0	6 13,0	5 6,0
90-129	46 16,3	28 18,2	9 19,6	9 10,8
Over 130	9 3,2	9 5,9	0 0	0 0
Sum	283	154	46	83

De besøgte herreder 1826–29: Sokkelund, Sømme, Voldborg, Ramsø–Tune Horns, Holbo, Lyngø–Kronborg, Mønbo, Faxe, Tybjerg, V. Flakkebjerg og Ringsted. – Desuden Alsted, Smørum og Ølstykke, hvor optegnelserne er ukomplette.

Tabel 5. Den i. u.s gang og effektivitet i Sjællands stift 1835–53 efter biskop J. P. Münsters visitatsdagbøger:

Forklaring på kolonnebetegnelserne:

1. Antal skoler.
2. Skoler med i. u. pct. af 1.
3. Skoler med i. u. hvor undervisningen gik tilfredsstillende. (Karakterer fra ug til g÷) i pct. af 2.) den samlede effektivitet.
4. Skoler med i. u., hvor undervisningen går dårligt (karakterer under tg+) i pct. af 2.
5. Skoler med i. u., hvor det tilkendegives, at man kun gør indskrænket brug af metoden i pct. af 2.
6. Skoler uden i. u. i pct. af 1.
7. 4 + 5 den samlede ineffektivitet.

	1	2	3	4	5	6	7
<i>Københavns a.</i>							
1835–42	106	94	59	35	6	6	41
1845–53	106	75	73	7	20	25	27
<i>Frederiksborg a.</i>							
1836–41	108	99	63	37	0	1	37
1847–53	112	96	66	24	10	4	34
<i>Holbæk a.</i>							
1838–42	110	96	69	25	6	4	31
1847–50	112	93	70	22	8	7	30
<i>Sorø a.</i>							
1835–39	117	81	66	27	6	19	34
1845–51	118	77	67	23	10	23	33
<i>Præstø a.</i>							
1835–41	149	64	60	29	11	36	40
1846–53	152	53	57	15	28	47	43
<i>Hele Sjælland</i>							
1835–42	590	85	63	31	6	15	37
1843–50	598	83	65	23	12	17	35
1845–53	600	77	66	19	15	23	34

	1	2	3	4	5	6	7
<i>De 8 herreder</i>							
<i>der visiteredes 3 gange</i>							
1835–37	194	78	59	36	5	22	41
1843–45	192	80	60	31	9	20	40
1851–53	194	61	63	18	18	39	37

(De 8 herreder er Ramsø–Tune, Sokkelund, Lyngø–Kronborg, Ølstykke, Ø. Flakkebjerg, V. Flakkebjerg, Bæverskov og Faxe).

NOTER

1. Joakim Larsen (1846–1920), pædagog og skolehistoriker. Afsnittet i »Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818–98« (1899) p. 14–44 er meget bredt. De vigtige konklusioner er som regel taget fra Madvigs og H. N. Clausens erindringer (uden citatangivelse). Både hans fader og morfader praktiserede i. u. som degne i Nykøbing S. (Biskop Münters visitats Ods h. 1824, Biskop Mynsters vis. 1839 og 1848 (My. II p. 83) (se note 3).
2. Ludvig Koch (1837–1917), provst og historiker. I. U.s historie behandles i »Den danske landsbyskoles historie til 1848« (1882) p. 81–104. Afsnittet bærer præg af grundige studier på enkelte punkter. Det er interessanter end J.L.s da det er mere selvstændigt argumenterende.
3. Biskop Fr. Münters skolevisitater: Se Sjællands stifts Bispearkiv VII (diverse dokumenter) p. 36 »ca. 1815–1829 visitater landsbyskolerne vedk. (skematisk form)« Landsarkivet for Sjælland. Biskop J. P. Mynsters visitatsdagbøger 1835–53 bd. I–II, udgivet ved Bjørn Kornerup (1937).
4. Om den Bell-Lancasterske undervisning og dens historie se K. Grue-Sørensen: Opdragelsens historie. (1960) vol. II p. 159 ff. Professor Dr. theol. Jens Møller, en af tidens lærde theologer, er ofte citeret for sin bemærkning om, at i. u. er en af de største opfindelser, der er gjort til menneskehedens gavn. Citatet stammer fra Theologisk Bibliotek vol. XX (1821) p. 276–343 »Pastoralbreve om den nyere Tids Forbedringer i Almue- og Borgerskolevæsenet« Brev nr. 16 p. 335 (citeret af Joakim Larsen p. 20 og K. E. Bugge: »Skolen for livet« (1965) p. 191) – Møllers syn på den i. u. var dog mere nuanceret end denne udtalelse vidner om. Se f. eks. p. 343: »Idet jeg saaledes erkjender baade det nye og det Mangfoldig = Brugbare i denne Methode, lykønsker jeg mit Land dobbelt, baade fordi det ikke trænger til en almindelig Indførelse af denne Underviisningsmaade, og fordi det, just paa en Tid, Da Omstændighederne ei tillader os at anvende meget paa Skolevæsenets Forbedring, fandt i denne Opfindelse et beqvemt Middel til at faae fattige Børn underviiste uden alt for stor Opofrelse for Staten«.
5. I 1820 havde 1105 børn i København ingen skolemuligheder. Joakim Larsen, Københavns offentlige Skolevæsen (1881) p. 87.

6. Skolen blev oprettet efter kongelig ordre af 3.2.1819 (JL p. 16) Abrahamson skriver i »Regnskab for Bogen om den i. U.s Væsen og Værd« (1836) at kongen ved en audiens spurgte ham, om han kendte den i. u. Da han svarede bekræftende, fik han ordre til at gøre forsøg med den. A. ønsker tydeligt at fralægge sig ethvert ansvar. JL bruger derfor på p. 16 H. N. Clausen, der står begivenheden ret fjernt, som kilde: J. L. (1899) p. 16: »(A) forstod straks at indtage kongen for den (i. u.) og bibringe ham den tro, at dens indførelse ville være af stor betydning for folkeundervisningens fremme.«
H. N. Clausen: »Optegnelser om mit levned og min tids historie« (1877) p. 151: »Han (A) syntes at betragte indførelsen af denne metode som sit livs opgave, det var lykkedes ham at bibringe kongen den forestilling, at folkeundervisningens fremgang beroede på denne metode.« Kongen interesserede sig for i. u. før 1819. Det er nok rimeligt at give A. en førsterang som kilde.
7. Kancelliet havde fået ordre til at udtale sig om nogle piecer om i. u., som dronning Marie havde modtaget fra en agent for Lancasters i. u.-selskab d. 21.10.1818. Kancelliet udtalte sig ret negativt og henviste til en betænkning fra biskop Münter (omtalt p. 11). Se Kanc.ldep. Forestillingsprotokol res. nr. 21–1819. Forest. fra 23.12.1818. Rigsarkivet.
8. A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids historie. (1851–57) vol. I, p. 342.
9. Se JL p. 18. Biskop Boisen havde bl. a. noget imod knælestraffen; men han kunne kun foreslå prygl i stedet.
10. Kommissionens betænkning findes i Kanc. 1 dep. forest. pr. res. nr. 149–1822.
11. Kanc. 1 dep. forest. pr., res. nr. 149–1822. JL p. 21.
12. Denne sag havde også været diskuteret i kommissionen; men her havde den mødt modstand fra alle de gejstlige medlemmer.
13. anonym (Abrahamson): Bestemmelser for den i. U. (1822). A. vedkender sig skriftet i Hansen-Ersløws forfatterlexicon vol. 1 p. 6.
14. L. Koch p. 102.
15. Abrahamson og Mønster: Om den i. U.s Væsen og Værd. vol. III p. 7 (1828).
16. Dette og de følgende afsnit er hovedsagelig skrevet på grundlag af Abrahamsons bestemmelser for den i. u. (note 13).
17. Abrahamson: Bilag nr. 3 til bestemmelserne for den i. U. (1823) p. 8.
18. Et kancellicirkulære af 19.5.1824 befalede, at en halv time hver morgen skulle bruges til religion. Årsagen var at Fyns biskop Fr. Plum på egen hånd havde tilladt dette ved et cirkulære til Fyns gejstlighed af 15.11.1823. Han fik en reprimande af kongen; men man tog ideen op for at lukke munden på mange af de religiøse modstandere af i. u. (Forestillingspr. res. 38–1824. Brevsag nr. 1026. JL p. 31) I 1837 blev timerne i religion og forstandsøvelser lagt sammen til 1 time religion hver morgen.
19. Joakim Larsen skriver klogt på p. 27: »Den forlorne militære form, som Lancasters tanke fik hos os, og fra hvilken der ikke tåltes den mindste afvigelse, bidrog til at gøre den hele virksomhed endnu mere åndløs. Hvad

der blev vundet i orden, lydighed og præcision, opvejede ingenlunde den levende påvirkning, som børnene gik glip af ...»

20. JL p. 25, Grue-Sørensen: Opdragelsens hist. II p. 159 ff.
21. Stedkundskaben opnåede børnene ved at bihjælperen på landkortet udpegede de vigtigste steder og grænser og sagde deres navne, hvorefter han hørte lærlingene i dem. Ved sagkundskaben om lande og stæder begyndte man igen ved første kort, og denne gang beskrev bihjælperen ikke alene landenes grænser og stedernes beliggenhed, men tillige deres mærkværdigheder og hvad videværdigt der i øvrigt findes om dem. Hvad bihjælperen fortalte skulle altid eftersiges fra ord til andet af lærlingene. – Se Jacob Gebauer: Fremstilling af Samtidig og Indbyrdes Undervisning. Et forsøg til vejledning ved at indføre og styre. i. U. (1831) p. 32.

I Abrahamsons »Geografi ved indbyrdes undervisning« 3. udg. 1826 kan man se hvad børnene skulle vide. I begyndelsen har det drejet sig om definitioner. § 2 bringer næsten Ionescu i erindring: »Jordklodens Overflade er deels Land, deels Vand. Efter almindelig Talebrug kaldes de største Landdele: Verdensdele; de største Vande: Verdenshave«. I § 31 kan man se hvad børnene skulle vide om en by som Ålborg: »Ålborg kbst., 6400 I. ved Limfjorden, (Danmarks største Fjord, gaar 20 mil ind i Landet. Mellem den og Vesterhavet er på et temmelig langt stykke kun en smal Eide, der i de sidste Aar flere gange (sic) har været gjennebrudt), Overfart til Nørre-Sundby i Vendsyssel, Posthus, Domkirke, Stiftamtmand i Aa. Stift (tillige Amtm. i Ålborg Amt) h. Garnison (3 die jyske Infanteriregiment) i. Sukkerraffinaderi, 2 Sæbesyderier, 1 sennepsfabrik. Byen blev belejret og erobret 1534 af Johan Rantzau, der fratog Lybekkerne den, og fangede Skipper Klement«.

J. Søndergård Jensen har i artiklen »Den i. U.« i Hardsyssel Årbog LII (1958) p. 57 illustreret geografiundervisningen på følgende måde: Undervisningen bestod kun af en mekanisk opremsning. Ofte efter samme princip som den lærer, der gjorde sig til af, at han havde lært børnene alle landets amter. »Efterprøvningen foregik på den måde, at læreren ved danmarkskortet pegede på et sted i det vestlige Jylland og sagde Ringkjøbing, så brølede hele koret »amt«. På samme måde fortsattes landet rundt«. Geografiundervisningen var især genstand for kritik ved reformen af den i. u. i 1837. (Se JL p. 41 f.).

22. Hele i. u.s. apparat blev revideret af Abrahamsons nære medarbejder Student Jørgen Wille. JL p. 41 f.
23. Ferniseringscirkulæret er ordret gengivet af JL p. 27 (note). Han betegner det som »mindeværdigt«. Lærernes begehjælp for tabellerne var blandet. Nogle mente, at de kunne gøre dem bedre selv. Således skriver biskop Münter i 1825 at lærer L. Reistrup i Bidstrup (Sorø a.), der var tidl. boghandler og cand. philosophus, havde lavet en efterligning af i. u. med egne tabeller. Fremgangen var i læsning tg, i skrivning ret god »men naturligvis ikke efter i. U.s Form«.

24. Dette er et mærkeligt træk, der ikke taler til gunst for metoden. Måske har Joakim Larsen oplevet den i. u. (se note 1),
25. Dette er en alm. antagelse i den senere litteratur, og den forekommer berettiget. Se JL p. 24 f og Johs. C. Jessen: Præstø Amts Skolehist. til 1830. (1950) p. 56. Abrahamson skriver i en forerindring til den 2 årlige hovedrapport om i. u.s fremgang og vækst (1825) at metoden »opliver Lærer og Børn til Underviisning, hvilket tydeligen allevegne viser sig i hiins tilfredshed og disses munterhed og forøgede lyst til at søge Skolen«.
26. I 1816 var kongen mest stemt for at opgive skolereformen på grund af almuens modstand. Se JL 1784–1818 p. 288 og forestpr. res. nr. 122–1816.
27. Denne lidt uansvarlige modification af skoleforordningen af 1814 (se p. 3 og note 12) skyldes formentlig, at i. u. ikke var indført i øverste klasse. I købstadsskolerne blev denne klasse derfor for stor til en enkelt lærer, og man kunne så lette dette problem ved at lade de bedste elever udskrive tidligere. (Problemet blev skærpet af, at man regnede med, at første klasse kunne passeres hurtigere ved hjælp af i. u.). På landet har man sikkert også på denne måde ønsket at frigøre arbejdskraft til bønderne, der i øvrigt ofte holdt børnene hjemme i perioder med meget markarbejde.
28. Denne politiks vigtigste led gennemgås på p. 13. Se ellers JL.
29. Se J.L. p. 35 ff., L. Koch p. 98. H. N. Clausens erindringer (note 6) p. 151, J. N. Madvigs Livserindringer (1887) p. 118, Abrahamson (og Mønster): Regnskab for bogen om den i. U.s Væsen og Værd. (1836) p. XVIII–XX. A.s afskedsansøgning findes under kanc. 1 dep. brevsag nr. 4091–1931. Den er trykt i sin helhed i Joakim Larsens artikel: »En Skolehistorisk katastrofe fra Frederik VI.s Tid.« TS. »Hjem og Skole« 1917.
30. Oprettelsen af Normalskoler i hvert provsti, res. nr. 102–1828, Trussels-cirkulæret af 10.8.1830 er trykt i sin helhed hos P. N. Frost: Bemærkninger om den I. U. Methode (1834) p. 8. Den sidstn. sag, der medførte udsendelsen af et nyt trusselscirkulære, se res. nr. 175–1833.
31. Se JL. p. 19 om modstanden mod i. u., L. Koch p. 86. K. E. Bugge p. 189 og 224 (Skolen for Livet).
32. Generelt træk hos Münter. Mulkter: Se f. eks. Faxe h. 1818 og 1827 (Roholte og Spjællerup). Hoveri: Faxe h. 1818 (Dalby), 1827 (Vallebo) og Ringsted h. 1822 (Førslev, Vitterslev, Hømb og Sneslev).
33. Sognekaldsarkiver for Frederiksborg a.: Blidstrup s. p. 37 nr. D 3: 1805–21 Protokol over Skolebesøg. Landsark. for Sjælland. Præsterne var Mathias Christopher Wederkinck (1761–1831) 1797–1818 og Peter Adolph Hilde (1784–1854) 1818–54. – Hilde var så begejstret for i. u., at han lod Abrahamsons summariske extracter afskrive i sine embedsbøger. Han er ufordelagtigt nævnt hos biskop Mynster (My. II p. 247) Wibergs Præstehistorie I p. 174.
34. Biskop Münters vis. i Vester Flakkebjerg h. 1817 og 1826. Biskop Mynsters vis. sammested 1836, 1844 og 1852 (My. I p. 133 ff.) (se note 3).
35. Pisé (eller pisée): stampet ler til bygninger.

36. Abrahamsons hovedrapport fra 1823 (1824) se Sorø a.
37. Se note 3.
38. Om hjælpeseminarierne: Se J.L.: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818 p. 332 f. De her nævnte er amtsprovst Flemmers i Kongsted og provst Pedersens i Ringsted.
39. Joseph v. Abrahamson: 1, 2 og 3 Hovedrapport om den i. U.s Fremgang og Væxt 1823–25 (1824–26). Samme: Summariske Extracter til 4–8 Hovedrapport 1826–30 (1827–31) – Extracterne blev også udgivet på fransk og dele af dem offentliggjordes i Kollegialtidenen.
40. Rapporterne var stilede til kongen, der hele tiden fik den fuldstændige hovedrapport.
41. Nærmere se J. P. Mynsters visitatsdagbøger vol. I p. XVII.
42. Biskop Münter førte en særlig dagbog for de kirkelige vis. (modsat biskop Mynster).
43. Se note 7.
44. Se note 3.
45. Kancelliet udbad sig den første indberetning ved et cirkulære der udsendtes 12.2.1828. Materialet er samlet i Kancelliets forestilling af 24.10.1828 (Kanc. 1 dep. forestpr. Res. nr. 191–1828). Kancelliets forest. af 27.3.1833 indeholder en beretning om i. u.s stilling pr. 31.12.1832. Man havde indhentet oplysninger som i 1828. (Kanc. 1 dep. forestpr. Res. Nr. 68–1833) – L. Koch p. 103 og JL p. 39. Sammenlignes indberetningen fra 1828 med Münters vis. og den senere indb. fra 1833 ses det at den er unøjagtig. I Frederiksborg a. mangler 13 skoler og i Præstø a. 16 skoler som ikke havde i. u.
46. Tabelkasserne indførtes ved res. nr. 167–1826 (2–12). I Kancelliets forestilling fra 17.11 er indklæbet en rapport fra Abrahamson til kongen (af 19.7.). Den indeholder 2 detaljerede (alternative) lovforslag om oprettelse af tabelkasser. A.s rapport begynder: »Ifølge Deres Majestæts allernaadigste Tilladelse vover jeg at forelægge et Udkast til Ideen af Grundfæstelsen af i. U. her i Riget«. A. og Lassen udnævntes til deres poster i tabelkommissionen ved kongelig ordre nr. 193–1826 (30.12.).
47. Se L. Koch p. 96.
48. Se note 29. Clausens resension stod i Maanedsskrift for Litteratur vol. VI (1831) fra p. 357. – Marcus Rubin: Frederik VI.s Tid (p. 336 note) skriver at Clausens resension egentlig er mærkeligere ved sin polemiske form, end ved sin belysning af selve spørgsmålet. Marcus Rubin har åbenbart (som også jeg selv) læst denne meget lange kritik med en følelse af undren over hvor lidt den belyser spørgsmålet om i. u. i Danmark.
49. Dette er taget som et udtryk for, at A.s kraftfulde ledelse nu manglede. Stagnationen skyldes sikkert også, at de mest oplagte emner for i. u. nu havde indført den. Det er rimeligt at forvente en afmatning efter den voldsomme aktivitet i 1920'erne.
50. Se note 45.
51. JL p. 42. – note 22.

52. Efter den store skoleforordning af 1814 var skolevæsenets lokale styrelse lagt ind under en amtsskoleinspektion bestående af amtmanden og amtsprovsten, der var en slags skoleinspektør. På grund af præsternes dårlige økonomi og deres uvilje til at bidrage til amtsprovsternes løn resolverede kongen d. 19.7.1822 (res. 102–1822) at amtsprovstierne skulle ophæves ved vacance. Joakim Larsen kritiserer dette skridt (JL p. 4); men meget tyder på, at amtsprovsternes områder var for store. Det har derfor mange steder været en gevinst, at deres arbejde blev lagt under de alm. provster. (Selvom amtsprovsterne valgtes under hensyn til deres særlige interesse for skolevæsenet.).
53. Trusselscirkulæret af 10.8.1830 viser den skærpede kurs overfor lærere der drev i. u. forkert. Denne holdning har sikkert også resulteret i et strengere syn på de lærere, der på grund af alder og dårlige kundskaber ikke kunne praktisere i. u.
54. Se f. eks. N. Faber: Forsøg til overblik på Almueskolevæsenet (1832) p. 18, P. N. Frost: Bemærkninger om den i. U.s Methode (1834). I 1820'erne havde kun greve Holstein skrevet imod metoden.
55. Ny kollegial Tidende 1846 p. 892. Bemærk i øvrigt de forskellige opfattelser i Politikens Danmarkshistorie bd. 10 p. 433 (Jens Vibæk) og bd. 11 p. 86 (Roar Skovmand).
56. Bjørn Kornerup mener (My. I p. XC) at i. u.s tilbagegang begyndte i 1837. Dette er der ikke dækning for i materialet (se tab. 5). I 1837 var der i en kort tid vanskeligheder med at skaffe Willes nye tabeller. Willes reform synes ellers at have pustet nyt liv i i. u.
57. Se JL p. 44.
58. Se Kornerups indledning (My. I p. XCI).
59. Disse mishagsytringer er almindelige (f. eks. My. I p. 185). Se i øvrigt Kornerups indledning (My. I p. LXXV (om lærerne) og p. CI (om lærernes menneskelige mangler). I My. I p. 48 er skildret en vis i Saltøby (V. Flakkebjerg h.) hvor læreren var Anders Ohlsen fra Vesterborg. Mynsters ondskabsfulde kommentar: »ligesaa affecteret som denne Skrivemaade af hans Navn« er typisk for hans syn på vesterborgseminaristerne.
60. H. N. Clausen hævder i sin recension fra 1831 (se note 48), at A.s tvangspolitik let kan have bevirket, at metoden mange steder kun var indført for et syns skyld.
61. Typiske eksempler se My. I p. XCII, 6 og 152 og My. II p. 64.
62. Denne stigning fremgår ikke af tabel 5, da alle amter i 2 vis. har visitatser med fra efter 1849.
63. Note 60.
64. Man kunne forestille sig, at de gudelige vækkelser har haft indflydelse på at i. u. ikke vandt større indpas i Præstø a. og i V. Flakkebjerg h. – Der har dog ikke kunne påvises nogen forbindelse.
65. Se note 59. My. I p. CI.
66. Se JL p. 47. I Jylland havde man problemer med omgangsskolerne.
67. Corsaren 1842 nr. 13. Adam Homo 1. del 1841.

68. Den Schouboeske Methode. Beskrevet i Årsberetning om Almueskolevæsenet i København (1853). Desuden fandtes den villarske metode, der synes at være en modificeret form for i. u. Blandt dens forkæmpere var Abrahamsons søstersøn præsten Kr. Fr. Læssøe (1813–1901).
69. Willes udgave af læseskolens tabeller udkom i 9 oplag fra 1838–1890. H. C. Holms udgave af Willes tabeller udkom i 16 oplag 1848–1892.
70. Johs. C. Jessen: Præstø amts skolehistorie indtil 1830 (1950) p. 56.

Træk af et hedesogns skolehistorie

Af ALFRED KAAE

Fattigdom, barsk natur og store afstande skabte i lange perioder problemer for skolegangen i Vestjylland. Ikke sjældent måtte man indrette skoleordningen på en anden måde end i det øvrige land. Lokalhistorikeren, lærer *Alfred Kaae*, giver et eksempel herpå i skildringen af skolens udvikling i Torsted sogn i Ringkøbing amt.

Torsted sogn ligger omtrent midt imellem Ringkøbing og Holstebro. Fra gammel tid var det et udpræget fattigt hedesogn, hvis tættest bebyggede del ligger langs en å, som har sit udspring i det østlige nabo-sogn, Nørre Omme, og efter sit løb gennem Torsted fortsætter mod vest gennem Tim sogn og udmunder i Stadil fjord tæt ved Stadil kirke. Nogle gårde i denne sognets hovedpart lå fra gammel tid spredt i heden syd for bebyggelsen langs åen; men nord for ådalen går der et sandflugtsbælte gennem sognet fra vest til øst. Det er den her på egnen kendte Torsted sande, der med sine klitarealer kun var egnet til fåregræsning og anden brug af heden som indbjergning af lyng og hedetørv. Største delen af disse arealer kaldes Kronhede. Bebyggelsen i den nordlige del af sognet indskrænkede sig før 1820 til nogle få gårde og huse, der for største delen lå i nærheden af den nordlige sognegrænse, der udgøres af et mindre vandløb med tilgrænsende kær, enge og en lavvandet nu udtørret sø. Her lå mod vest tre eller fire gårde i en samlet klump. De hedder som bækken, Lystbæk. Længere mod øst i læ af en bakke lå gården Årbjerg, og så blev der omkring 1780 sydøst for Årbjerg bygget en ejendom i heden, den bar navnet Galtmosehus og var den første opdyrkning i Torsted hede i moderne tid. Et par kilometer vest for denne gård lå fra gammel tid stedet Bastenråtoft, som var et afbyggersted til gården Bondesgård, der lå tæt ved Torsted præstegård ved Torsted å.

Det var bebyggelsen i sognet, indtil Kronheden og Lystbækkær efter 1821 efterhånden blev forsynet med en række tildels meget fattige menneskeboliger, der for hedens vedkommende lå ind imellem klitarealerne og for en stor parts vedkommende var bygget op med vægge af hedetørv.

Sognets naturforhold og bebyggelse afspejler sig naturligvis i de lokale skoleordninger. Kirken, med præstegården på den ene side og degneboligen på den anden side dannede en gruppe lige syd for Torsted å, nogenlunde midt i den gamle bebyggelse. Dog lå de vestlige gårde temmelig fjernt.

Skoleordningen af 1741

Skønt der er beviser nok på, at enkelte af sognets beboere så langt tilbage som sidst i 1600-tallet kunne både læse og skrive, så kendes der ikke nogen skole i sognet, før Chr. VI's skoleordning skulle indføres, og helt op i første fjerdedel af 1800-tallet kan en stor del af beboernes skolefærdigheder karakteriseres med ordene: »har nydt den sædvanlige skoleundervisning, kan læse men ikke skrive«. Og da Torsted sogne-mænd i 1825 bekræftede deres nærværelse ved et møde, som landsvæsenskommissionen holdt, da udskiftningen af sognets jorder sluttedes, kunne af 25 mænd de 16 selv føre pennen, medens resten gav deres underskrift med ført pen. De kunne altså ikke skrive deres eget navn.

Der er ingen tvivl om, at der både før og efter 1741 i mange landbohjem blev drevet undervisning både i læsning og kristelig børnelæring.

Den gamle provst Allerup i S. Lem siger da også i sin betænkning over skolevæsenet indsendt til stiftsøvrigheden i Ribe 1735¹, at oprettelsen af et skolevæsen kun vil være spild; thi om sommeren skal børnene vogte får og kvæg, og om vinteren lærer forældrene dem selv, eller de store børn lærer de mindre ved forældrenes drift og opsyn, og han tilføjer, at »nu kan, Gud lov, snart hvert menneske læse smukt i bøger.«

Skønt der selvfølgelig ikke blev taget hensyn til sådanne synspunkter, som provst Allerup fremsatte, så må vi have lov til at tro på hans ord om, at det var en ret udbredt skik med den hjemmeundervisning, også at den i nogen grad har fundet sted i vort sogn.

Skolen grundlægges

Den største part af sognets hartkorn hørte under baroniet Rysensten i Bøvling, og det blev dette gods, der skulle udføre det, som den kon-

gelige plakat af 29. april 1740 fordrede med hensyn til en skoleordning i sognet.

Det er kun lidet, vi ved om ordningen. Et enkelt brev fra godsinspektør Laurs Rømer til amtmanden i året 1741 lader dog skimte, at godset må til at røre på sig. Brevet siger, at sognet »ej formår at bygge skole eller underholde skoleholder, hvorfor der skal blive bygt skolestue ved degneboligen, hvor ungdommen af degnen skal undervises, derfor han undes løn efter sognets bekendte ringhed«².

Det sidste lyder jo ikke så opmuntrende for degnen; men sognet var fattigt. Degnelodden var dog temmelig stor. Ved sognets udskiftning blev den amtets største med 135 tønder land. De 12 tønder land var agermark, mens resten var lidt eng, lidt kær og megen hede, hvoraf størstedelen lå op i den berygtede Torsted sande. Det viste sig, at degneboligen var det største aktiv til skolens oprettelse og udbygning først i 1741 og senere i tiden efter 1814.

Om skolevæsenet i sognet siger pastor Grønvold i sin indberetning til Biskop Bloch i 1765: »Her i sognet er ingen skoleholder uden degnen, som nyder for sin umage 3 rdl. 2 mrk. Skolen tager sin begyndelse ved Mortensdagstider og ender ved påsketider.« Pengene er de såkaldte lysepenge, der blev taget fra kirkens indtægter og skulle bruges som løn til skoleholderen, her degnen. Et par år senere døde Ole Degns kone. Der skulle holdes skifte, og vi benytter os af lejligheden til at gå ind at se, hvorledes den Torsted degn og skoleholder havde det. Helt godt, så det ud til.

Lejligheden er ikke usædvanlig: en stue, en kælder (dvs. spisekammer og oplagsrum), et bryggers, der også er køkken, og så datteren Kirstens værelse. Det er i april måned, en støvlings galt går og roder ude i gården, der er 9 får på marken og 3 magre køer i stalden. De er vurderet til 5 rdl. stykket. I bryggerset står en indmuret kobberkedel, et meget vigtigt og kostbart stykke, der er vurderet nok så højt som en ko. Den står til 6 rdl. Ved siden af den finder vi brændevinstønden med piber og tilbehør. Det er endnu ikke ulovligt at brænde sin egen brændevin. Her er øltønde og mæskekar, dejgtrug, baljer og kar og halmløbe. Her står også et træls stykke køkkentøj, en håndkværn med stimmel og alt, her er skødsel og ovnsrage og datterens rok samt en seng med nogle gamle sengeklæder. Vi linder også døren ind til kælderen. Her er et par ølfjerdinger, en kiste og et gammelt bord, hvorpå står nogle stenfade, 9 grynløbe, en flødebøtte, en mælkegryde og

tre haktallerkener. Under bordet står fire gryder og to »skægge-mænd«. Nogle løbe er stablet oven i hinanden. Kærnen er her også, og der hænger en tranlampe på et søm.

Inde i stuen står et langt bord med tre skamler; men det hører skolen til, siger degnen. En kiste gemmer den afdødes klæder og hører datteren til. Sengene bugner af dyner. På den hvidkalkede væg hænger en viiser med hus, og den skinnende perpendicular tikker ivrigt frem og tilbage; der hænger også et spejl og to billige papirsskilderier. Under loftsbjælkerne er der tre hylder med 22 mælkesætter, et rødt fad og et par kander. Over dragkisten hænger en pyramide med tre glas, en lysesaks og et rivejern. På dragkisten står to lysestager og en lysesaks³.

Ja, sådan ser det ud hos Ole Degn, det er ikke velstand, men heller ikke håbløs fattigdom. Ole tilbød datteren 24 rdl. som hendes part af arven. Provst Borch i Vedersø kom på visitats i 1771, og da noterede han i sin dagbog: »Både unge og gamle er vel oplyste i denne menighed, degnebolig og skole i forsvarlig stand.« Og det må vi så lade stå som godt skudsmål både for præsten og for Ole Degn.

Vil man spørge, hvem Ole Degn egentlig var, så må vi svare, at han var søn af den forrige degn; han havde næppe nogen særlig skolegang som forudsætning for stillingen som degn og skoleholder; men hans fader har vel i de lange vinteraftener givet ham og brødrene Jens og Jep nogen nødvendig undervisning. Ole giftede sig som trediveårig med en gårdmandsenke og havde dermed overtaget alle en gårdfæsters og ægtemands pligter og rettigheder, og først efter fjorten år som gårdmand overtog han i 1752 stillingen som degn og skoleholder i sit fødesogn. Han døde 1785, og hans eftermand var en fremmed i sognet.

Det var *Hans Poulsen Cortzen*. Han havde vist nok været skriverkarl hos baronen på Rysensten. Hans kone, Bodil, var datter af Mads Hartvig Smed i Fjaltring, og en tid boede de i Tinghuset ved Rysensten. Deres taknemmelighed imod herskabet gav sig udtryk i de navne, deres to ældste sønner fik: Otto Henric og Christian Friederich. Det var navneopkald efter baroniets besiddere. Og først den tredje søn kunne opkaldes efter sin morfader smeden i Fjaltring. Hans Cortzen må have været yndet af herskabet, siden det foruden at kalde ham til degn også gav ham en ejendom, der kaldtes Kirkestedet, som kaldet tilhørende. Oprindeligt var den vist nok skilt fra degnebolet,

og da Cortzen blev gammel, solgte han Kirkestedet, der så igen blev en selvstændig ejendom.

Samme år, som baroniet skaffede Cortzen degnekaldet, indsatte det også i præstekaldet en mand, der havde en vis tilknytning til Rysensten. Han hed Søren Rømer, og han blev forøvrigt et par år senere forflyttet til Fjaltring og Trans, der også hørte under baroniet. Store Rømer, som han kaldtes, var af en hård og voldsom natur. Han omordnede i sin korte embedstid her skolevæsenet efter sit eget hoved, men dog på en måde, der kom til at stå som mønster for sognets skoler i omkring to hundrede år, idet han foruden den allerede eksisterende undervisning i degnebolet indrettede en omgangsskole for børnene i de gårde, der lå langt fra degneskolen, og denne decentralisation har skolelovene i vort århundrede først helt fået bugt med i året 1968.

Der lå nemlig i sognets vestlige og nordlige dele nogle gårde, hvorfra der var over en halv mil til skolen, og folkene dér var så glade ved Store Rømers omgangsskole, at de nødigt ville miste den; men hvem, der var mindre glad, var degnen. Han var ganske vist blevet lettet for noget arbejde; men præsten havde uden videre taget lysepengene fra ham for at bruge dem til løn for en skoleholder til sin omgangsskole. Det ville degnen på ingen måde finde sig i. Han klagede til rette vedkommende, og præsten fik af provst og amtmand at vide, at han ikke således efter eget tykke kunne bruge lysepengene. Store Rømer har nok ikke villet lade sig sige; thi sagen gik til kancelliet, der efter at have indhentet erklæringer, resolverer, at »da det erfares, at en particulær misforståelse mellem hr. Rømer og degnen alene har bevirket en forandring i sognets skolevæsen og dets forrige gode indretning, så bør sognets beboere istandsætte den ved degneboligen efter plakaten af 29. april 1740 tilbygte skolestue, så sognets ungdom deri kan nyde undervisning, og degnen at nyde indkomst af lysepengene«⁴.

Degnen fik altså sine tillagte lysepenge, og han må jo have været mere end almindelig af karakter, hvis han ikke har sat et par ekstra tremulanter på salmemelodierne søndag den 6. april 1788, da han vidste, at sognefogeden skulle læse denne for ham så liflige kendelse ved kirkestævnet efter gudstjenesten.

Da var Store Rømer borte, og lodsejerne forhastede sig ikke. Et halvt år senere skrev hans efterfølger til herredsprovsten, at kancelliets resolution endnu ikke var bleven opfyldt. Og skønt der mig bekendt

ikke findes efterretninger om, hvorledes sagen endelig blev ordnet, så er der grund til at tro, at der ingen skolestue blev bygget, degnen fik lysepengene, og sognet beholdt omgangslæreren. I den skoleplan for sognet, der blev vedtaget efter skoleforordningen af 1814, og som er dateret 7. 2. 1817, tales der om hovedskole og omgangsskole som noget, man har haft efter den forrige ordning.

Efter skoleforordningen af 1814

Det er egentlig i højeste grad prisværdigt, at reformmændene under kronprinsens regering ikke helmede, før de fik også skolen grundigt reformeret ved forordningerne af 1814 for landet og købstæderne. Det skete jo som bekendt ud fra den tanke, at kun en bedre oplyst almue kunne høste nytte af de store og skelsættende reformer, der var gennemført i slutningen af 1700-tallet. Tiden var ellers ikke egnet til at sætte noget stort i gang. Statsbankerotten og landbrugskrisen udmarvede landet; men i de gode sogne gik det tilsyneladende nogenlunde smertefrit med at gennemføre reformen, i de fattige egne kneb det.

Torsted sogn hørte til de fattige sogne. Her havde man efter Hans Cortzens død fået en degn og skoleholder ved navn *Morten Storm*, og da der nu skulle laves en ny skoleplan, mente man, at den nye degn nok kunne fyldestgøre de krav, der stilledes. Provsten siger da også i sine anmærkninger til forslaget, at Morten Storm ikke er uduelig, og da han har mange børn og er højtrængende til forbedring i indkomster, ses ikke her nogen årsag til at opsætte den nye organisations indførelse.

Degnen sad jo på deres kaldsbreve og overgik kun ved mindelig overenskomst til den nye ordning; ellers måtte man vente, til der blev afgang.

Nu blev der 1817 vedtaget en skoleplan, der skulle efterkomme den nye skoleforordnings fordringer med Morten Storm som skolelærer og kirkesanger. Man delte sognet i to skoledistrikter, *Hovedskolen* og *Omgangsskolen*, som det havde været efter den gamle ordning. Hovedskolens distrikt omfattede alle gårde og huse i den sydlige del af sognet fra Brændgård og øst på samt den spredte bebyggelse syd for kirken og Årbjerg og Bastenråtoft mod nordøst. Til omgangsskolen skulle høre: Årup, Søruphus, Sønder Esp, Nør Esp og Lystbæk, mens Sørup blev henlagt til en skole i Hvingel i Hee sogn.

De to afdelinger af sognet, som hed Lystbækkær og Kronhede var på det tidspunkt slet ikke beboet; men de blev dog i det næste tiår et nyt problem i sognets skole- og fattigvæsen.

Som løn til de to lærere foresloges for fremtiden, at hovedskolens lærer skulle have: 6 td. rug og 7 td. byg leveret, samt 8 td. byg efter kapitelstakst. Desuden skal han have 10 rbdl. som kirkesanger, 4 læs hø, 8 læs halm, 20 læs hedetørv a 10 snese, 6 læs klyne a 24 snese, 2 læs lyng. Småredsel af brød, fårelår og æg kan anslås til 3 td. byg. Offer anses som vederlag for kirkesangen.

Af Hover kongetiende blev der i 1814, da dette sogn i kirkelig henseende kom sammen med Torsted, tillagt Torsted sogns skolevæsen 4 td. rug og 2½ td. byg, som før i tiden havde været lagt til Ølstrup-Hover sognekald for dets lidenhed. Læreren skulle jo desuden have degnebolet at drive.

Det nødvendige til lærerens løn og skolens vedligeholdelse måtte lignedes på sognets hartkorn på nær andelen af Hover sogns kongetiende, samt de gamle degneindkomster, og de bestod i 1834 af 2 td. rug, 5½ skp. byg, 21 rugbrød, 21 fårelår og 21 halve snese æg. I 1861 endes læreren med sogneforstanderskabet om at afløse denne afgift med 4 td. byg efter kapitelstakst. Degneofret, som jo også var en gammel omvendt ikke helt fast indkomst, blev først afløst i 1919. Afløsningssum: 213,94 kr. Det er vanskeligt for os nu om dage at vurdere naturalernes værdi i penge; men i bemærkningerne til forslaget hedder det, at det ikkun er lidet over halvdelen af det, der i loven fordredes som mindsteløn.

Lærer Trøstrup opgiver i 1880-erne embedets indtægter til 6 td. rug, 24 td. 7½ skp. byg efter kapitelstakst, skolepenge 20 kr, offer og akcidenser 116 kr., kirkesangerløn 40 kr. + jordlod, tørv, klyne, hø og halm. Alt dette sat til en reguleringssum af 967 kr.

I 1682 var der som besætning på degnens bol: 1 ko, 1 kalv og 2 får. I 1767 havde Ole Degn 3 køer, 9 får og en støvlings galt.

Lærer Westergaard (1833-61) havde 2 køer, 1 kvie og 10 får, mens lærer Kjærgaard i 1897 holdt 1 hest, 4 køer og 4 får. Han havde sikkert også en gris at slagte til jul.

Omgangslærerens løn har efter den gamle ordning været fastsat efter frivillig overenskomst. For fremtiden foreslås som løn 5 tønder byg, samt kost og ophold for de fem vintermåneder. I praksis fortsatte man den gamle regel og fæstede en mand til lavest mulige pris.

Vi har nu set, at den omgangsskole, der i 1788 blev nedmanet af selveste cancelliet i København, er stået lyslevende op igen, og enhver, der kender lidt til afstandene i sognet, vil erkende, at der var nødvendigt med den omgangsskole. Foreløbig bestemtes det at holde skolen 2 dage om ugen henholdsvis i Årup, Sønder Esp og Lystbæk og børnene skulle så vidt muligt flytte rundt med læreren og søge skolen så mange dage, de kunne.

Skoledistrikterne lå dog ikke helt fast, især da Kronhede i 1820-erne blev befolket. Galtmosehus var en tid lagt til en skole i Vind sogn, de østlige huse i Kronhede til hovedskolen og de vestlige til omgangsskolen. Børnene fra Lystbækkær gik ligeledes dels til hovedskolen og dels til omgangsskolen. Der blev dog også senere holdt skole i Bastenråtoft og i Galtmosehus.

Omgangsskolen blev først ophævet i 1870, og så blev der midt i Kronhede i gården Rødsten indrettet en *biskole*, og sognet blev delt i et søndre og et nordre skoledistrikt. Til det sidste hørte Lystbæk, Årbjerg og hele Kronhede og Lystbækkær. Der var dog den forskel på de to distrikter, at nordre skoles, Kronhedens skoles, børn om sommeren måtte gå til *æ degn* i Torsted hovedskole, som de altid havde gjort én enkelt dag om ugen, og lærerne i biskolen var som regel helt unge mennesker, der blev lejet for en vinter ad gangen, således som omgangslærerne havde været lejet.

Det varede dog kun nogle få år, før man søgte at komme tilbage til den gamle ordning, fordi børnene i Esp-gårdene havde så langt at gå til hovedskolen. Det lod sig ikke gøre. Derimod bifaldt skoledirektionen, at der i 1876 blev oprettet en biskole i S. Esp, hvor den holdtes til foråret 1880, da den blev nedlagt efter pastor Knudsens anbefaling. Skolen var nemlig kun beregnet for mindre børn, og præsten klager over, at også de store børn søger den i stedet for at gå til degnen.

I 1882 androg sognefoged Jens Jensen i S. Esp sammen med otte andre mænd fra vestersognet om igen at få en fast skole. Sognerådsformanden boede i Sørup, og børnene fra denne gård søgte som før sagt til skolen i Hvingel i Hee. Han og flertallet af sognerådet vil ikke anbefale andragendet. Pastor Knudsen var imidlertid gået over på vestersognets parti og indgik med et andragende til ministeriet; men det hjalp ikke, og man hjalp sig da med privat undervisning. I 1888 måtte sognerådet igen erklære sig på en klage over skoleordningen i S. og N. Esp. Man nægter stadig en fast skole, men vil give tilskud til

en midlertidig privatskole i form af lærerløn og udlån af undervisningsmidler fra hovedskolen. De ni mænd skriver da til sognerådet:

»For nærværende gjorde tilbud takker vi foreløbig og udbeder os underretning om, hvor snart det ærede råd tænker at kunne forskaffe os en lærer? ... Men for at det skal kendes, at undertegnede finder og har i lang tid funden tilstrækkelig (grund) til at søge en skole oprettet her, tilbyder vi ad foråret at opføre og indrette et anordningsmæssigt skolehus på et nærmere, efter samråd med sognerådet, bestemt sted og så skænke kommunen det på betingelse af, at skolen aldrig mere må blive os frataget ...«

Dette brev, der i sin humor blander spot og alvor, modtog sognerådet et par dage før jul, og mellem jul og nytår »tegnes sognerådets behagelige tilbage« redigeret af en ny sognerådsformand, der boede midt i sognet og ikke sympatiserede med tanken. Sagen går så til provsten, der efter at have indhentet skolekommissionens, præstens, udtalelse, sender sit svar til sognerådet i oktober 1889, og det indeholder den meddelelse, at skoledirektionen kan bifalde et forslag fra skolekommissionen, der går ud på, at der oprettes en vinterskole i Esp for børn indtil elleve år, helst med en lærerinde, og at børn over denne alder henvises til hovedskolen, og man henstiller, at sognerådet optager forhandlinger med klagerne om dette, hvad rådet da også gør. Den 2. november får rådet et brev fra de ni mænd, at da deres børn alle er afvist fra Tim skole, nødes man til for den kommende vinter at modtage sognerådets tilbud om at yde 120 kr. og det lovede materiel. Man lejede så en seminarist og lod ham undervise alle børnene. Hvilket tyder på, skriver sognerådsformanden til provsten, at de ikke ønsker at få deres børn til at søge hovedskolen. På den tid var I. A. Trøstrup lærer i Torsted, og hans knortede og særegne person var muligvis ikke helt uden årsag til den åbenlyse uvilje, mange af vestersognets folk nærede for hovedskolen. Det ser næsten ud til, at Trøstrup selv har haft en svag anelse om noget i den retning. Der findes i hovedskolens gamle dagbøger, som løse blade, en kladde til et brev, han skrev til sognerådet i anledning af, at han har hørt, at beboerne i N. og S. Esp har gjort skridt til at få en fast vinterbiskole. Brevet er skrevet med et vist mådehold i tonen; men det kan ikke skjules, at den stærke nedgang i børneantallet trykker ham ret stærkt. Han tog sin afsked to år senere; men hans livsværk var ikke til ende dermed. Sognerådets modstand mod en kommunal skole i S. Esp blev først brudt i 1916,

da man vedtog at bygge en pogeskole i hver ende af det lange distrikt i søndersognet. Den ene kom til at ligge i S. Esp, den anden i Abisgade. Samtidig oprettedes der en lignende i Kronhede, hvis biskole i 1904 var gjort til skole med fast ansat lærer.

Torsted Hovedskole

Det så i 1817 ud til, at det skulle gå ret glat med at få den nye indretning af skolevæsenet gennemført; men man manglede bl. a. et ordentligt skolelokale. Fra Morten Storms første år, findes et syn på degneboligen, som bestod af to huslænger. Der var et salshus på 10 fag åshus med lerklinede vægge og skorsten. Gammelt og sølle var det. Det havde loft over 3 fag, gammelt og brøstfældigt. Der var 3 slagvinduer i huset og lergulv. Udhuset lå norden for salshuset og parallelt med dette. Det var på 16 fag åshus og indrettet til lade og fæhus. Ved dets nordside var en kålhav med nogle få piletræer, den var 18 skridt i kvadrat. Husets brønd havde soykarm og var i skikkelig stand. Karmen sat af tilskårne hedetørv var nok det almindelige i sognet på den tid, da man sparede til det yderste på det dyre træ. Om nogen særskilt skolestue tales der ikke. Måske var der som i Ole Degns tid ingen; men muligvis lå der dog et skolehus på – kirkegården. Vi skal senere vende tilbage til dette.

I 1819 flyttede pastor Storm til et bedre embede i Stadil sogn. Samme år byttede degnen Morten Storm embede med *Peder Jensen Hauritz* i Nørre Felding. Om det var pastor Storm, der havde godkendt de to degnes embedsbytning, er ikke til at sige; men byttet blev til uoprettelig skade for vort skolevæsen. Hauritz var både udygtig og sløj. Fattig var han og havde en stor børneflokk.

Den nye præst, Rønsholdth, fik sin hyre med Hauritz, der nærmest må betegnes som et skikkeligt skrog. Skolevæsenet gik nu næsten helt i opløsning. Tiderne holdt heller ikke med. Folk forarmedes under den rådende krise. En trøstesløs tid, da der her i sognet rådede en ubeskrivelig armød. Hør hvad pastor Rønsholdth skriver: »Den 28. februar 1822 indfandt jeg mig i Torsted hovedskole, men ingen børn var til stede i skolen, og skolelæreren erklærede, at ingen børn havde besøgt skolen i indeværende uge. Årsagen til den alt for tidlige udeblivelse fra skolen må formodentlig være, at de børn, der skal i sommertjeneste, sædvanligen må tiltræde ved Pedersdags tider (22. febr.)

eller i det seneste til Graversdag, og den desværre mere tiltagende fattigdom og trang gør det nødvendigt for de allerfleste at fly deres børn ud at tjene allerede fra deres sjette eller syvende år.« Hans misfornøjelse med Hauritz skinner igennem de fleste af hans notater om skolebesøg.

Provst Frost i Ringkøbing var også misfornøjet, og allerede 1821 siger han ved visitatsen, at Torsted hovedskole var den aller ringeste, og »læreren P. Hauritz blev på det aller alvorligste opfordret såvel i kirken som i skolen til at vise mere flid og iver i at røgte sit kald.«

Et par mere af Rønsholdths optegnelser må vi have for ret at se situationen i hovedskolen i disse år.

»1821. 17.1 besøgte jeg hovedskolen i Torsted og fandt kuns 5 børn i skole. Mæslinger, bylder, fnat og ondt føre, var angiven årsag til de øvriges udeblivelse. De få, som var til stede, læste nogenlunde godt indenad, men befandtes som sædvanlig temmelig ringe i alle de øvrige skolekundskaber.«

Den 28.2. kun tre børn i skole.

Den 13.12. kun 7 børn fandtes, hvilke jeg overhørte i religion, indenadslæsning, udenadsstavning og hovedregning. Et par svarede nogenlunde godt, de øvrige var som sædvanlig mådelige.

Den 14.1 1823 »... fem blandt skrev, men det meget mådeligt, og papiret tildels så overhjasket, at ingen uden væmmelse kunne røre derved.« – Først i 1937 kom loven om vandhaner. I 1825 rejste Rønsholdth; men forinden afgiver han følgende beskrivelse og hjertesuk fra november 1824:

»I Torsted hovedskole – 9 børn – som alle skrålte af fuld hals hver af sin forskellige bog, så det meget tydeligen kunne høres i et bøsseskuds afstand. Efter at jeg ej uden møje havde fået denne gyselige støj, som jeg mest tror, intet fornuftigt menneske var i stand til at udholde i fem minutter uden at blive ganske ør i hovedet, så nogenlunde dæmpet, skred man til den egentlige overhøring, og næsten imod formodning fandt jeg virkelig, at de fleste børn læste ganske godt indenad, ligesom deres udenadsstavning heller ikke var at foragte; men så var også alt det lidet godt forbi. Forresten beklager jeg højlig, at jeg nu efter fem års forgæves kamp og strid aldeles må opgive håbet om at få de mange uskikke hævede, der altid hindrer undervisningens fremgang i denne skole.«

En skoleforstander kom også på besøg. Han skildrer det således: Den 18. december besøgte jeg første gang som skoleforstander Torsted hovedskole, men fandt døren låset. Degnens kone gav til grund, at

hendes mand nødvendigvis måtte hente noget korn i møllen. Dette var altså årsagen til, at der ingen skole var. I formiddags havde der kun været tvende børn. Således lød hendes udsagn.«

Sådan stod det til, da pastor Rønsholdth rejste. Læsning var egentlig det eneste, børnene fik lært lidt af. Et skolehus var dog vist stablet på benene, eller det var fortidens ruiner af et sådant, som amtet i 1829 påbød hans eftermand pastor Bendtsen at istandsætte, så børnene deri kunne undervises, hvilket amtmanden mener kan ske, når bygningen blev efterset med tag, vægge og skillerum og en liden gang ved skolestuen bliver tillagt denne.

Pastor Bendtsen var friluftsmænd og en stor rævejæger og havde ind imellem sine mange jagtture sit besvær med Hauritz, der selvfølgelig slet ikke kunne undervise efter: *Den indbyrdes Undervisnings Metode*, som nu skulle gennemføres. Provsten ville have den uduelige lærer afskediget. Hauritz skrev da et brev til provsten, hvori han klager sin nød. Han var fattig og havde 7 børn og kunne ikke frasige sig embedet uden at falde kommunen til byrde, derimod ville han gerne holde en substitut i vintermånederne, dersom han af skolelærerhjelpekassen måtte forundes en lille årlig understøttelse. Dette søger præsten at støtte ham i. »- intet har han gjort, der kvalificerer ham til at afsættes. Hans udøgtighed til at undervise efter den indbyrdes metode gør det nødvendigt, at han må holde en substitut, og når den høje skoledirektion gunstig ville forunde ham en årlig understøttelse af 8 á 10 specier, formoder jeg, at skolevæsenet kan komme i god orden her i sognet.«

Så nemt gik det nu ikke. Både her og i annexet trængtes til ordentlige skolestuer og gode lærere. Amtmanden skriver herom til provsten, at både Hauritz i Torsted og den sindssyge lærer i Hover skal afskediges, og skoledirektionen skulle nu efter at have indhentet erklæring fra degnen og skolekommissionerne gøre indstilling til Kancelliet om den fremtidige ordening.

Resultatet blev, at Hauritz fik tillagt en pension på 20 rbd. r. sølv årlig af skolelærerhjelpekassen, og det øvrige fornødne til ham og hans families underholdning skulle sognets fattigkasse sørge for. Det hjalp ikke, at han året efter igen forsøgte at få lov til at holde en hjælper. Han måtte finde sig i sin skæbne. I den følgende halve snes år får han regelmæssigt understøttelse fra fattigvæsenet. Således fik han i 1833 7¹/₂ td. rug og 2 td. 5¹/₂ skp. byg og ildebrændsel og mælk. I 1843 var

børnene alle konfirmerede og i tjeneste i Sønderjylland. Han og konen rejste da til Christiansfeld, hvor han havde et par ugifte søstre, der havde hjulpet familien meget. Endnu i 1856 fik hans enke understøttelse.

Familien Hauritz boede efter hans afsættelse i et kommunehus. I 1831 bor han i *skolehuset*, 1833 i *gamle skolehuset* og i 1834 i *kirkehuset*, samme år i *fattighuset*, mens han 1835 bor i *brinkhuset*. Alle disse mange huse er ét og samme hus, og det lå på kirkegårdens nordøstlige afdeling, indtil det 1834 eller -35 blev flyttet til Brinkhus-parcellen, som da ejedes af kommunen. At der virkelig har ligget et hus på kirkegården, kan ses på det gamle matrikelskort, og en gammel mand har bekræftet, at det var en skole og at det blev flyttet, som før sagt. Om det er sognets ældste skolehus og har ligget på denne fornemme byggeplads, siden Chr. VI's skoleforordning førtes ud i livet, eller det først er opført omkring 1817-20, kan ikke med sikkerhed afgøres.

Ved skiftet efter Ole Degn så vi et bord og nogle skamler i hans stue, og de tilhørte skolen. Noget særskilt skolehus kan ikke spores på den tid. Snarere er det opført omkring 1817 og er blevet brugt, til Hauritz flyttede ind i det med sin familie. Sognets børn har da brugt kirkegården som legeplads, men hvad, sognets børn kunne jo lige så godt være der som degnens får.

Hovedskolen var i forfald, både indvortes og udvortes, og i det følgende skal vi se, hvorledes den bringes på fode. Der skulle bygges både skolestue og lærerbolig, og dertil skulle der skaffes mange penge. Man søger i 1832 gennem amtet at få et lån til byggeriet, og dette anbefaler, at sognet selv skaffer 100 rd., hvorefter amtet yder et lån på 200 rd.; men denne ordning vil det høje kancelli ikke gå med til. Det vil have en plan for sognets skolevæsen og oplysning om de ressourcer, kommunen har til skolevæsenet, og skolekommissionen svarer på dette:

»- at sognet slet ingen ressourcer har med hensyn til skolevæsenet, men ikkun armod og elendighed samt, at forholdene med hensyn til udgifter til en degn og skolebygning er ti gange større end det allernådigst forfattet maksimum. I øvrigt kan undertegnede skolekommission ej optænke noget andet middel eller indse nogen mulighed i, at den så nødvendige skole og degnebolig kan blive opført, medmindre at hjælp andensteds kan blive tildelt dette så hårdt bebyrdede sogn«⁵.

Men som det så aller sortest ud, begyndte det alligevel at dæmre.

Det gik op for skolekommissionen, at der i sognet var et legat. Eller rettere, der var en del af det århuske legat, som endnu var i behold, efter at en part var tabt, da Jeppe Christensen i Bondesgård i 1824 måtte gå fra sin gård på grund af resterende kongelige skatter. Legatet var oprettet af pastor Storms avlskarl *Niels Jensen Årup* og hans fader *Jens Nielsen Årup*, det var på 320 rd. sølv og skænket til sognets fattigvæsen. De 120 rd. var borte; men der stod 200 rd. i gården Gintberg, og denne del af legatet eksisterer endnu som *Jens Nielsen Årups gave*, idet hans part blev reddet igennem.

Det ser ud til, at skolekommissionen har drøftet sagen med fattigkommissionen, hvilket meget let lod sig gøre, da præsten på den tid var formand for begge disse i øvrigt selvstændige kommunale afdelinger, og efter at sagen igen havde været for kancelliet, afgiver amtmand Hansen i 1833 et forslag, som blev grundlag for skolevæsenets reorganisation i sognet. Det var en såkaldt »lempelig« ordning og resulterede i en »femårsplan« for at bruge et moderne ord. Det indeholdt seks punkter, som her skal refereres:

1. At den nuværende lærer forflyttes til et bedre embede. (Man havde fået en seminarieuddannet lærer).
2. At der i hans sted beskikkes en ugift seminarist.
3. At der på degnejorden i år (1833) bygges en solid og rummelig skolestue.
4. At jorden udlejes, lejen indsættes i Holstebro Sparekasse, og renten oplægges, indtil det fornødne er opsparet til at bekoste en lærerbolig i forbindelse med skolestuen.
5. At der, indtil den nuværende lærer forflyttes, sørges for en bolig til ham, og at der ydes ham billig erstatning for afsavn af jorden.
6. At derefter den hidtil værende degnebolig sælges til nedrivning, og pengene frugtbargøres som lejen af jorden.

Amtmandens plan blev vedtaget, og året efter blev der udarbejdet en ny skole- og undervisningsplan; den indeholdt væsentlig det samme som den af 1817, dog med den tilføjelse, at »dette forslag træder i kraft, så snart den forventede nye skolelærers bopæl vorder opført.«

Amtmandens første punkt skete fyldest allerede 1833. Opfyldelsen af de andre punkter blev overladt til de stedlige kræfter, præsten og skoleforstanderne, og med dem havde det lange udsigter, først i 1840

kunne man slutte og sælge den gamle degnebolig til nedrivning; den indbragte 11 rd. 3 mrk. 4 skl. kurant.

Man behøvede straks penge. Årups legat blev opsagt, og pengene blev modtaget af skolekommissionen den 11.6. 1833. Så begyndte man med at istandsætte de faldefærdige huse, så den »forventede« skolelærer kunne være i dem.

Det blev én af sognets egne sønner, der fik pladsen og ved sin nøjsomhed kom til at ophjælpe sit hjemsogns økonomi. I 1859 skriver han på bagsiden af en flytteseddel nedenstående lille vers, som vi godt kan sætte som overskrift over hans virke:

Af denne jords de gode gaver
jeg beder ej om overflod.
Jeg ønsker blot, den del, jeg haver,
må vise mig, at du er god.

Mads Nielsen Westergaard, f. i S. Esp 1803, lærer her 1833-61. Westergaard havde i en længere årrække været omgangslærer i Hover. Han giftede sig i 1834 med sin husholderske Maren Kristensdatter fra Tim. Da han blev konstitueret her, havde han ingen lærereksamen. Den fik han som privatist fra Lyngby seminarium 1837, og fra 1839 var han fast ansat. I virkeligheden fortjener denne mand en mindesten rejst af hans sognefæller. Han fik den ikke, men nedenstående ord kan da godt gælde som en slags inskription, og vi vil ikke nøjes med hans bedrifter, men også se på hans livsværk med skoletilsynets mere eller mindre årvågne øje.

Allerede i november 1833 sammenkaldte skolekommissionen sognemændene til et møde for at få skolelodden udlejet, og om dette mødes forløb findes en beretning i form af en udskrift af datidens »Skole-forhandlingsprotokol«. Beretningen lyder med lidt forkortelse således:

» – Ingen af mændene var at formå til at overtage benævnte jorder; men derimod meldte sig ungkarl Mads Westergaard, som i over ti år har praktiseret som ungdomslærer til sine foresattes tilfredshed, og erklærede, at han ville påtage sig ungdommens undervisning i degneskolen og besørge sangen i kirken under disse betingelser:

1. At han nyder de indkomster, som er bekendte i den approberede skoleplan.

2. Markjorder, eng og hede overlades ham til afbenyttelse.

3. At han afbenytter den gamle degnebolig og afleverer den om fem år i ligeså god stand.

4. At han i bemeldte fem år koster sig selv.

5. At han bestyrer undervisningen i degneskolen både sommer og vinter, og såfremt hans foresatte ej skulle finde sig fuldkommen tilfredse med ham, kan kontrakten fra disses side opsiges med tre måneders varsel mod erstatning af den i jorden lagte sæd.

6. At han afgiver årlig til skolekommissionen 12 specier eller 24. rdl. rede sølv.

7. At denne bestemmelse tager sin begyndelse fra 1. juli dette år og vedvarer i 5 år.

Da ingen på så fordelagtige vilkår vil træde i forbindelse med skolevæsenet, og da Mads Westergaard er kommissionen bekendt som et dueligt og tillige meget sædeligt og godt menneske, så indstilles det anførte til højgunstigste approbation.

Da sognets beboere i overensstemmelse med bemeldte ad interim approberede plan ikke kan føle sig så trykkede ved udgifterne, så – synes det at være rimeligt, at der pålægges sognet i forbemeldte 5 år at udrede årlig 4 specier eller 8 rbd. rede sølv, som måtte opkræves og indbetales til provsten tillige med det, som Mads Westergaard i følge det anførte skal give.«

Forslaget blev godkendt. Skolekommissionen lånte de 200 rd. af det århuske legat, og dem måtte man bruge af med det samme for at reparere degneboligen. Man flyttede også det før omtalte kirkehus ud på Brinkhusparcellen, og dertil brugte man sandsynligvis 25 rd. af legatpengene, som man overførte på fattigvæsenets regnskab. Sognet havde så til at bygge en ny skole og beboelse, samt reparere det gamle dels i behold og dels i udsigt: 175 rd. af legatet, 120 rd. fra Westergaard og de af sognet indbetalte 40 rd.; når dertil kom et lån på 80 rd. og de førnævnte c. 11 rd. for de gamle huse ved nedbrydningen, så har man ialt 426 rd. til rådighed.

Byggearbejdet formede sig vist ikke helt efter amtmandens plan. Så vidt man kan se, er det foregået således, at man først reparerede den gamle degnebolig og flyttede kirkehuset bort fra kirkegården.

Dernæst har man bygget en lærerbolig. Den var på fem fag og med tre alen til loftet. I 1839 opførte man så i forlængelse af boligen ud i øst seks fag med en loftshøjde på 3½ alen, og deri indrettedes et par værelser og skolestue ud mod øst. Den større højde i skolestuen fik man ved at sænke gulvet, og det kunne man, da jordsmonnet faldt lidt til den side. Husene blev solidt sat, de står endnu og bruges til beboelse; dog er der i 1925 opført en ny skole til afløsning af den gamle, og samtidig blev degnejorden solgt, så der siden kun har været drevet landbrug fra den gamle skole. Det kan tilføjes, at hovedskolen nu gentagne gange er udvidet og i sommeren 1968 tages i brug som årgangsdelt skole for hele sognet. Sognets skolevæsen er centraliseret.

Westergaard kunne undervise efter den indbyrdes undervisnings metode eller metoden, som man sagde. Da klasserne ikke var ret store her og i Hover, søgte pastor Bendtsen hos skoledirektionen, om man ikke nok ved disse skoler kunne blive fri for at bruge bihjælpere, da de fandtes »hinderlige for undervisningens heldige fremgang«, og både han og lærerne helst ville være fri for dem.

Westergaards indsats var beundringsværdig. Han var en meget virksom landmand, der foruden pasning af skolelodden, købte en hede- delod og opdyrkede den.

I sine unge dage havde han lært som tømrer, og med sin regelmæssige håndskrift gør han indtryk af at være en ligevægtig ordensmand. Pastor Bendtsens eftermænd i skolekommissionen, de unge præster Bech og Halse, kalder ham ganske vist tør og stædig og utilbøjelig til at efterkomme deres gode råd med hensyn til undervisningen, men deres bedømmelse kan godt være udtryk for en ny generations ivrig- hed for nye synspunkter. Halse var præget af datidens moderne tan- ker om undervisning. Han havde selv været lærer og ville gerne have undervisningen især i religion gjort mere åndspræget. Det lykkedes ham da også, at få læreren i Hover til at gennemgå bibelhistorien mundtligt med børnene, men i Torsted gik det ikke på grund af Wester- gaards »halstarrighed«.

Torsted omgangsskole og biskole

Som en afslutning på disse oplysninger om, hvordan en skole kom på fode og kom til at virke i vort hedesogn, kunne det være rimeligt også

at sige lidt om Torsted sogns omgangsskole og biskole, der i 1904 blev en selvstændig skole med fast lærer, *Kronhede skole*.

Så længe den var omgangsskole, ligger det i sagens natur, at selv om læreren skulle holde skole hver søgnedag fra november til Graversdag og senere til påske, så var det umuligt for eleverne at følge skolen hver dag, og først efter 1870, da skolen blev til en biskole, og omgangslæreren blev til vinterskolelærer, fik eleverne i denne énklassede skole hverdagsskolegang om vinteren. Om sommeren skulle de gå én dag om ugen til Hovedskolen. Man gik dog efterhånden over til at leje en lærer til sommertidens skoledag.

Lærerne ved denne skole var næsten altid helt unge, til tider kun drenge på 15 år, og på en tid, da skolegangen ikke absolut sluttede ved fjortenårs alderen, men ved barnets konfirmation, der godt kunne trække ud til vedkommende var 16 eller 17 år, for at de kunne præstere datidens fordringer i børnelærdom, i en sådan tid kan vi godt træffe det tilfælde, at eleven er ældre end læreren.

De tilsynsførende præster nærer som regel større velvilje overfor disse ungdommelige omgangslærere end for degnene, der jo efterhånden blev ældre og ikke så let lod sig påvirke, mens de unge drenge var mere modtagelige for præstens vejledninger, ja vel mange gange ligefrem taknemmelige for den hjælp, præsten ydede dem.

Pastor Rønsholdth har nogle enkelte bemærkninger fra sine besøg i omgangsskolen. Således skriver han i 1825, at han besøgte omgangsskolen i Lystbæk og fandt kun 5 børn tilstede, da de øvrige lå af de de her på egnen grasserende mæslinger. De tilstedeværende var ret godt undervist. Samme år den 1. december siger han: »Og havde jeg ej årsag til andet end at være vel tilfreds med børnenes fremgang i de fleste discipliner. . .«

Pastor Halse indrømmer dog, at omgangsskolens børn ifølge sagens natur ikke fik lært så meget, som ønskeligt var.

Der kendes fra 1835 til 1904 henvend fyrretyve omgangs- og biskolelærere. Biskolen holdtes i den første halve snes år i gården *Rødsten* midt i Kronheden, i efteråret 1891 flyttede den til en naboejendom, som senere kaldtes *Trinesminde*, her boede husmand og plantør Niels Andreas Jeppesen og hans kone Trine. De skulle have 65 øre om dagen vinteren igennem for skolelokale, brændsel samt kost og husly til læreren. Det var 5 øre billigere end forpagteren på *Rødsten*, Hans Kr.

Kristensen, ville levere de samme goder for. I Trinesminde holdtes der skole til 1904.

P. Storgaard Pedersen har i én af sine bøger om egnens forhold givet omgangsskolerne deres folkelige karakteristik med ordsproget »Degne og duer gør skidne stuer«; men jeg må dertil sige, at folk i Torsted tilsyneladende ikke frygtede skidtet. Sådant kunne det ske, at nabofolk kunne blive fortrædelige, hvis skolen ikke på omgang kom til dem. I 1840 skulle skolen holdes hos enken Mariane i Lystbæk, som var den eneste dér i nabolaget, som havde skolepligtige børn; men naboerne klagede over, at de ikke fik skolen efter tur. Provsten måtte afgøre sagen, og Mariane fik skolen.

Gennemgående var præsterne tilfredse med de unge lærere; men der kunne være undtagelser. I 1842 den 16. november besøgte pastor Bech skolen i Lystbæk hos Mariane. Den unge lærer skulle have 4 rdl. 4 mrk. 12 skl. i løn for vinteren; en dreng i skolen havde opført sig mindre godt og blev revset af præsten. Den 26. i samme måned er præsten igen i omgangsskolen, der nu var i gården Årbjerg; han siger, at læreren katekiserer ret godt, men for søvrig. Der har nok været noget om dette med søvnigheden; for den 21 december var præsten igen i skolen og da hos Mariane i Lystbæk. Han blev noget ophidset, da han så, at der hverken var børn eller lærer i gården. De havde taget juleferie. Der har sikkert ligget til den unge lærer i en god mening, da han optog bestillingen efter Hellig tre kongers Dag. Og hvis ikke et par store julesnaps og en bid af Marianes julegris har kunnet mildne sindet hos skolekommissionens ivrige formand, er han gået hjem i en kedelig sindsstemning efter dette skolebesøg. Men sådan var det nu i almindelighed ikke. Man havde mange opvakte unge fyre til den skole. Og det er morsomt at kunne fastslå, at nogle af disse unge, som startede her i den fattige hedeskole, senere fik eksamen og blev lærere, og nogle huskes endnu for deres gerning på forskellige felter.

»Den 1. septemb er 1843, fremstillede sig indsidder Anders Jepsen Østergård af Staby med sin søn *Jeppé Tang*, 15 år gammel, og anbefalede denne til omgangsskolelærer i Torsted anstundende vintermåneder. Da denne person, skønt lille af alder og så ung, var forsynet med vidnesbyrd om gode kundskaber, hvoraf han ved én, såvidt tiden tillod det, nøjagtig undersøgelse – også fandtes i besiddelse, og et meget godt forhold, antoges han til nævnte bestilling mod at erholde

fra 1. november dette år til påske næste år en løn af 2 specier og fri kost med undtagelse af den tid, hvori skolen har juleferie, da han koster sig selv.«

Sådan lød de ord, hvormed pastor Halse antog den senere landskendte højskoleforstander, seminarieforstander, folketingsmand og bibelhistorieudgiver *I. T. A. Tang*, og man holdt på ham i flere år. Der fortælles, at Tang handlede med får i sin fritid. Hans liv blev også siden præget af skole og forretning. Præsten hjalp ham i gang. Han noterer, at han ved vinterskolens begyndelse hjalp Jeppe med at dele børnene i hold og til slut gennemgik et stykke lærebog og bibelhistorie med børnene, og i sin bedømmelse af den unge lærer er han meget venlig. »I omgangsskolen virkes med større friskhed og indre liv; men lærerens egen umodenhed i alder og kundskaber, må naturligvis blive en væsentlig hindring for børnenes ønskelige fremgang. Han viser dog imidlertid, at han har sans for, at børnene i en skole kunne vedblive at gå en stadig udvikling i møde, uden stedse at blive stående på ét engang opnået stadium«. Ham ville Halse gerne have beholdt.

En halv snes år senere var det *Thomas Nielsen* som blev lærer. Han var fra Sønder Lem, tog lærereksamen fra Jelling 1860, blev lærer i Øster Bording og senere i Birk ved Herning, højskoleforstander i Hammerum og forstander for Herning realskole. Han var i mange år medlem af rigsdagen, redaktør og udgiver af Vejle Amts Folkeblad og Herning Folkeblad. Han kom til at betyde meget for den opvoksende Herning. I byens Søndre anlæg er rejst et mindesmærke for ham med en buste lavet af N. Hansen Jacobsen.

I 1862-63 var det så *Jens Nielsen Kamp*, der blev omgangslærer. Han læste senere på Blågård seminarium, blev lærer og højskolelærer; men er kendt som folkemindesamler, og han har samlet stof fra mange egne af landet. Af dette har han udgivet: *Danske Folkeminder* (1877), *Danske Folkeeventyr I-II* (1878-91), *Småsagn fra Vestjylland* (i Samlinger til jysk Historie 1875). Hans betydelige folkloristiske samlinger findes i *Dansk Folkemindesamling*. Af dette er i 1943 udgivet *Dansk Folketro* ved Inger M. Boberg.

En anden folkemindesamler var *P. Kr. Madsen* fra Nees, han var omgangslærer to vintre 1867-69. Se: Ellekilde: *Breve fra en dansk Folkemindesamler*, 1917.

Der var mange unge mænd, der begyndte en gerning i skolen som

omgangslærere eller vinterlærere ved biskolen her eller i andre sogne, mange overordentlig dygtige. En stor part af dem fik en forberedende uddannelse på Staby højskole, senere vinterseminarium 1883-1920.

Blandt dem var også en mand, hvis navn endnu kendes af mange, danskpædagogen *Aksel Noesgaard*, én af banebryderne inden for moderne danskundervisning. Han var biskolelærer i »Trinesminde« 1899-1900.

Skolelokalerne i Trinesminde besad vist kun én egenskab, som nutidens højeste sagkundskab ville prise: Huset var skrøbeligt, så lokalerne stod ikke i fare for at blive forældede. Det er faktisk mange år siden, at det faldt ned af sig selv. Det holdt dog en god halv snes år som skole. Det største fremskridt i dette tidsrum skete på hygiejns område. Den 25. august 1897 vedtog sognerådet at anskaffe et latrinhus til nordre skole. Det er, så vidt vides, det første kommunale byggeforetagende ved skolevæsenet her i sognet nord for Torsted sande. Før den tid måtte børneflokkene klare de herhen hørende forretninger ved at gå afsides om bag diget. Det kunne være lidt koldt om vinteren, men var vel ellers ikke synderlig mere uhygiejnisk end inde i »huset«, når man ellers passede på ikke at komme til at sætte sin bare fod midt i én af de mange efterladte »herremænd«.

Så ender beretningen om, hvorledes Chr. VI's skole her i vort sogn tog form og med møje og besvær blev lavet om i oplysningstidens mønster under Fr. VI's landsfaderlige pegefinger.

Vi skimter også den decentralisering af landsbyskolen, som af landbefolkningen omfattedes med så stor interesse, at der ligefrem kunne blive tale om, at man tilbød at opføre en skolebygning for at få en fast skole. Det betød noget at få en skole inden for en overkommelig afstand. For børnene blev det lettere at gå i skole.

Man kan vist også i al beskedenhed sige, at det i almindelighed opfattedes som et gode for en landsby eller sognedel at få sin egen skole og have sin egen lærerinde eller lærerfamilie boende i den skole eller ved den skolestue, hvor man undertiden også kunne samles om noget, der ikke ligefrem stod i undervisningsplanen.

I denne henseende er udviklingen i Torsted ligeløbende med de fleste store landsognes skoleudvikling. Derimod er ordninger med omgangslærere og vinterlærere vistnok en særlig vestjysk form for skole.

Den er en videreførelse af de gamle ordninger fra 1741 med vinter-

skolegang og var egentlig i strid med loven af 1814; men befolkningen holdt så hårdt ved den, at myndighederne hen midt i århundredet godkendte den, og den blev med nogle modifikationer brugt i vort sogn og mange andre steder, lige til vor tids skolelove gjorde det af med den.

Vinterskolegangen eller den vestjyske skoleordning omfattede ikke blot omgangsskoler og biskoler, men også hovedskolerne. Den havde sin begrundelse i landbrugserhvervets særlige forhold i de meget store og tildels stærkt hedeprægede sogne, hvor fåre- og kreaturholdet spillede en meget stor rolle, og hverken »Mads Doss« eller »Mett Kølvrø« kunne få tid til at gå i skole om sommeren. De skulle vogte løsgående får og kvæg.

I sin renhed var skolegangen i en toklasset skole således ordnet i en skole med vestjysk skoleordning: Alle børn gik hver dag om vinteren i fem eller seks timer. Den lille klasse blev undervist af en vinterlærer eller -lærerinde og den ældste klasse af den fast ansatte lærer. Om sommeren gik den store classes børn i skole én seks timers dag om ugen, den lille klasse to eller tre som regel lidt kortere dage og undervistes af den faste lærer.

Sådan var skolegangen i Kronhede skole fra 1904 til 1963. I hovedskolens distrikt, hvor man fik to biskoler, gjorde man efterhånden vinterlærerinderne til povelærerinder og beholdt dem altså hele året. De blev senere til forskolelærerinder.

Den vestjyske skoleordning gav i virkeligheden børnene flere skoletimer end den almindelige hver anden dags skolegang. Til gengæld var den dyr, da der fordredes ekstra lærere og ekstra skolestuer; men det tog vestjyderne som en selvfølge, og skoleformen havde stor udbredelse i Ringkøbing og Ribe amter.

1. Se P. Severinsen: Landsbyskolens barndomstid. Hardsyssels Årbog, 1907, s. 87.
2. Bøvling-Lundenæs amters arkiv. Sager ang. skolers indretning i henh. til forord. af 23/1 1739 og 29/4 1740. I pakken bilag til protokollen. Landsarkivet.
3. Gejstlig skrifteprotokol for U-Hing herreder. Landsarkivet.
4. Torsted skoles embedsbog.
5. Ringkøbing amts søndre provsti pakke, 1817–60. C. 43, Indkomne breve vedrørende Hind herred, er 3 pakker, 31 c Torsted, Vedersø, Velling.

En indvielse

Af K. GRUE-SØRENSEN

I april 1969 oprettedes Københavns universitets Institut for teoretisk pædagogik. (Linnésgade 22, 1). Det er en begivenhed, der også vil komme den skolehistoriske forskning til gode. Ved receptionen den 14. april 1969 holdt professor, dr. K. *Grue-Sørensen* nedenstående tale.

På instituttets vegne vil jeg gerne byde Dem alle velkommen til denne reception og præsentation af vore nye lokaler.

Især vil jeg byde velkommen til universitetets *rektor* og *kurator*, der jo i en vis forstand er instituttets donatorer, eller i hvert fald dem der står de egentlige donatorer, de bevilgende myndigheder, nærmest.

Vi som skal arbejde her er meget glade for, at vi har fået dette sted. Og med »vi« mener jeg ikke blot staben, der foreløbig kun består af to, men også de studerende, som hermed har fået et tilhørssted ved universitetet, noget i retning af et hjemsted for deres studier, et sted hvor de kan slå sig ned og læse, og hvor lærerne er nær for hånden, hvis de skulle ønske råd og vejledning.

Ikke mindre glade er vi naturligvis for at se vore øvrige gæster, der bl. a. repræsenterer vore forbindelser og berøringspunkter med *universitetet*, administrative og faglige, d. v. s. *fakultetet* og *kuratoriet*, men jeg tænker hermed også på vore nærmeste faglige naboer, *den psykologiske faggruppe*.

Desuden er vi glade for at se repræsentanter for de centre for pædagogisk studium og forskning, som findes her i landet, og derved tænker jeg naturligvis på *Danmarks Lærerhøjskole* og det tilknyttede *Institut for dansk skolehistorie*, og videre på *Danmarks pædagogiske Institut* samt på *Statens pædagogiske Studiesamling*, der er det velforsynede arsenal for alle videregående pædagogiske studier.

En særlig tak burde jeg personlig rette netop til *Studiesamlingen*, der gav mig husly i form af et arbejdslokale i de første år efter at professoratet i pædagogik var blevet oprettet, og til *Universitetes psykologiske laboratorium*, som gav mig husly i de følgende, indtil instituttet blev oprettet, først nominelt, men med de herværende lokaler også reelt. Jeg vil slet ikke sige, at jeg dengang levede i exil, for jeg har følt mig vel hjemme begge steder.

Endelig vil jeg også byde velkommen til vore husfæller, de to teologiske institutter for bibelsk eksegese og for kirke- og missionshistorie, som ikke blot bor i samme hus, men på samme etage. En svag skamfuldhed blander sig deri, da vi kom et hestehoved, eller i tidsmål en 14 dages tid foran og dermed beslaglagde de tre bedste lokaler på etagen. Det er altså her gået efter den verdslige ordsprogsvisdom om at komme først til mølle og om at være sig selv nærmest.

Jeg har hidtil kun talt om »instituttet« og ikke nævnt det ved dets fulde navn som er *Universitetets institut for teoretisk pædagogik*; men det ville jo blive noget besværligt, hvis man skulle sige det hver gang. Navnet kræver en forklaring, og for øvrigt er det vist også skik og brug ved en lejlighed som denne at berette lidt historie. Det sidste kan gøres i korthed og uden årstal. For godt en tre år siden fandt jeg tiden inde til at søge faget pædagogik tildelt et institut og skrev derom en motiveret ansøgning. Sagen var jo da heller ikke så vanskelig at motivere. Det mest nærliggende ville være at kalde det Universitetets pædagogiske institut, men det forekom mig at ligge for nær op ad navnet på en anden institution, som allerede havde eksisteret gennem godt en halv snes år, nemlig Danmarks pædagogiske institut. Lidt ville det vel have bød det derpå at kalde det Institut for pædagogik, men forveksling forekom mig stadig mulig, hvorfor jeg valgte at føje et distingverende adjektiv til.

Når dette adjektiv blev »teoretisk«, så skyldes det naturligvis ikke noget ønske om at markere det som upraktisk, men bl. a. den omstændighed at tilsvarende institutioner i udlandet tit har knyttet en praktisk læreruddannelse til sig og f. eks. en øvelsesskole. Noget sådant har ikke været påtænkt her. Dertil ligger dansk læreruddannelse og skolevirksomhed allerede i for faste rammer. Det kunne vel principielt lade sig gøre, men det ville blive en meget stor historie, der i langt højere grad ville kræve en *organization man* end en videnskabsmand.

Jeg er klar over, at ordet »teoretisk« kan lyde lidt pretentiøst; det kunne give associationer i retning af det berømte institut for teoretisk fysik. Og det bliver muligvis ikke mindre pretentiøst, hvis jeg påberåber mig den kendte udtalelse om, at der ikke findes noget mere praktisk end en god teori – og jeg ville for så vidt gerne udvide det til ikke blot »en god teori«, men god teori i det hele taget.

I hvert fald vil jeg gerne sige, at det vil være en bestræbelse for instituttet at betragte og behandle de pædagogiske problemer realistisk

og kritisk, uden at det dog strejfede min tanke at indlægge det ene eller det andet af disse adjektiver i navnet. Det kan have været en mangel på forudseenhed; for ordet »kritisk universitet« er jo senere kommet stærkt i forgrunden, og det kunne være en stolt tanke at være kommet først på markedet med denne betegnelse. Men for det første tror jeg nok, at en sådan betegnelse ville være blevet ændret på vejen fra ansøgning til bevilling, og for det andet regner jeg med, at en kritisk indstilling er en så selvfølgelig ting i universitetsarbejde, at det skulle være overflødig at skilte dermed.

At det kritiske element har en særlig funktion i pædagogikken er en sag for sig. Pædagogik hører jo til den gruppe af studier, hvor mange modstridende opfattelser gør sig gældende, og hvor sandheden i mange tilfælde ligger så langt ude, at den nærmest synes uopnåelig. Den ligner deri filosofien, idet en betydelig del af dens problemer er af en sådan natur, at de på den ene side ikke lader sig afvise, men kalder stærkt på en løsning, og på den anden side ikke lader sig løse på en for alle klar og overbevisende måde. Det er for nogle et kedeligt, for andre et stadigt udfordrende dilemma at befinde sig i.

Endnu en ejendommelighed ved faget vil jeg gerne fremhæve. Pædagogikken hører til de vide og stærkt sammensatte fag. Det er langt mere heterogent end de fleste andre. – De er pædagog, De må kunne sige noget om, hvordan man bedst underviser ordblinde børn. De må kunne gøre rede for, hvordan man bedst tilrettelægger undervisningen i faget orientering på de højere klassetrin i folkeskolen. De må kunne sige, om der findes en stor intelligensreserve, og om det er rigtigt at sætte alle sejl til for at mobilisere den. De er pædagog, hvad mener De om det sovjetiske skolesystem og om den polytekniske dannelse, som spiller en stor rolle i Østlandene.

Jeg skal ikke fortsætte rækken; enhver kan se, at den kan fortsættes længe endnu og i forskellige retninger. Konsekvensen har da også været, at man i nogle lande har oprettet ikke alene lærestole, men hele departementer for faget, og med afdelinger for de forskellige underdiscipliner: for pædagogisk psykologi, pædagogisk sociologi, for opdragelsens historie og komparativ pædagogik, for pædagogisk filosofi, for didaktik og pædagogisk teknologi.

På denne baggrund kan det tage sig ud som halsløs gerning at have et lille institut som det herværende. Forhåbentlig venter De ikke af mig, at det mener jeg også. For det første mener jeg, at en stærk

specialisering også har sine farer. Specialister, som ikke har kendskab til den større sammenhæng, inden for hvilken de dyrker deres specialitet, kan meget let løbe ind i ufrugtbare spor. Måske ved de nok, hvordan dette eller hint specielle spørgsmål angribes og løses; men om det i anden henseende har nogen pædagogisk betydning at få det løst, det kræver til sin afgørelse et bredere udsyn i pædagogikkens hele område. Kunsten er i mange tilfælde ikke at beherske en teknik til løsning af disse eller hine spørgsmål, men at kunne stille gode og væsentlige problemer, at kunne spørge rigtigt.

Dernæst mener jeg også, at blandt de mulige underdiscipliner, som jeg nævnedes før, er nogle betydeligt stærkere repræsenteret end andre, til skade for pædagogikkens totale udvikling; og det kan da være en opgave for instituttet at tage disse problemer op. Eller lad mig hellere sige: *også* at tage disse problemer op. For jeg har ikke tænkt, at dette skulle være et institut kun for disse discipliner. Ellers kunne jeg komme under mistanke for at ønske også dette specialiseret.

Lidenheden, for så vidt den er temporær, anser jeg ikke for nogen ulykke. Men naturligvis ønsker jeg også instituttet vækst, frem for alt en organisk vækst. Og da pædagogikkens historie i hvert fald er en af de ting, jeg har beskæftiget mig med, vil jeg gerne benytte lejligheden til at fremdrage en udtalelse af en af vore klassikere, den czechiske pædagog *Comenius*. Han siger:

»Naturen frembringer alt af begyndelser, der vel er ringe af omfang, men store i henseende til indre kraft.«

Og han forklarer det sådan: »Det stof, hvoraf en fugl skal dannes, er sammentrængt i en dråbe og omsluttet af en skal, så at fuglen let kan bære det i sit liv. Og alligevel rummer denne dråbe en indre kraft, som bevirker dannelsen af en hel fugl. På samme måde indeslutter et træ, så stort det også er, hele sit væsen i en kærne i sin frugt eller i den yderste del af sine grene. Men når man nu kommer frøet eller skuddet i jorden, så vil et helt træ udvikle sig deraf.«

»Uhyre meget,« siger han så, »har man i skolen syndet mod denne naturlov. De fleste lærere anstrenger sig til det yderste for at så hele planter i stedet for frø, at plante hele træer i stedet for skud, idet de i stedet for grundlæggende principper giver eleverne et virvar af færdige kundskaber og slutninger eller dårligt tilrettelagte tekster.«

Hvis jeg havde fremført dette – altså den første del af citatet og ikke den sidste om lærernes forsyndelser – som en beskrivelse af

instituttet, ville det være utidig pral. For vi kan i dag ikke vide, hvor stor den indre kraft er. Det er da også kun tænkt som et ønske, en forhåbning og en trøst i vor lidenhed.

Men lad mig også henlede opmærksomheden på, at der i slutningen af citatet er formuleret en væsentlig problemstilling, ja i virkeligheden en forskningsopgave af stor betydning. Thi hvad er frø og hvad er hele træer i alt det, som vi prøver at bibringe eleverne, og så kan det for den sags skyld være skolebegyndere eller studenter ved universitetet. Kunne vi få det nærmere undersøgt og komme til klarhed over det. Rektor må jo i hvert fald nikke genkendende til problemstillingen.

Til slut slår det mig, at jeg vistnok har talt lidt rigelig meget i første person ental. Det er jo nok foranlediget af, at det til en vis grad har været personlige anskuelser, jeg har fremført, og dem skal man ikke uden videre gøre andre medansvarlige for. Engang imellem har jeg dog også sagt »vi« og dermed inkluderet instituttets amanuensis, magister *Knud Dirch Wagner*, og tillige de studerende. I hvert fald vil jeg nødig give anledning til en opfattelse, der kunne fortolkes i retning af *l'institut, c'est moi*. Instituttet er dem, der virker og studerer her på stedet, og dette ikke blot uden forpligtelse til, men også uden forventning om enshed i interesser eller enighed i meninger. Jeg indrømmer, at dette sidste er lidt dumt sagt, for det første fordi det til enhver tid er noget, der skal praktiseres og ikke siges; og for det andet fordi en sådan gennemgribende enighed er noget, der næsten forbyder sig selv ved fagets natur.

Ja, disse ord skulle være tilstrækkelige til en præsentation af instituttet, for så vidt den kan gives gennem ord alene. Men hvis jeg må nævne Comenius endnu engang, så er det jo en af hans didaktiske regler, at så meget som muligt skal fremføres anskueligt for sanserne, der er kronvidnerne på, at sådan og sådan forholder det sig. Det er vigtigt at blive stillet over for tingene selv og ikke kun over for tingenes skygger, ordene. Vi er derfor nu kommet så vidt, at vi også gerne vil fremvise lokalerne, idet jeg dog endnu engang vil udtrykke vor glæde over, at vi har fået dette institut at virke i.

Skole og samfund

1968–69

Maj

Undervisningsminister Helge Larsen (rad.) oplyser (1.5.), at omkring 86 procent af folkeskolens 6. klasser gennemførtes som udelte klasser ved indgangen til skoleåret 1967/68. 5.5. Statsministeriets seksualoplysningsudvalg går i sin betænkning ind for obligatorisk seksualundervisning i folkeskolen. Undervisningen skal begynde i første og anden klasse, og inden udgangen af fjerde klasse skal eleverne have hørt om prævention. I de følgende klasser fortsættes undervisningen, der ikke udskilles som selvstændigt fag. Udvalget mener ikke, at forældre bør have ret til at fritage deres børn for seksualundervisningen. Seksualundervisningen bør påhvile klasselæreren, men enhver lærer skal kunne anmode om at blive fritaget for at give seksualundervisning. 5.5. Tre skolelove undergår i folketetinget mindre ændringer med henblik på, at der kan indføres kursus til højere forberedelseseksamen ved kommunale gymnasier. De tre love er: Lov om højere forberedelseseksamen, lov om gymnasieskoler og lov om fordeling af udgifterne til offentlige gymnasieskoler og kursus til højere forberedelseseksamen. 9.5. I folketetinget oplyser undervisningsministeren, at universiteterne overvejer et forslag fra planlægningsrådet for de højere uddannelser om en såkaldt »blød indslusning« af HF-kandidater med relevante fag på universiteterne. Politiken oplyser, at Gladsaxe kommune efter sommerferien som den første kommune i landet indfører tilvalgsordning på samtlige kommunale skoler. Københavns skoledirektion ønsker hurtig indførelse af lørdagsfrihed, men formanden for Københavns Lærerforening, Ingolf Haubirk, siger til Aktuelt, at lærerne ikke kan gå med til ordningen, med mindre der samtidig gennemføres en nedsættelse af lærernes (og dermed af elevernes) årlige timetal. 10.5. offentliggør Aktuelt en undersøgelse, der viser, at forsømmelserne er dobbelt så store på lørdage som på ugens andre dage. 11.5. På Dansk Aften- og Ungdomsskoleforenings årsmøde oplyser undervisningsministeren, at den nye lov om fritidsundervisningen ventes behandlet i folketetinget så hurtigt, at loven kan træde i kraft 1. august 1969. Hovedpunktet i loven er, at fritidsundervisningen principielt ligestilles med al anden

undervisning. 13.5. De uddannelsessøgendes samarbejdsudvalg, der repræsenterer 150.000 studerende, kræver i en udtalelse støtte til alle studerende. Formanden, Ole Lisse, siger til Politiken, at det formentlig vil medføre en udgift fra det offentlige på 14–15.000 kr. pr. år pr. studerende. 13.5. 9500 gymnasieelever og studenterkursister tager fat på skriftlig del af studentereksamen. Undervisningsministeren oplyser (5.5) i tinget, at der skal oprettes 34 nye HF-klasser, således at det samlede antal i 1969 bliver 102. 18.5. I den løbende debat om større studenterindflydelse på universiteterne oplyser Jyllands-Posten, at Århus Universitet har givet tilsagn om offentlighed i alle organer. Tavshedspligten bevares kun på begrænsede områder. Information oplyser, at der er bestræbelser i gang på at få startet en dansk Summerhill-skole. Initiativtageren er lærer N. E. Laursen, Frederikshavn. 20.5. På centralskolen i Skærbæk ved Taulov indføres obligatorisk undervisning i husgerning for drenge i 8. og 9. klasserne. Undervisningen har hidtil været frivillig men gøres nu obligatorisk efter henstilling fra skolens elevråd. 21.5. Til Politiken siger rektor for statens kursus til HF i København, cand. psych. Ejvind Jensen, at HF bør gøres uafhængig af læreruddannelsen. Derved vil man kunne skære ned på omfanget af obligatoriske fag til fordel for tilvalgsfagene og derved vil adgangen til de højere læreanstalter og universiteterne kunne lettes. 24.5. På organisationen Skole og Samfunds årsmøde i Odense støtter 325 delegerede indførelse af 5-dages-uge i skolerne – under forudsætning af, at den lange weekend ikke giver øget hjemmearbejde.

Juni

7.6. I Kungälv nord for Göteborg indvies Nordens folkelige Akademi, der skal være samlingssted for ledere af folkeoplysningsarbejdet fra hele Norden. Ved indvielsen bliver tidligere undervisningsminister Jørgen Jørgensen (rad.) kraftigt hyldet som den, der allerede i trediverne tog initiativ til at realisere Grundtvigs tanke om et nordisk akademi. Akademiet, der deler hus med Den nordiske Folkehøjskole, er oprettet og drives for midler bevilget af de nordiske stater. Det har plads til 40 elever. Rektor er fil. cand. Björn Höjer. 13.6. Københavns skoledirektion vedtager af indføre 5-dages uge for 60.000 elever fra skoleårets begyndelse august 1960. 13.6. Af studenterårgangen på 9500 tager de 8300 straks fat på en højere uddannelse. 15.6. I et interview

med Gymnasieskolen siger undervisningsminister Helge Larsen, at frygten for, at HF efterhånden skal fortrængte studentereksamen efter hans opfattelse er helt ubegrundet. HF vil, siger ministeren, virke som en aflastning for gymnasiet og åbne mulighed for at nå frem til en højere uddannelse ad anden vej end den traditionelle. 16.6. Af en statistik fra undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor fremgår det, at klassekvotienten i folkeskolens klasser har være fallende gennem tre år. Statistikken viser ifølge Berlingske Tidende, at de store procenter af udskrivninger efter 9. klasse gælder børn af landbrugere og ufaglærte arbejdere, mens optagelsesfrekvenserne i gymnasiet kun er 14,5, 14,3 og 11,5 for børn af hhv. landbrugere, faglærte og ufaglærte arbejdere. Procenttallene for børn af selvstændige i liberale erhverv er 46,7, for børn af forældrene i administration, kontor og handel er 31,2 og for børn af forældre fra funktionær- og tjenestemandsgruppen er 31,8. Endelig noterer bladet, at statistikken viser, at der på 48,2 procent af skolerne ikke meddeles speciel seksualundervisning, og at procenttallet her er højere i den vestlige end i den østlige del af landet. 17.6. På Århus Statsgymnasium dimitteres de første studenter fra den samfundsfaglige gren i gymnasiet. Den nye gymnasiegren beskæftiger særligt eleverne med sociologi, økonomi, dansk og international politik. Syv lærerstuderende, fire kvinder og tre mænd, bliver dimitteret fra Godthåb Seminarium, og dermed er for første gang gennemført en fuldgældig højere uddannelse i Grønland. De syv er uddannet efter den grønlandske læreruddannelseslov af 1964. 21.6. Spørgsmålet om indførelse af adgangsbegrænsning ved universiteterne drøftes. Undervisningsminister Helge Larsen mener, at den frie adgang bør bevares længst muligt. Han siger til Politiken (26.6), at det er vigtigt, at de nye humanistiske studieplaner gennemføres samtidig til efteråret ved alle tre universiteter. Et vigtigt punkt i de nye studieplaner er indførelse af bachelor-graden, der bygger på et fire-årigt hovedfagsstudium og et to-årigt bifagsstudium. Planlægningsrådet for de højere uddannelser skal udarbejde oplæg til en universitetsreform, der senere skal behandles i folketinget. Professor ved Københavns universitet H. Højgaard Jensen tiltræder som formand for planlægningsrådet 1. august 1968. 28.6. Undervisningsministeriets harmoniseringsudvalg siger i en rapport om de tekniske uddannelser, at de videregående tekniske uddannelser skal tilrettelægges, så der skabes uddannelsesmuligheder for de flest mulige uanset uddannelsesmæssig

baggrund. Udvalget foreslår tekniske uddannelser på tre niveauer: a) Danmarks tekniske højskole, b) Danmarks Ingeniør-Akademi og teknikum-uddannelsen og c) tekniske uddannelser, som kan klares af praktisk begavede uden særlige evner for matematik og fysik. 28.6. Information oplyser, at der nu er skabt et pædagogisk arbejdsprogram for en nordisk kostskole efter Summerhill-skolens mønster. Programmet vil blive tilsendt undervisningsministeriet. Samtidig har initiativtagerne startet en støtteforening med navnet Skandinavisk Summerhill. Der er forlods tilmeldt 25 elever til skolen.

Juli

3.7. En halv snes elever på Ryslinge Højskole kræver højskoleforstander Torben Rostbølls afgang, fordi han er »autoritær og udemokratisk«. Eleverne får støtte fra en del af lærerkollegiet, og i løbet af sommeren udvikler konflikten sig således, at skolens bestyrelse afskediger fem lærere og bortviser 32 elever. De bortviste elever etablerer deres eget højskolekursus på Hesbjerg Højskole. I august gives der på en ekstraordinær generalforsamling i skolen kraftig tilslutning til Torben Rostbølls ledelse af skolen. I september ansættes fem nye lærere, og skolen har normal indtægning til det kommende vinterkursus. 6.7. Et undervisningsministerielt udvalg fastslår i en betænkning, at handicappede børn bør undervises sammen med andre børn i normale klasser, hvis det overhovedet er gennemførligt, og udvalget foreslår ansættelse af særligt hjælpepersonale til børn med bevægelsehandicap, hvis børnene ellers ville blive afskåret fra at deltage i undervisningen. 16.7. Aktuelt skriver, at omkring 6000 nye studerende af årgang 68 ventes at blive resultatet af indtægningerne ved de tre universiteter. Det samlede antal studerende ventes at ville blive ca. 32.000.

August

12.8. Over 75.000 elever begynder i skolernes førsteklaser. 29 skoler bliver taget i brug for første gang. 13.8. Jyllands-Posten oplyser, at HF-uddannelsen bliver 2,8 mill. kr. dyrere end beregnet i det nye skoleår. Merudgiften hidrører fortrinsvis fra driftsudgifter, der ikke kunne beregnes, da finansloven blev udarbejdet. 14.8. På en nordisk psykolog-kongres på Århus Universitet oplyses det, at antallet af

akademisk- uddannede skolepsykologer er i kraftig tilbagegang. Årsagen er bl. a., at skolepsykologerne kan få bedre lønnede stillinger uden for folkeskolen. I 1963 var der i Danmark 150 skolepsykologer, hvoraf de 120 var akademisk uddannede. I dag er der 250, men kun 100 af dem er akademikere. 14.8. Elever, som af disciplinære grunde er bortvist fra skole, bør i bortvisnings-perioden møde til kontrol og undervisning hos skolepsykologen, siger Københavns skoledirektør K. Thomsen Jensen til Aktuelt i en samtale om de nye ordensregler, der er under udarbejdelse. 16.8. På psykolog-kongressen retter amanuensis, cand. psych. Peer Mylov, Danmarks pædagogiske Institut, et kraftigt angreb på de i Danmark anvendte skolemodenhedsprøver, den såkaldte Upsala-prøve. Samtidig oplyser forsøgsrektor Jesper Florander, Gladsaxe, til Jyllands-Posten, at Gladsaxe ikke mere vil anvende skolemodenhedsprøver, heller ikke for de »unge« elever. I stedet indkøbes særligt uddannede observationslærere i undervisningen, og efter en seks ugers observationsperiode drøftes alle de nye elevers særlige problemer i lærerkredsen. 17.8. Interessen for elevrådsarbejdet giver sig udtryk i, at direktoratet for gymnasieskolerne forsyner skrivelser, hvis indhold direkte angår eleverne, med en særlig kopi til elevrådet. 23.8. Socialforskningsinstituttet forelægger en undersøgelse af de 14–20-åriges undervisningssituation. Undersøgelsen viser bl. a., at 43 pct. unge fra nederste sociale lag ikke er under uddannelse. Fra øverste sociale lag er kun 9 pct. ikke under uddannelse. Politiken skriver: Forskellen mellem de to sociale lag er enorm. 25 gange flere unge fra det øverste lag kommer i gymnasiet i sammenligning med det nederste. Procenterne er 56 og 2. De 56 pct. er rekrutteret fra et befolkningslag, der kun udgør 5 pct. af den samlede befolkning. 23.8. I en artikel i Politiken hedder det, at hele det skolepsykologiske arbejde i folkeskolen er i fare for at bryde sammen, fordi 33 universitetsuddannede skolepsykologer har meddelt undervisningsministeren, at de – hvis deres lønmæssige placering ikke forbedres – snarest vil søge arbejde uden for folkeskolen.

September

1.9. Den 36-årige forstander Asger Baunbak-Jensen, Glamsbjerg Efterskole, bliver undervisningsdirektør H. Engberg-Pedersens efterfølger som chef for direktoratet for ungdomsundervisning, når Engberg-

Pedersen 1. oktober overtager ledelsen af Askov højskole, oplyser undervisningsministeriets tidsskrift Uddannelse 68. Tidsskriftets september-nummer er iøvrigt helliget uddannelsens byggeproblemer. Det fastslås, at uddannelsessektorens lokalebehov langt fra er dækket. Gymnasiebyggeriet må forceres voldsomt, dersom situationen ikke skal blive katastrofal. Landsundersøgelser viser, at folkeskolens byggebehov for øjeblikket andrager 3 milliarder kroner. Der bygges folkeskoler for omkring 300 millioner kroner om året. De højere uddannelsers investeringsbehov er for perioden 1967/68–1980/81 opgjort til 3–4 milliarder kroner. 2.9. Landsforeningen Skole og Hjem siger i en henvendelse til undervisningsministeriet, at trafik-sikringen af børnenes skoleveje må tages med allerede i den projekterende fase af byggeriet. Der bør ikke gives igangsætningstilladelse til skoler, hvor der ikke er taget hensyn til den bedst mulige løsning af trafikproblemerne. 3.9. Undervisningsminister Helge Larsen nedsætter et arbejdsudvalg, der skal kulegrave problemerne omkring etablering af et dansk forsøgsgymnasium. Gruppens formand er undervisningsinspektør Ib Juul, gymnasiedirektoratet. 6.9. Politiken oplyser, at det såkaldte von Eyben-udvalg vedrørende Ungdommens Uddannelsesfond vil aflevere betænkning med den konklusion, at alle økonomisk trængende unge under uddannelse principielt bør kunne få deres leveomkostninger fuldt dækket i form af legater eller lån. 8.9. På samtlige gymnasier og studenterkurser skal der oprettes samarbejdsudvalg, hvis medlemmer skal være lærerrådsformanden, to lærere, elevrådsformanden og to elever. Skolens eller kurssets rektor skal være formand, fremgår det af de vejledende bestemmelser, der fra undervisningsministeriet er fremsendt til skolerne. 12.9. En statistik fra undervisningsministeriet viser, at der i 1966–67 var 936, som tog en afsluttende universitetseksamen, mens der i samme tidsrum var 3155, der forlod universiteterne uden eksamen. Ved højere læreanstalter, hvor der er adgangsbegrænsning, tog 1819 eksamen, mens 1272 forlod studierne. Samtidig forudsiger en prognose fra ministeriet, at landets tre universiteter i 1975 vil have 55.000 studerende mod nu 33.000. Fra gymnasierne vil der samme år være en studenterafgang på 13.250 mod 9400 i år. 16.9. Fra en religionslærerkonference på Snoghøj folkehøjskole sender 26 religionslærere en resolution til undervisningsministeriet med krav om ophævelse af folkeskolelovens bestemmelse om, at undervisningen skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære. Lærer-

ne mener, at faget dør, hvis ikke den konfessionelle binding løses. 24.9. Undervisningsminister Helge Larsens forslag til udvidelse af undervisningspligten er nu klar til at blive forelagt folketinget. Der sigtes mod en trinvis udbygning således: til 8 år i 1972/73, til 9 år i 1973/74 og til 10 år i 1974/75. Da 80–90 procent af eleverne allerede benytter sig af adgangen til udvidet undervisning i 8.–9. klasserne, vil der først i 1974/75 blive tale om væsentlig forøgelse af kravene til skolerne. 29.9. Det anses for givet, at Aalborg og Roskilde bliver universitetsbyer. Derimod er der stadig strid om, hvor et universitet i det sydlige Danmark skal placeres. 30.9. Landsforeningen Skole og Samfund vil opfordre ministeren til at oprette skolenævn ved alle skoler i storkommunerne. Foreningen kræver desuden forenklede valgmetoder ved valg af skolekommissioner og skolenævn.

Oktober

4.10. Tre amanuenser, Karen Krogh, Marguerite Engberg og Svend Christiansen, sender undervisningsministeriet forslag om at optage teater og film som fag i gymnasieskolen på linie med musik og kunstforståelse. 6.10. Jyllands-Posten skriver: »Alle danske seminarier uden for Århus, Odense, Aalborg og København er i fare for at blive nedlagt, når den kommission, som undervisningsministeriet har nedsat med amtmand Niels Elkær-Hansen, Bornholm, som formand, har færdiggjort arbejdet med planlægning af den fremtidige danske seminariestruktur. 15.10. På generalforsamlingen i Gymnasieskolernes Lærerforening støtter formanden, lektor Søren Brogård, forslaget om udvidelse af undervisningspligten fra syv til ni år. På en uddannelseskonference, arrangeret af partiet Venstre, på Christiansborg stiller seminarielektor Herman Kleener, Haderslev, forslag om, at filosofikumundervisningen henlægges til gymnasieskolerne. På Danmarks Realskoleforenings årsmøde i København oplyser undervisningsministeren, at der snart vil blive fremsat forslag om ny tilskudslov til de private skoler. Foreningens formand, skolebestyrer Bent Christensen-Dalsgaard, Kolding, understreger i sin beretning, at kun de færreste privatskoler kan bære en udsættelse af loven. Formanden udtrykker sin forbavselse over, at arbejdet i folkeskolens forsøgsudvalg har ligget stille i omkring 15 måneder, og undervisningsministeren oplyser, at udvalget er under rekonstruktion, men at han iøvrigt ikke kan sige

noget om, hvornår arbejdet kan genoptages. 16.10 Lærergerningen er ved at blive et kvindeerhverv, skriver Jyllands-Posten som indledning til et referat fra Danmarks Realskoleforenings årsmøde. Undervisningsdirektør Hans Jensen oplyser, ifølge referatet, at der i ti-året siden 1958 har været en tilgang på 7000 lærere i folkeskolen, deraf var de 4900 kvinder. På gymnasielærernes årsmøde oplyser undervisningsministeren, at han vil søge bevilling til en væsentlig udvidelse af erhvervs- og studievejledningen i gymnasieskolen. Ministeren oplyser desuden, at et nyt forsøgscenter for gymnasiet skal søge at finde frem til nye undervisnings- og eksamensformer. I en debat om gymnasiet og HF advarer professor H. Højgaard Jensen mod en alt for vidtgående sammensmeltning af de to skoleformer, fordi det kan føre til, at HF mister sit særpræg. 22.10 De fire ungdomsmedlemmer af det såkaldte von Eyben-udvalg vedrørende Ungdommens Uddannelsesfond offentliggør uden aftale med det øvrige udvalg materiale fra udvalgsarbejdet. Politiken oplyser, at der bag udvalgets betænkning kun står et spinkelt flertal på seks medlemmer. De øvrige medlemmer er splittede i tre grupper med anden indstilling. Udvalgets formand, professor, dr. jur. W. E. von Eyben, beklager, at de studerendes repræsentanter har offentliggjort materiale fra udvalget før tiden. 23.10. I folketinget fremsætter fhv. undervisningsminister K. B. Andersen (soc.) forslag om en ændring af folkeskolelovens paragraf 64, således at der kan komme gang i forsøgsarbejdet i realafdelingen. Ministeren svarer i tinget, at han gerne ser tanken fremmet, men at han foretrækker sagen løst i forbindelse med en forestående principdebat om folkeskolens hele målsætning og struktur. 24.10 Gymnasieskolernes Lærerforening fremsætter forslag om øget lærerindflydelse gennem oprettelse af lærerråd. Forslaget skal drøftes mellem lærerforeningens repræsentanter og embedsmænd fra ministeriet. 24.10. Undervisningsminister Helge Larsen har – oplyser Jyllands-Posten – meddelt den kreds af lærere og forældre, som arbejder for oprettelse af en dansk Summerhill-skole, at der ikke kan dispenseres fra de gældende regler om tilskud efter fri-skoleloven. Ministeren mener, at det måske senere vil være muligt at give en særbevilling til en skandinavisk Summerhill-skole. 25.10. De lærerstuderende ønsker øget indflydelse på seminariernes ledelse gennem etablering af obligatoriske samarbejdsudvalg på alle seminarier. 26.10. Information citerer Københavns Lærerforenings årsberetning for en oplysning om, at lærermangelen ved de københavnske skoler er

katastrofal. Den er opgjort til 1200 lærere. 29.10. Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler holder generalforsamling i Odense. Formanden, højskolelærer Finn Brandt-Pedersen, siger i sin beretning, at »højskolen er i en meget alvorlig økonomisk situation, for nogle af skolerne nærmer det sig det katastrofale, og dette problem gør mere end noget andet en ny højskolelov nødvendig. Det har været nødvendigt at fastsætte en så høj elevbetaling, at man alvorligt kan befrygte en social slagside i elevtilgangen. Tilskudsreglerne er derfor hovedsagen i de forestående forhandlinger«, siger formanden ifølge Berlingske Tidende.

November

1.11. Rektorkollegiet for de højere læreanstalter har søgt undervisningsminister Helge Larsen om en årlig rammebevilling på 8 mill. kr. til finansiering af audio-visuelle undervisningsmidler ved universiteterne og de højere læreanstalter. 2.11. Som en overbygning på kandidateksaminer indføres ved alle universitetsfakulteter licentiatgraden, der skal kunne tages efter 2–3 års studier. 7.11. Når læseplanerne i folkeskolen skal revideres, må der ske nedsættelse af elevernes daglige arbejdsbyrde, siger formanden for Danmarks skoleinspektørforening på foreningens årsmøde i Aalborg. Undervisningsministeren oplyser på mødet, at der kan blive tale om at indføre flere, nye fag i folkeskolen, når undervisningspligten udvides. Ministeriet har ikke planer om at lade HF afløse realeksamen. Men man overvejer at oprette HF-kurser ved handelsskoler og teknika. 8.11. Antallet af elever, der fortsætter i 8.–10.-klasserne, er stadig voksende, viser en statistik fra undervisningsministeriet. I Århus kommune fortsætter 96 procent af eleverne i 8. klasse. I 1968 indstilles i hele landet elever fra 343 klasser til den statskontrollerede prøve efter 10. klasse. I 1969 vil tallet blive 610 klasser. Antallet af 9. klasser er steget fra 1594 i 1967 til 1686 i 1968. 8.11. Betænkningen fra von Eyben-udvalget forelægges officielt og drøftes i Folketinget. Udvalget inddeler de uddannelsessøgende i tre hovedgrupper og fastslår generelt, at alle økonomisk trængende unge under uddannelse i princippet skal have deres leveomkostninger fuldt dækket i form af legater eller lån. Det hedder i betænkningen, at de fleste studenter i de langvarige uddannelser må vælge mellem studieforsinkende erhvervsarbejde eller en studiegæld på henved 60.000

kr. Det fremgik af debatten i tinget, at studieafgiften ved de private lærerseminarier samt seminarier for børne- og fritidshjempædagoger vil blive væsentligt nedsat senest fra 1. august 1969. 11.11. På Danmarks Førstelærerforenings første generalforsamling i Asperup ved Middelfart forlanger førstelærerne ophævelse af forskellen mellem landsbyordnede og købstadordnede skoler, således at førstelærerembeder ligestilles med skoleinspektørembederne. 13.11. Jyllands-Posten oplyser, at Københavns Universitet har besluttet på visse betingelser at give adgang for folk med HF-eksamen. 13.11. Berlingske Tidende skriver, at HF nu vil blive adgangsgivende til landbrugs-havebrugs- og mejeribrugsstudierne ved Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole. HF med tilvalgsfagene matematik, fysik og kemi vil give adgang til veterinærstudiet. HF vil desuden give adgang til handelshøjskolerne i København og Århus. 20.11. Gladsaxe kommune har som den første i landet indført faste rådgivningslærere i skolerne, oplyser Jyllands-Posten. Der er tale om et udpræget serviceorgan, som er vendt såvel mod elever som forældre. 22.11. Ved årsfesten på Københavns Universitet bliver det traditionelle forløb afbrudt, da en studerende, stud. psych. Finn Ejnar Madsen, entrer talerstolen ved siden af rektor, professor Mogens Fog. Han får tilstået tre minutters taletid og angriber årsfesten og andre traditioner ved universitetet.

December

7.12. 600 af Århus Lærerforenings 1200 medlemmer vedtager en skarp resolution, hvori man truer med at anvende pression, hvis der ikke under de igangværende forhandlinger opnås enighed om nedsættelse af lærernes pligtige timetal. 10.12. Også Århus Universitet er indstillet på at give folk med HF adgang på betingelse af, at HF er bestået med relevante tilvalgsfag, og at der indskydes tillægsprøver mellem HF og universitetsstudierne. 11.12. Dekan for det Naturvidenskabelige Fakultet ved Århus Universitet, professor Svend Saxov, oplyser til Aarhus Stiftstidende, at fakultetet ikke vil kræve ekstraprøver af HFere, hvis eksamen er bestået med tilvalg i fysik, matematik og kemi. 15.12. 40 elever udebliver fra undervisningen i 3. g. på Sortedams Gymnasium i København, fordi deres elevråd ikke var blevet spurgt, før Københavns skoledirektion havde besluttet at udskyde en traditionel december-fridag til januar. 16.12. De 40 strejkende ele-

ver bliver nægtet adgang til Sortedams Gymnasium af rektor Edele Kruchow. Samtidig vedtages på et lærerrådsmøde, at eleverne kan begynde skolegangen igen 17.12. Lærerrådet beder samtidig direktoratet for gymnasieskolerne og HF og Københavns skoledirektion tage stilling til sagen for derigennem at få klare retningslinier for fremtidige elevaktioner af tilsvarende art. 19.12. Københavnske gymnasieelever går i demonstration til Christiansborg. Aktuelt mener, at deltagerantallet ligger et sted mellem 400 og 600. Der blev demonstreret mod den »bevidste umyndiggørelse« af gymnasieeleverne. Ved undervisningsministeriet i Frederiksholms Kanal giver undervisningsdirektør Sigurd Højby tilsagn om forhandling med repræsentanter for gymnasieeleverne. 21.12. Politiken oplyser, at styrelsen for Dansk Skole-scene har vedtaget, at skolescenen skal træde i likvidation. Årsagen er, skriver bladet, at underskuddet for den sæson, der sluttede 31. juli i år, ikke som bebudet af direktør Bjørn Moe er på 255.000 kr. men derimod på 469.000 kr. Hertil kommer et underskud på 36.000 kr. fra den foregående sæson plus et forventet underskud for indeværende sæson på 120.000 kr. Samlet bliver der tale om et underskud på over en halv million kroner. 28.12. Amanuensis, cand. mag. Ole Karup Pedersen, København, vælges til formand for Dansk Magisterforening.

1969

Januar

8.1. Berlingske Tidende citerer en prognose fra undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor, der viser, at 13.250 elever vil tage studentereksamen i 1975 mod 9360 i 1968. Samme år vil 2930 tage embedseksamen mod 1920 i indeværende universitetsår. I 1967 beregnede kontoret, at der i 1972 vil være 42.500 studerende ved landets universiteter. Nu beregnes tallet til 46.000, og det siges, at tallet i 1975 kan være steget til 55.000, hvis bestræbelserne for at fremskynde frafaldet og mindske studietiden ikke lykkes. 13.1. »Folketinget har vedtaget en fortsat udbygning af Danmarks Lærerhøjskole med fire nye provinsafdelinger, men har ikke fulgt vedtagelsen op med de nødvendige bevillinger,« siger afdelingsinspektør Jens Chr. Jørgensen, Århus, til Aarhus Stiftstidende: »Der er ingen sammenhæng mellem det, politikerne vedtager, og det, man bevilger«. 15.1. Mindst seks af lan-

dets 29 seminarier må se i øjnene, at deres dage er talte som følge af den nye læreruddannelseslov, skriver Politiken. Af hensyn til de studerende, der undervises efter den nugældende lov, kan nedlæggelse dog først blive aktuel om tre år. Som de seminarier, der først og fremmest er i farezonen, nævner bladet de fire statsseminarier i Gedved, Ranum, Ribe og Tønder og de to private seminarier i Esbjerg og Kolding. Bladet noterer, at planlægningsudvalget for seminarierne mener, at et seminarium bør have en årlig tilgang på mindst 120 for at kunne opfylde den nye lovs krav. De seks nævnte seminarier har, oplyses det, haft vanskeligheder med at nå op på dette tal; flere af dem har aldrig nået det. 16.1. Danmarks Lærerforening udtrykker sin støtte til det socialdemokratiske forslag om ændring i folkeskoleloven, således at det bliver muligt at gennemføre det nødvendige forsøgs- og udviklingsarbejde i folkeskolen. Politiken oplyser, at undervisningsministeriet arbejder med færdiggørelse af et udkast til ny tilsynslov, der skal gøre skolenævn obligatoriske ved alle skoler. I øjeblikket er muligheden for at oprette skolenævn kun udnyttet ved 35 procent af landets skoler. Samtidig foreslås, at skolekommissionerne skal udvides til at have 11 medlemmer, og der skal tilstræbes en bred sammensætning. Jyllands-Posten oplyser om samme emne, at forslaget, der er sendt til høring hos en række personer og institutioner, også indeholder forslag om de kommende stor-amters skolemæssige topledelse. Loven ventes at træde i kraft pr. april 1970. 22.1. »Halvdelen af friskolerne på landet må lukke, hvis undervisningsminister Helge Larsens forslag om en ny tilskudsform til de private skoler vedtages«, siger formanden for Dansk Friskoleforening, Frits Bjerre, Bøvling i følge Jyllands-Posten. Foreningen vil søge forhandling med ministeren om sagen. Til undervisningsministeriets tidsskrift Uddannelse 69 siger ledende skolepsykolog, dr. phil. Kaj Spelling, at børn med særlige vanskeligheder i skolen kan komme til at vente op til flere år på den nødvendige bistand fra skolepsykologen. Samtidig oplyser han, at 95 procent af det materiale, danske skolepsykologer allerede har indsamlet, ligger uudnyttet hen, fordi der hverken er arbejdskraft eller bevillinger til at bearbejde det. 25.1. Odense universitet anbefaler, at en tilpasset højere forberedelseseksamen principielt bør sidestilles med en ikke tilpasset studentereksamen som adgangskort til et universitetsstudium. 25.1. Under 1. behandling i folketinget af undervisningsministerens forslag til lov om statsstøtte til visse private skoler appellerer ministeren til folketingsud-

valget, som skal behandle sagen, at finde frem til en løsning på friskolernes specielle problemer. Lovforslaget betyder en forenkling af gældende tilskudslov, idet statstilskuddet fastsættes til 85 procent for alle skoler. Ministeren ønsker, at loven skal træde i kraft pr. 1. august 1969. 31.1. I folketinget fremsætter undervisningsminister Helge Larsen det tidligere omtalte forslag om udvidelse af undervisningspligten. Det er ledsaget af en plan for udbygning af undervisningen i og uden for den normale folkeskole. Ministeren oplyser ved forelæggelsen, at trods stor frivillig tilslutning til 8., 9. og 10. klasserne er der fortsat 14.000 elever årligt, som forlader skolen efter kun syv års uddannelse. 31.1. Jyllands-Posten oplyser, at der efter sommerferien oprettes ialt 34 nye HF-klasser. Der vil herefter være ialt 102 HF-klasser. Antallet af ansøgere ventes stadig at ville være større end antallet af elevpladser. Sidste år optog HF-klasserne 1600 studerende ud af 2835 ansøgere.

Februar

4.2. 92 procent af eleverne i syvende klasse fortsatte i ottende klasse i indeværende skoleår. 89 procent af eleverne fra ottende klasserne gik videre i niende klasser. For fem år siden var der i 8.–10. klasserne 49.074 elever. Nu er der 73.961. I realafdelingen er elevtallet i samme tidsrum steget fra 80.642 til 90.102. I landets børnehaveklasser er elevtallet steget fra 3046 til 6931. Det samlede elevtal i folkeskolen er opgjort til 677.125. 12.2. Et udvalg med undervisningsdirektør Hans Jensen som formand fremlægger betænkning vedrørende den nye læreruddannelse. Det fremgår, at lærerstudiet i fremtiden vil komme til at minde om de frie studier ved universiteter og andre højere læreanstalter. Der vil f. eks. ikke blive mødepligt i de fag, hvori der holdes eksamen, og det er tanken, at de studerende i et vist omfang skal have mulighed for medindflydelse på tilrettelæggningen af undervisningen. Udvalget finder seminarier med 560 studerende hensigtsmæssige. Det giver 140 studerende i hver årgang. Det minimale krav er 320 studerende med 80 i hver årgang. 20.2. »Der er undervisnings- og metodefrihed for de højere uddannelser, og det hverken kan eller bør være undervisningsministeriets opgave at føre kontrol med den enkelte underviser«, siger undervisningsminister Helge Larsen i folketinget i et svar til den socialdemokratiske folketingsmand Peter Jørgensen, som

ville vide, om ministeren agtede at foretage sig noget for at effektivisere undervisningen ved universiteterne og de højere læreanstalter. 25.2. Forslaget om udvidet undervisningspligt får principiel tilslutning fra et stort flertal i folketinget ved første behandling. Af debatten fremgår det, at realafdelingen fortsat ønskes bevaret, men at udviklingen iøvrigt går i retning af en 10-årig enhedsskole med tilvalg. Undervisningsministeren fastslår, at der i løbet af 1970'erne løbende må foretages justeringer af hele uddannelsessystemet. Berlingske Tidende oplyser, at undervisningen ved de private seminarier vil blive gratis fra 1. april 1970. Regeringen vil dog allerede fra august 1969 øge tilskuddet til seminarierne, således at det beløb, eleverne selv skal betale, bliver meget beskedent.

Marts

1.3. Danske Studerendes Fællesråd retter en skarp kritik mod undervisningsminister Helge Larsens forslag om udvidelse af støtten til unge under uddannelse med 30 mill. kr. De studerende mener, at von Eyben-udvalgets forslag er aldeles utilstrækkelige. 7.3. Den såkaldte nødplan for gymnasieskolen bliver forlænget et år. Den omfatter nedskæring af det ugentlige timetal i 1. g.-klasserne fra 36 til 31 og mindre nedskæringer i 2. g. Ved landets gymnasier mangler der omkring 1000 lærere. Undervisningsministeren oplyser i et brev til studenterrådet ved Århus Universitet, at han ønsker forholdet mellem studerende og lærere ved universiteterne fastlagt ved lov. Ministeren bebuder drøftelser med alle implicerede parter inden forslaget fremsættes. 12.3. Jyllands-Posten oplyser, at Danmarks Lærerforening ved underhåndsforhandlinger med undervisningsministeriet har fremsat krav om nedsettelse af folkeskolelærernes pligtige timetal fra 32 til 27 timer pr. uge. 14.3. Undervisningsministeren fremsætter i folketinget forslag om at øge Ungdommens Uddannelsesfond med 50 mill. kr. til 267 mill. kr. 16.3. I løbet af de næste 15 år skal der bygges 71 nye gymnasier, hvis man skal holde trit med elevtilgangen, oplyser planlægningsudvalget for gymnasieskolerne ifølge Politiken. Da hvert gymnasium koster mellem 15 og 20 mill. kr., vil det sige, at der skal bygges for godt en milliard kroner på dette område – regnet efter 1969-byggepriser. Udvalget regner med, at 24 procent af alle unge vil gå i gymnasieskolen i 1985. 22.3. Den vestjyske elevrådssammenslutning offentliggør

resultaterne af et rundspørge, som den har foretaget mellem 40.000 skoleelever fra 6. til 10. klassetrin. 77 pct. mener, at 5-dages ugen bør indføres; 55 pct. er for, 45 pct. er imod forlængelse af undervisningspligten; 75 procent betragter sang og religion som unødvendige fag. 29.3. På Danmarks Lærereforenings repræsentantskabsmøde i København oplyser undervisningsministeren, at der allerede i indeværende skoleårs sommerhalvdel kan indføres 5-dages-uge, hvis kommunalbestyrelserne ønsker det. Ordningen betyder, skriver Jyllands-Posten, at lærerne i al stilhed og forventet politisk uopmærksomhed får 14 dage mere fri pr. år. Det er en indpakket kompensation for undervisningsminister Helge Larsens klare nej til lærernes ønske om nedsættelse af det ugentlige timetal fra 32 til 27. Bladet bemærker, at ministerielle embedsmænd over for Danmarks Lærereforening har erkendt det pædagogisk rimelige i en nedsættelse og mener, at ministerens afslag er motiveret af, at det er politisk umuligt at komme igennem med en så drastisk arbejdstidsnedsættelse nu, da forliget på arbejdsmarkedet har fastlagt en arbejdstidsnedsættelse på kun $\frac{3}{4}$ time. Der er i lærerkredse en del uro over ministerens afslag på kravet om en timetalsnedsættelse nu, idet mange lærere mener, at reformen ikke bør vente til skoleåret 1970/71. På det fortsatte repræsentantskabsmøde opnås der enighed om udsættelse af de forberedte aktioner for tjenestetidsnedsættelse under forudsætning af, at 5-dages-ugen kan indføres allerede fra maj 1969 og under forudsætning af, at tjenestetidsnedsættelsen gennemføres fra 1. august 1970. Ministeren siger til Jyllands-Posten, at der snarest fra ministeriet vil komme retningslinier vedrørende 5-dages-ugens indførelse fra 1. maj i år, men at der ikke vil blive pålagt kommunerne nogen pligt til at indføre den. I en resolution udtrykker repræsentantskabet betænkelighed ved den nedsættelse af statens tilskud til lærerlønningerne (fra 85 til 60 pct.) som er påtænkt i forbindelse med kommunalreformen. Lærerne frygter, at der vil blive skabt uensartede arbejdsvilkår som følge af den nye ordning. 31.3. Århus Lærereforenings medlemmer vil blive indkaldt til en ekstraordinær generalforsamling, hvor man vil blive opfordret til at protestere imod, at ministeren ikke har villet give et bindende tilsagn om, at lærernes tjenestetid vil blive nedsat med virkning fra 1. august 1970.

2.4. Undervisningsministeriet udsender et cirkulære, der giver de lokale skolemyndigheder ret til at indføre 5-dages-uge allerede fra 1. maj 1969. Ministeren siger til Politiken, at han kun kan henstille til kommunerne at følge cirkulæret, men i løbet af måneden viser det sig, at et meget betydeligt antal skoler benytter sig af muligheden for at give elever og lærere lørdagsfri. Undervisningsinspektør Erik Lorensen, Direktoratet for gymnasieskolerne og HF, oplyser til Jyllands-Posten, at cirkulæret har aktualiseret problemet om lørdagsfrihed for gymnasieskolerne. Før sommerferien kan der dog intet ske i sagen, bl. a. fordi eksamensperioden begynder allerede 8. maj. 10.4. Fhv. kirkeminister, folketingsmand Orla Møller, skriver i tidsskriftet »Bogen i Skolen«, at »tidspunktet er kommet, da skolen løsnes fra sine sidste bånd til kirken«. Han peger på, at kristendomskundskab traditionelt betragtes som et ideologisk fag, at det er farligt at binde undervisning ideologisk, og at religion bør være et orienteringsfag, hvor der ikke undervises *til* tro men *i* tro. 11.4. Politiken oplyser, at antallet af ansøgere på landets seminarier er katastrofalt lille for en række seminariers vedkommende. For landet som helhed vurderes nedgangen til omkring 25 procent, og på visse jyske seminarier er den endnu større. Bladet mener, at det kan komme til at betyde nedlæggelse for nogle af seminarierne i løbet af få år. 14.4. På Danske Studerendes Fællesråds årskongres afløser den 23-årige stud. mag. Nils Bredsdorff den 25-årige stud. med. Ole Lisse som formand for organisationen, der repræsenterer 40.000 studerende. Aarhus Stiftstidende oplyser, at landets to tandlægehøjskoler nu også vil give adgang for folk med HF-eksamen mod at disse tager visse tilvalgsfag og har en gennemsnitskarakter på 7. 17.4. I bladet »Gymnasieskolen« kræver 135 gymnasielærere, at gymnasielærernes pædagogiske uddannelse tages op til revision. Den er, mener de, utilstrækkelig, og det anføres, at undervisningsministeriet på en række punkter er enig med gymnasielærerne. 18.4. En debat i Folketinget afslører betydelig uenighed mellem partiernes ordførere om, hvor de nye universitetscentre skal placeres, og i hvilken takt udbygningen af universitetsvæsenet skal ske. Undervisningsminister Helge Larsen oplyser, at man ikke må vente, at der vil blive taget fat på en større udbygning af de nye centre før omkring 1980. 19.4. Jyllands-Posten oplyser, at der ikke i år vil blive nedlagt seminarier, men at seminarier med for mange ansøgere vil komme til at

aflevere elever til dem, der har for få. Aarhus Stiftstidende skriver, at det samlede antal ansøgere til de 29 seminarier er 3500, mens det i 1968 var 4300. 20.4. På den vestjyske elevrådssammenslutnings møde i Herning oplyser formanden for Danmarks Lærerforening, overlærer Stinus Nielsen, at elevrådene sandsynligvis får adgang til skolenævnenes møder på linie med lærerne. Såvel Danmarks Lærerforening som foreningen Skole og Samfund støtter tanken, og på et møde i Stautrup bekræfter undervisningsminister Helge Larsen dagen efter, at den nye styrelseslov, der er under forberedelse, indeholder en bestemmelse herom. 24.4. Direktoratet for gymnasieskolerne og HF meddeler, at det af økonomiske grunde må vente et år med oprettelse af et såkaldt Frit Gymnasium, og at der ikke kan gives tilskud til gymnasiet, hvis kravet om mødefrihed for eleverne opretholdes. Kredsen, som arbejder for oprettelse af gymnasiet i Gladsaxe, afleverer en skarp protest til undervisningsministeren imod udsættelsen. 25.4. Et flertal af professorerne ved Århus Universitet støtter et udkast til nye statutter, der vil give de studerende øget indflydelse på universitetets anliggender. 28.4. På et møde i København siger undervisningsdirektør A. Baunsbak-Jensen, Direktoratet for ungdomsundervisningen, at han regner med, at der allerede fra august 1970 i aftenskolerne kan påbegyndes undervisning, der vil føre eleverne frem til at aflægge prøver i enkelte fag på reakeksamensniveau. Senere skal undervisningen udbygges til at omfatte prøve på niveau med HF og studentereksamen. 29.4. Den pædagogiske bistand ved skolebyggeri bør sætte ind allerede i forundersøgelser- og planlægningsfasen, fastslår Danmarks Lærerforenings udvalg vedrørende skolebyggeri. Udvalget foreslår i en betænkning, at der etableres et centralt rådgivnings- og udviklingsinstitut for skolebyggeri. 30.4. Med almindeligt flertal har Århus Lærerforenings medlemmer på en ekstraordinær generalforsamling vedtaget bestyrelsesflertallets forslag om arbejdsnedlæggelse på ikke-pligtige arbejdsområder (f. eks. deltagelse i forældremøder, forældrekonsultationer etc.) som protest mod, at folkeskolelærerne ikke straks får nedsat det ugentlige timetal fra 32 til 27. Ved en urafstemning bliver aktionsplanen imidlertid forkastet. 544 (47.6 pct.) stemte for aktionen, 481 (42,1 pct.) imod, 77 undlod at stemme. Stemmeprocenten: 93,3. Aktionsprogrammet skulle have haft 75 procent af stemmerne, hvis det skulle have været realiseret.

Victor Rasmussen.

Redaktionen er sluttet 30. april 1969.

Skolehistorisk litteratur

G. JAPSEN: *Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814*. Tønder 1968, 448 s. (Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 40).

Lektor Japsen ved seminariet i Tønder har tidligere ydet betydningsfulde bidrag til Sønderjyllands historie, først og fremmest ved sin fremstilling af »Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850« (1961). Ovennævnte værk, som han den 24. februar forsvarede for den filosofiske doktorgrad ved Aarhus Universitet, er en begivenhed indenfor dansk skolehistorisk forskning. På grundlag af et ligeså omfattende som vanskelig håndterligt materiale er der kastet et helt nyt lys over Nordslesvigs ældste skolevæsen.

Bogens første afsnit – tiden indtil ca. 1760 – skildrer en næsten dramatisk brydning mellem øvrigheden, specielt den kirkelige, og det gamle bondesamfund.

Den slesvig-holstenske kirkeordning af 1542 påbød ingen anden undervisning for landalmuens børn end den ugentlige degnelæsning. Den bestod i en mundtlig indterpning af katekismen og skulde derved bringe almuen den rette kristentro.

Som undersøgelsens vel mest overraskende resultat påvises det nu, at der i tiden fra omkr. 1600 opstod en række »bondeskoler«, d. v. s. skoler, som blev oprettet på bøndernes eget initiativ.

Baggrunden herfor er det forhold, at i Nordslesvig var bøndernes flertal frie mænd med lokalt selvstyre. De kunde derfor drage nytte af de gode konjunkturer. De blev inddraget – tidligere end deres standsfæller i kongeriget – i den kapitalistiske udvikling. Pengeøkonomien, handelens og håndværkets stigende betydning skabte en ny tid for bønderne, hvor livet ikke kunde leves uden skoleundervisning.

Degnene kunde i almindelighed ikke påtage sig den undervisning, som bønderne ønskede. De drev gerne landbrug, krohold eller anden bibeskæftigelse, der gav dem bedre indtægter, end bønderne kunde give dem for at undervise.

Bønderne tog da sagen i deres egen hånd. De skaffede selv børnene undervisning i læsning, regning, skrivning og tysk. Hvor fattigt det hele så ellers kunde være, så blev dog resultatet, at medens kirkeordinansen 1542 forudsatte en analfabetisk bondebefolkning, så kunde den slægt, der voksede op efter 1700 i det mindste læse, og omkring 1760 synes

næsten hele befolkningen at have været nogenlunde læse- og skrivekyndig.

Da børnene nu lærte at læse, vilde kirken også sikre sig, at den gamle degnelæsnings mundtlige indlæring af børnelærdommen blev afløst af læsning i katekismen, bibelen og salmebogen. Men bønderne var mere interesserede i de fag, der kunde hjælpe deres børn frem i verden. »Will der Prediger auf das Christenthum und die Catechisation treiben, so meynet man die Zeit werde dadurch zu dem andern verloren«.

Kirken søgte ved at indføre tvungen konfirmation at nøde bønderne til at lade deres børn lære kristendom i skolen. Konfirmationen blev imidlertid kun gradvist gennemført i hertugdømmernes forskellige områder, sidst i Haderslev provsti i 1730'erne. Man kan altså ikke betegne konfirmationen som den nødvendige betingelse for skolevæsenets opkomst.

Mere effektivt vilde det være at få oprettet sogneskoler, hvor lærerne – helst degne – var økonomisk afhængige af kirken. Det vilde pålægge bønderne økonomiske byrder til skolebyggeri og lærerlønnin-ger. Det kunde kun gennemføres med amtmændenes hjælp. Men amtmændene gik dog ofte af vejen for at gribe ind i bøndernes selvbestemmelsesret eller ønskede ikke at svække bøndernes skattemæssige ydeevne ved at pålægge dem nye byrder.

Det karakteristiske for perioden bliver da det, at medens biskopper, provster og i nogen grad amtmænd søgte at komme bondeskolerne til livs (de kaldte dem »klipskoler« eller »vinkelskoler«), så forsvarede bønderne hårdnakket deres egne skoler. »Det kommer hvercken Ambtmanden, Provsten eller Præsten ved, hvorledes vi indretter vore Skoler, naar vore Børn kun kand saa meget at de kand vorde antagne til Confirmation, naar tiid er«. De vidste, hvad de vilde med deres skoler. Børnene skulde lære »wie Sie quocunque modo durch die welt kommen können«.

Man følger den brogede kamp om skolerne. Et ypperligt program blev lagt af den kgl. superintendent Stephan Klotz (d. 1668), »ortodoksiens ypperste repræsentant i hertugdømmerne, og måske i hele den danske stat«. Men på grund af de hårde tider under og efter Karl-Gustav-krigene blev det ikke gennemført. Det virkede imidlertid befrugtende i den følgende tid. Senere – efter besættelsen af de gottorpske besiddelser i 1713 – udfoldede provst Reimarus, en kreds af

ligesindede præster og amtmand Joh. Georg v. Holstein i Tønder en vidtrækkende aktivitet for at forbedre skolevæsenet under gejstligt tilsyn. De fik kongens approbation på vigtige bestemmelser i 1726, men det behagede ikke den pietistiske enevoldskonge, Christian 6., af gejstligheden at få forelagt bestemmelser til kongelig godkendelse.

Regeringen tog da – under tilskyndelse af hofpræst Bluhme – selv skolesagen i sin hånd. Foreløbig blev der, som i kongeriget, indhentet oplysninger gennem provsterne om skolevæsenets tilstand.

Disse provsteindberetninger tillige med andet kildemateriale ligger til grund for en meget udførlig skildring (141 sider) af skoleforholdene i Nordslesvig ved midten af det 18. årh. Hertugdømmernes håbløst forviklede administrative forhold har medført en stærk opdeling af stoffet. Til gengæld vil alle disse omhyggeligt registrerede oplysninger være en guldgrube for lokalhistorikere, og de giver læseren et rigt nuanceret billede af de stærkt varierende skoleforhold.

Konklusionen, der drages af det omfattende kildestof, er den, at der i 1760 var ca. 280 skoler i Nordslesvig (udenfor købstæderne, som ikke er behandlet i afhandlingen). »To tredjedele af alle nordslesviske skoler var bondeskoler, d. v. s. skoler, hvor samtlige forhold (herunder, bortset fra katekismen, undervisningsprogrammet) bestemtes af bønderne i én eller flere landsbyer, og da desuden mange degne var afhængige af bøndernes bidrag til skolen, kan det fastslås, at bønderne havde et næsten fuldstændigt herredømme over skolerne« . . . »De uafhængige bondeskoler dominerede; hver by bekostede sine egne skoler, og derfor havde de mest velhavende gennemgående de bedste skoler. De blev båret frem af bøndernes skoleinteresse, og den var ikke skabt af pietismen eller nogen anden kirkelig retning«.

Det gamle ord, at skolen er kirkens datter, kan altså ikke bevare sin gyldighed. –

»Da landsbyfællesskabet . . . sprængtes, var tiden inde til en afgørende skolereform, hvorunder statsmagten overtog bystævnets rolle«.

Med disse ord, der betegner et af bogens hovedsynspunkter, føres læseren over til andet hovedafsnit, skolereformtiden.

Christian 6.'s tanke om en skolelov for Slesvig blev ikke realiseret. Skoleloven for kongeriget 1739 lod sig af økonomiske grunde ikke gennemføre i praksis. Dette gjorde regeringen betænkelig. Efter langsomme overvejelser nøjedes man med i 1761 for Slesvigs vedkommende at udstede et reskript, der pålagde visitatorer og præster at

tage sig omhyggeligere af skolerne, særlig hvad angår skoleholdernes kvalifikationer, aflønning og boligforhold. Dermed ebber bondeskolerens æra ud. Skolevæsenets fremtid var nu lagt i myndighedernes hænder – og bønderne begyndte nu villigt at følge myndighedernes direktiver.

De gode konjunkturer, udskiftningen og parcelleringerne af godserne medførte nemlig en omvæltning i bondens livsvilkår, der medførte en stigende erkendelse hos bønderne af, at bedre oplysning var en livsfornødenhed. Der kan tales om en »karakterforandring« hos bønderne, en »åndelig omvæltning«. Den tidligere modstand mod statsindgreb i skolevæsenet blev afløst af vilje til at følge staten på reformernes vej.

Reformerne begyndte i Haderslev amt, der takket være den dygtige amtmand v. Klingenberg i tiden 1768–78 blev forsynet med Sønderjyllands eneste gennemregulerede skolevæsen, »det bedste i Sønderjylland og sandsynligvis i hele det danske monarki«. Det skete »ohne Zuthun, Beirahnt und Ansuchen sämmtlicher Eingesessenen . . . und dagegen blos und alleinig nach Landes Vaterlicher Willensmeinung und Fürsorge für guhte Schulen Einrichtung«.

Regeringsforandringen 1784 satte ny fart i udviklingen. Bondefrigørelsen og dermed også skolesagen blev sat på dagsordenen. »Tidens parole var »nationalopdragelse«. Børnene skulde i skolen opdrages til mennesker og borgere. Denne store opgave kunne hverken overlades til bønderne, kirken eller til godsejerne. Staten skulle løse den, med kirken og præsterne som sine hjælpere«. Og i bondestanden var der jordbund for de ideer, der bar reformarbejdet frem. Oplysningstidens livs- og samfundssyn blev på afgørende punkter accepteret af de nord-slesvigske bønder. »Kun ved at gå ud fra denne antagelse, kan man forklare, at de store skolereformer så let lod sig føre ud i livet«.

Ganske vist mødte nogle reformglade præster på Haderslevegnen nogen modstand. Og da biskop Adler 1796 udgav en ny agende (gudstjenesteordning), der havde rationalistisk præg, opstod »et voldsomt røre, der kom helt bag på præsterne og øvrigheden i det hele taget«. Bønderne så i agenden et forsøg på at indføre en ny lære og så i de nye skoleindretninger vejen til »paa en subtil og uformærket Maade at faae den nye Lære indført«.

Medens præsterne blev noget lammede af denne situation, fortsatte imidlertid den myndige biskop ufortrødent sit allerede påbegyndte

reformarbejde. »Han fik eller tiltog sig næsten diktatoriske fuldmagter«. Amtmænd, provster og præster bøjede sig villigt for hans autoritet. Overfor bønderne gik han ikke af vejen for at bruge militær indkvartering som tvangsmiddel.

Adler gav skoleregulativer for de forskellige provstier efter omhyggeligt at have forberedt dem ved selvsyn på flittige visitatsrejser. Bondeskolernes tid var nu forbi. Hver skole skulde have eget distrikt. Degneskolerne skulde være distriktsskoler på lige fod med alle andre skoler – »den sækulariserende tendens var ikke til at tage fejl af«. Indbyggerne i hvert distrikt blev forpligtet til at sørge for skolebygninger og for ordentlig løn og et stykke jord til læreren. For undervisningen var der derimod ingen forskrifter.

Adlers reformer havde nemlig »ikke deres mål i sig selv«. De skulde gøre lærerembederne så vellønnede og af en sådan social standard, at de kunde besættes med seminarieuddannede lærere, der kunde »give den alsidige, verdsligt betonedede undervisning, der var reformvennernes høje mål«.

De seminarier, der blev oprettet i reformtiden, var altså den vigtige forudsætning for reformernes gennemførelse. Efter en skildring af de forskellige seminariers særpræg konstaterer Dr. Japsen på grundlag af en minutjøs statistisk undersøgelse, at indtil 1814 blev der uddannet 205 nordslesvigske seminarister, deraf 100 i Tønder og 18 i Kiel – altså 118 på tysksprogede seminarier og 87 på kongerigske seminarier. Takket være Adlers reformer blev der budt lærerne så gode økonomiske kår, at i 1812 havde opimod $\frac{1}{4}$ af distriktsskolerne i Slesvig seminarieuddannede lærere (i Nordslesvig alene endda henimod $\frac{1}{3}$), medens det tilsvarende tal i Holsten kun udgør $\frac{1}{6}$.

Statens regulering af det nordslesvigske skolevæsen i biskop Adlers distrikt og den deraf følgende opløsning af bondeskolerne forløb i det store og hele smertefrit. I de sogne, der hørte under Ribe og Odense stifter, blev tilsvarende reformer gennemført, skønt der her var store vanskeligheder at overvinde. Bønderne forstod, at reformernes mål svarede til deres egne ønsker. Med stor iver søgte de at få de nye distriktsskoler forsynet med seminarister. »Intetsteds i det danske rige udgjorde seminaristerne en så stor del af det samlede antal lærere som i Nordslesvig«.

Nærværende anmeldelse søger blot at trække hovedlinien i afhandlingen op. Ved første gennemlæsning tabes den let af syne i den vrimmel

af værdifulde detaljer, som bogen rummer. Skolebygninger, lærerlønninger og ansættelsesvilkår belyses i deres brogede mangfoldighed. Man kan følge de voksende bestræbelser for at komme den gamle upædagogiske udenadslæren til livs. De anvendte skolebøger er draget frem af glemselen og udførligt karakteriseret. Man møder de forskellige lærertyper – en tragisk degneskæbne i Bylderup kunde have fortjent digterisk behandling af en Blicher.

Sin særlige farve får nordslesvigsk skolehistorie selvfølgelig af brydningen mellem brug af dansk og tysk sprog. Tysk havde i den første periode en stor plads i undervisningen. Den eneste forskel mellem skolerne i Nordslesvig og skolerne i Angel og Mellemslesvig var den, at katekismen blev lært på henholdsvis dansk og tysk. Undervisnings sproget var begge steder dansk, men abc-bøger, forskrifter og regnebøger overvejende tyske. Bønderne ønskede, at børnene skulde lære tysk, »fordi deris Børn, Dreng og Piger, drage meest hen til de tyske Hertogdømme at tiene«. Der lå også en vis ambition bagved. Regning og tysk var borgerskabets og øvrighedens kendetegn. »At kunne tysk og at kunne regne symboliserede bondens emancipation«.

I reformtiden indså man det upædagogiske i »die unsinnige Methode« at lade børnene lære at læse efter tyske bøger, »obgleich sie kein einziges Wort davon verstehen«. Det blev dog ikke pædagogiske, men kirkelige hensyn, der blev afgørende for den endelige fastlæggelse af skolesproget. Uden hensyn til de dansktalende sogne i Mellemslesvig fik den nidkære pietistiske biskop, Adam Struensee, gennemført den ordening i 1768, at børnene skulde undervises på det sprog, som brugtes i sognets kirke. Dermed var grænsen mellem dansk og tysk skolesprog fastlagt omtrent, hvor statsgrænsen blev lagt ved genforeningen i 1920.

Det kræver meget arbejde at læse dr. Japsens afhandling. Det kan ikke være andet. Det ligger i stoffets karakter. Det er et stridigt materiale, der ligger til grund for undersøgelsen. Så meget mere beundringsværdigt er det, at dr. Japsen har kunnet gennemføre dette betydningsfulde arbejde ved siden af sin travle undervisningsvirksomhed.

Asger Nyholm.

Da Knud Eyvin Bugge for tre år siden blev teologisk doktor på en stor og grundig afhandling om Grundtvigs pædagogiske tanker, havde han – inden for rimelighedens grænser og et godt stykke til – gennempløjet alt, hvad der kunne kaste lys over sagen, d. v. s. ikke blot de skoleskrifter, som fra 1830'erne og senere så at sige tegner Grundtvigs skolesyn, men også de skrifter, artikler og manuskripter fra de tidligere år, hvor han havde ytret sig om opdragelse og undervisning.

Som en efterslæt til dette arbejde har han nu udgivet de tekster, som er af væsentlig betydning for studiet af Grundtvigs skoletanker fra den første begyndelse, d. v. s. omkring 1802–04, og frem til midten af 1850'erne. Det er blevet et meget nyttigt arbejde i en smuk udgivelse, mønsterværdigt i det ydre: udstyr og tryk, såvel som i det indre: redaktion og kommentering. At udvalget her standser med »Hvad solskin er for det sorte muld« fra 1856, mens Grundtvig dog først døde 1872, begrundes med, at hans »Marielysttaler« så sent som i 1956 er blevet offentliggjort i en let tilgængelig og udførligt kommenteret udgave.

Ud over en indledning, hvor der klart gøres rede for faserne i Grundtvigs udvikling, er det Grundtvig selv, som fører ordet. Det har givet en sådan fordeling, at første bind omfatter tiden frem til højskoletankens endelige gennembrud midt i 1830'erne, mens andet bind omfatter hans tanker om en folkelig højskole samt om folkets oplysning i det hele taget. Man kunne tænke sig, at man i denne forbindelse også i det mindste skulle nævne ordet friskole, selv om denne nok vides at være Christen Kolds værk. Men her kommer man ud for den overraskelse, at man i værkets ellers særdeles fyldige navnerregister ikke finder navnet Kold. Når man nu ved, at de skoler, der hermed tænkes på, meget tit omtales som de Grundtvig-Kold'ske friskoler, og når man betænker, at det foreliggende værk hedder Grundtvigs skoleverden, så synes en forklaring påkrævet.

En del af forklaringen er jo utvivlsomt den, at det her drejer sig om tekster af Grundtvig og ikke om en fremstilling af hans pædagogiske indsats og dens virkninger i det hele taget. En anden del af forklaringen er, at udvalget standser ved 1856, og en tredje del må søges i, at det jo var Grundtvig, der var den meget ældre mester, mens Kold var

eleven, om end en meget selvstændig og selvrådig elev. Endelig må man heller ikke glemme, at eftertiden har knyttet deres navne stærkere sammen, end der er saglig hjemmel for, i hvert fald når sagen ses fra Grundtvigs side af bindestregen.

Påfaldende er det da, at man i udvalget her finder et digt af Grundtvig kaldet »Friskolesangen« (Der skinner en sol i lys og løn). Digtet er fra 1841, altså adskillige år før friskolernes tid og skrevet til indvielsen af Den ny asylskole i København. Forklaringen findes i noterne, hvori det oplyses, at sangen ifølge Holger Begtrup er blevet »Friskolernes Livsang rundt om i Landet«. Mest konsekvent havde det været, om også selve betegnelsen havde været forbeholdt noterne.

Størst interesse fra et nyhedssynspunkt har 1. bind, hvor man stifter bekendtskab med tekster, som ikke hidtil har været trykt eller trykt så afsides, at de er mindre bekendte. Stor plads, nemlig 80 sider, optager »Leksjons og Karakterbog for Karl Frederik Stensen Leth«. Stykket er nok af betydelig historisk og biografisk interesse, og det viser, med hvilken nidkærhed Grundtvig som ung kandidat har røgtet hvervet som huslærer på Egeløkke. At det så i andre henseender kan virke som et fremmedlegeme i det, som man forstår ved Grundtvigs skoleverden – og som også var hans skoleverden, så snart han fik lejlighed til at tænke nærmere over sagen – er en sag for sig.

Udvalget viser, at opdragelses- og oplysningsspørgsmål har optaget Grundtvig gennem mange år forud for højskoletankens gennembrud, ja i virkeligheden gennem alle hans manddomsår. Det viser også, at han er gået gennem en udvikling, men der er alligevel uafslædt forvarslers om det, som blev hans afklarede syn. Hans tanker har mest drejet sig om almueundervisning og om universitetsundervisning. Om latinskolen ytrer han sig praktisk talt ikke, før han fra højskoletankens bastion følte sig kaldet til at affyre et par salver imod den, nogle salver, der har givet større genlyd end godt er for en retfærdig bedømmelse af hans skolesyn.

Der findes en opfattelse af Grundtvig som pædagogisk tænkter, der er grundlagt på tradition og klicheer. Den kan for så vidt godt belægges med citater, men det kan være ensidigt udvalgte citater, og så bliver billedet alligevel fortegnet. Det er en stor fordel, at det nu er blevet meget lettere at ty til de originale tekster, og man kan derfor vanskeligt vurdere det foreliggende værk højt nok.

K. Grue-Sørensen.

Beretninger om højskoleophold i forrige århundrede findes i stort tal spredt i årsskrifter, lokalhistoriske årbøger og selvbiografier, men dette materiale har sine begrænsninger som kildeværdi. De mange »Minder fra . . .« når sjældent ud over lærer- og forstanderportrætter og erindringer om det kammeratlige liv. Helt anderledes ville breve til hjemmet og dagbøger ført under højskoleopholdet kunne afsløre, hvad der skete i de unge, og dermed – i et videre perspektiv – give et bidrag til forståelsen af højskolens rolle i det danske samfund.

En ung tømrer, Niels Nielsen, fra Sierslev på Stevns besøgte Vallekilde højskole i vinterhalvåret 1884–85, og en dagbog, han førte under sit ophold, er bevaret og nu udgivet ved prof. Roar Skovmand. Dagbogens forfatter var 26 år, da han kom til Vallekilde, men socialt og uddannelsesmæssigt var han en god type på en højskoleelev fra 1880'erne.

Af dagbogen fremgår det, at Ernst Triers bestræbelser for at vække de unge vandt genklang hos Niels Nielsen, der med tilslutning gengiver forstanderens meninger om kristenlivet og ikke mindst om forholdet mellem mand og kvinde – den unge tømrer stod foran at skulle forloves. Han nærrede fra sin ankomst til Vallekilde stor beundring for Trier, og opholdet mindskede ikke hans tillid til denne. Men på nogle punkter vakte Triers stillingtagen kritik. Ernst Trier var venstremand, hvad Niels Nielsen noterer med tilfredshed, men han havde efter elevens opfattelse ikke den rette forståelse for det politiske arbejdes vilkår med riffeforeninger, organisationsarbejde og alliancen med det europæiske Venstre. Det noteres ligeledes, at Trier ikke ville drøfte et socialt problem – forholdet mellem husbond og tyende – som Niels Nielsen havde rejst. Det er karakteristisk nok andre lærere og elever Niels Nielsen drøftede døgnets begivenheder med.

Blandt de mange spredte oplysninger om skolelivet mærker man sig især interessen for gymnastikken på Vallekilde, og Niels Nielsen, der var medhjælper ved undervisningen i dette fag, skildrer indgående arbejdet med øvelser og konkurrencer med hold i de omliggende sogne. Den svenske prædikant Fransons besøg på Holbækegnen sætter også sine spor i dagbogen.

Selve dagbogen fylder godt 60 af bogens 110 sider. De resterende

sider benytter prof. Skovmand til at tegne rids af højskolebevægelsen og den politiske udvikling op til 1884, ligesom de to hovedpersoner, Niels Nielsen og Ernst Trier, portrætteres. Ernst Triers tale ved gymnastikhusets indvielse og hans indberetning til Kultusministeriet om skolen i 1885 føjer ekstra træk til det billede af Vallekilde, som dagbogen tegner, og et brev fra Niels Nielsen fra tiden efter højskolebesøget antyder opholdets påvirkning. Fyldige noter og register afslutter den meget gennemarbejdede kildeudgave, der giver os et kighul gennem rigsdagspolitikken til det, der i 1880'erne rørte sig i landbefolkningen.

Claus Bjørn.

CARL HOLM: *Fridtjuv Berg och folkhögskolan*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria nr. 120, udg. af Föreningen för svensk undervisningshistoria (Drottninggatan 108, Stockholm VA), 1968. 171 s., sv. kr. 35.–.

For snart hundrede år siden talte *Bjørnstjerne Bjørnson* en aften i Norrköping. På en af tilhørerbænkene sad den 22-årige *Fridtjuv Berg* (1851–1916), søn af en foregangsmand i svensk folkeskole, selv vordende reformpædagog. Næste morgen opsøgte han taleren på hans hotel for at høre mere om de danske folkehøjskoler og spørge Bjørnson, hvilken skole han ville råde ham til at opsøge. *Askov!* var Bjørnsons svar. Og den unge Berg rejste i oktober 1873 til Askov og tilbragte vinteren på denne og andre danske højskoler: Hindholm, Testrup, Gedved. Da Berg var vendt hjem og havde fuldført sin uddannelse, blev han en af sit lands førende skolemænd og dets ledende liberale skolepolitikere, i to perioder undervisningsminister. Blandt hans mange fortrinlige ideer var at fremkalde fængslende skolebøger. En af dem var *Selma Lagerlöfs* om »Niils Holgerssons vidunderlige rejse«.

Berg tog til Danmark i forventning om en vidunderlig rejse. Den er afspejlet i en række breve til hjemmet og det er disse breve, der udgør hovedindholdet af ovennævnte bog, hvis rette titel dog ville have været »Fridtjuv Berg och den danska folkhögskolan«. Udgiveren, den svenske skolemand, magister *Carl Holm*, har desværre ikke henvist til og åbenbart ikke udnyttet foreliggende danske behandlinger af 1870'ernes højskolehistorie. Men trods mangelen på oplysende noter og trods adskillige kedelige læsefejl i navne o. l. (f. eks. er Hindholmlæreren *Vilumsen* blevet til *Villmanson!*) er det værdifuldt, at disse breve er ud-

givet. De danner et modstykke til den senere norske skolemand og stortingspræsident *Viggo Ullmanns* (1848–1910) begejstrede breve fra Askov, Vallekilde og Testrup den foregående vinter. *Erica Simon*, der har kendt de Bergske breve, før de blev udgivet, kalder dem i sin disputats fra 1960 »det mest fuldstændige og fremfor alt det mest autentiske svenske vidnesbyrd, der er aflagt om den grundtvigske højskole«.

Hvad går dette vidnesbyrd ud på? *Askov Højskole* bliver vejet og fundet for let. Det »levende ord« misbruges og bliver til jargon. Der tales om »herteskjælde, som taler hjerteord, som føder hjertetonen i hjertestregene hos det danske hjertefolk, så at dette kan leve et hjerteliv.« Når forstanderen, *Ludvig Schröder*, fortolker Nordens myter, gør han det aldeles vilkårligt, – hans foredrag er i virkeligheden »grundtvigianske prædikener over de nordiske myter som tekst«. Når Tyr lægger sin arm i Fenrisulvens gab betyder det, at ungdommen (= alle under 30 år) skal »ofre sig«, d. v. s. afstå fra al aktiv deltagelse i folkelivet, især politik. Loke betragtes den ene dag som udtryk for rationalismen, om tirsdagen for politikken, om onsdagen for friheden o. s. v. I stedet burde man jo udforske, hvorledes myterne virkelig var opstået og hvad de virkelig betød, i videnskabelig ånd. Når Schröder tolker verdenshistorien, er det også efter Grundtvigs Håndbog i Verdenshistorien, der i videnskabelig henseende befinder sig på 1600årenes standpunkt. Tidligt og silde synges – højest umusikalsk – Grundtvigs sange, der for en stor del er »rimet prosa«, og ikke står mål med f. eks. Runebergs *Fänrik Stål*. Konklusionen bliver, »at vi ikke bør og ikke skal bygge på Grundtvig, vi skal ikke under nogen form indføre Grundtvigianismen i vort folk«.

Et helt andet og positivt indtryk får Berg af sit ophold på den ikke-grundtvigske prægede *Hindholm Højskole*, en skole med næsten lige så mange elever som Askov og med en fortrinlig lærerstab under løjtnant *Chr. Nielsens* ledelse. Her er ingen ensidighed. Nielsen selv er »en rigtig ungdomslærer, en ægte Sokrates' efterfølger«, men i øvrigt er der »næsten lige så mange personligheder blandt lærerne, som der er lærere«. »Hver fredag aften har eleverne forhandlingsmøde, hvor lærerne sædvanlig er med. Eleverne er aldeles ugenerede, mange har klare og sunde tanker, og flere udtrykker sig med en sådan lethed, klarhed og fynd, at jeg virkelig står langt under dem.«

Trods det gode indtryk af *Hindholm Højskole*, hvortil også kunne

føjtes *Testrup Højskole*, fandt Berg ved rejsens slutning, at den i pædagogisk henseende havde været mislykket. Han var taget til Danmark med længsel »efter det paradis, som den grundtvigske fantasi maalede. Nu har jeg været der og gjort regningen op med grundtvigianismen, – jeg har nu atter vilje og mod til at spytte i næverne og tage fat«.

På sine ældre dage mildnede Fridtjov Berg sin ungdoms skarpe kritik af Askov og brugte anerkendende ord om den udvikling, der havde fundet sted, også hos Schrøder selv. Men han tilføjede, at han aldrig havde kunnet forlige Grundtvigs forestillingsverden med sin egen, der var præget af mænd som Erik Gustav Geijer og Viktor Rydberg.

Bergs rejse blev ikke, som han havde håbet, vidunderlig, men hans breve er alligevel vidunderlig læsning. Da han på Askov havde kedet sig ved at læse Grundtvigs »Småskrifter om den historiske Højskole«, hvis forfatter han fandt bred og uklar, frydede han sig over derefter at læse Georg Brandes: »Det er noget helt anderledes fast, klart, sundt, varmt!« Disse ord kan også bruges om Bergs egne breve, med den tilføjelse, at selv om de i mange henseender belyser de skoler, han besøgte, objektivt og endnu oftere subjektivt, er det ikke mindst mennesket, humanisten, Fridtjov Bergs træk, der efter læsningen står fast og klart for læserens blik. Men man lukker bogen med et suk over, at Askov Højskole ikke kendte sin besøgstid, da dens første svenske elev søgte til den.

Roar Skovmand.

HERBERT TINGSTEN: *Gud och fosterlandet*. Studier i hundra års skolpropaganda. 303 s. (Norstedt & Söner) 1969. Sv. kr. 39:50.

Historieundervisningen er kommet i søgelyset. Fra forskellig side har man i det sidste årstid kritiseret skolebøgerne i historie, beskyldt dem for »vestforherligelse« eller for manglende balance i fremstillingen af besættelsestiden.

På denne baggrund virker *Herbert Tingstens* »Gud och fosterlandet« aktuel. Den navnkundige svenske skribent har altid formået at få sine emner til at »stråle« (for at citere en anden berømt svensk skribent), og det gælder også her. Hans bog består af to afdelinger, adskilte og dog sammenhængende. I den første er perspektivet internationalt.

Franske, italienske, tyske, amerikanske og østrigske skolebøger gennemgås fra den tid, da skolegang blev tvungen og effektiv, og frem til nutiden. Og overalt møder man de samme toner, de samme tendenser. Også i Sverige, som optager den anden og største afdeling. En dansker må være lumsk ked af, at der ikke er blevet en beskedent plads til Danmark, men det ligger nær at finde lighedspunkter mellem Sverige og Danmark.

Herbert Tingsten er journalist og ikke historiker. Hans fremstilling sætter tingene i stærkt relief med fremtrædende skyggevirksomheder. Han er polemisk og ironisk og forarget over fortidens fordrejninger og misbrug af det historiske stof. Der er ingen plads for formildende nuancer. Men Tingsten er ikke nogen overfladisk journalist. Han har sat dygtige hjælpere i sving og er selv gået til værks med megen grundighed. Derom vidner den atten siders tættrykte fortegnelse over svenske skolebøger i historie og tilgrænsende emner. Disse historiebøger er i mange tilfælde fulgt fra udgave til udgave for at undersøge, om der er sket ændringer i synspunkter og indhold.

Af de lande, hvis skolebøger Tingsten har studeret, er Tyskland det, der har været udsat for de største politiske omskiftelser i det sidste hundrede år, Sverige det, der har haft den roligste og fredeligste udvikling. Begge disse lande har ganske særlig interesse for danske læsere som vore nærmeste nabolande.

Man husker den tyske general *Helmuth von Moltkes* ord om, at det var den preussiske skolelærer, som vandt slaget ved Sadowa 1866. I den wilhelmske kejsertid fra 1871 til 1918 var det de sejrige og retfærdige krige, der beherskede stoffet i de tyske historiebøger. De fredelige perioder stod nærmest som parenteser mellem krigene. Efter Tysklands nederlag i første verdenskrig 1918 fik piben en anden lyd, men kun en kort tid. Under *Adolf Hitlers* nazistiske førerskab fra 1933 til 1945 blev skolebøgerne ensrettede nationalistiske propagandamidler. *Heinrich Himmler* sagde: »Det er os aldeles ligegyldigt, hvordan de germanske stammers historie i virkeligheden er forløbet . . . Vor eneste interesse er, at det fremtidsbillede, vi stræber efter for vort folk, projiceres på den forgangne tid.« Efter nederlaget i 1945 fulgte en radikal udrensning og omvæltning. I Bonn-republikkens skolebøger fordømmes nazismen. Tingsten erklærer, at »intetsteds i moderne skolebogslitteratur turde man finde en mere intensiv afstandtagen fra ens egen stats tidligere politik og så stærke udtryk for selvransagelse og

anger« som i Vesttysklands skolebøger. Hitlertiden skildres som det mørkeste kapitel i den tyske historie. Det gør det også i de østtyske historiebøger. Men her beskyldes Vesttyskland for at videreføre Hitlers imperialistiske og antikommunistiske politik, og her indrangeres al historie i den sovjetkommunistiske ideologis snævre bås-system.

I Sverige gav historikeren, den senere professor og rigsarkivar C. T. Odhner i 1871 løsenet for svensk historieundervisning i en kommissionsbetænkning: Det hedder her, »at en god og alvorlig ånd« må lægges til grund for undervisningen. Den må være præget af en kristelig sædelig opfattelse, en ædel og ophøjet verdensanskuelse. Den må være fædrelandssindet og national. Men dertil føjes kravet om uforfalsket sandhed, historisk objektivitet. »Den sædelige alvor må ikke udarte til tør moraliseren, den fædrelandske varme må ikke forlede til uretfærdighed mod andre folk.«

I 1887 kom en ny betænkning, hvorfra nogle sætninger er citeret på det allerførste blad i Tingstens bog. Her er begreberne blevet sammenslynget således, at undervisningen i fædrelandets historie skal »give et overskueligt og fuldt objektivt billede af hvorledes vort folk under Guds ledelse lidt efter lidt har udviklet sig«. Historieundervisningen er egnet til at forædle vilje og karakter, til at skærpe blikket for, »at der bagved og i alt findes en dyb indre sammenhæng og en højere ordening«. I senere anvisninger er Guds ledelse efterhånden glemt noget i baggrunden, og fædrelandskærligheden har afløst den på den fornemste plads. I 1925 var formålet udvandet til, at »vi læser fædrelandets historie for at få at vide, hvorledes de mennesker, som før os boede her i landet, havde det og hvad de udrettede«.

Fædrelandsfølelsen i de svenske historiebøger før 1900 var ikke militaristisk præget som i samtidige tyske og franske skolebøger. Den havde nærmest karakter af en beskeden »underlegenhedsnationalisme«. Sverige var et lille land og et fattigt folk, men med lysende minder. Ved læsningen af disse skolebøger kommer Tingsten til at tænke på »en pensioneret officer med krigsminder, som taler om sin tryghed og sin ro med en noget tvungen mine, men piller ved sine medaljer, rystes ved tanken om fortidens farer og bedrifter og i det mindste af og til bilder sig ind at han længes tilbage.« Tredivårskrigen optager lige så megen plads som frihedstiden i det attende århundrede eller den fredelige udvikling efter 1814. Kongerne karakteriseres i sympatiske vendinger, mens de ledende politikere knap nævnes. Endnu i bøgerne fra

1910–1920, da industrialiseringen havde omstøbt Sveriges erhvervs- liv, møder man bønder, smede, fiskere, jægere og sømænd, men næsten aldrig en industriarbejder eller en handelsmedhjælper. Selma Lagerlöfs bog om Nils Holgerssons rejse gennem Sverige (1907) skildrer en forældet idyl.

Tingsten hudfletter Sverige som »skolepropagandaens mønsterstat«. I tiden fra 1850 til omtrent 1950 sker der ikke store ændringer i skolebøgernes stof og synspunkter. Synspunkterne er til langt op i dette århundrede præget af Odhners gudfrygtige og fædrelandske konservatisme. De er i hele perioden forsinkede i forhold til samfundets politiske og økonomiske udvikling.

Tingstens bog er en nyttig medicin for alle, der beskæftiger sig med skolebøger i historie og samfundslære. Men som al medicin skal den ikke indtages i for store doser. Som skolehistorisk fremstilling har bogen den begrænsning, at den fører polemik mod en fortid, der ikke får chance for at forsvare sig. Den »nationalisme«, som Tingsten klæder af til skindet, var i virkeligheden ikke blot fordom og i sine overdrivelser forbrydelse, den var i det nittende århundrede også et middel til selvopholdelse og et vilkår for vækst. Ingen dansker, der har viden om sønderjydernes trængsler før 1918 eller har oplevet besættelsestiden, vil stå så fremmed over for den, som Tingsten gør det. Det mål, som C. T. Odhner satte for historiefremstillingen i 1871, ligger ikke langt fra det, som *A. D. Jørgensen* satte for sine *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie*.

Det er også et savn, at bøgerne behandles uden rigtig forbindelse med det miljø, hvor de blev til. Man ville gerne vide lidt om, hvad det var for konservative og reaktionære kræfter, der stod bag ved skolebøgerne: Forlagene, Myndighederne, Regeringen. En så radikal pædagog som *Fridtjov Berg*, der fik Selma Lagerlöf, Verner von Heidenstam og Sven Hedin til at skrive nogle af deres skønneste bøger til lige glæde for unge og gamle, for samtid og fremtid, er ikke værdiget omtale. Han var i hvert fald ikke noget konservativt gemyt. Tingsten indtager også sangbøgerne i sin undersøgelse, men han analyserer fædrelandssange, som man stikker knappenåle i sommerfugle. Der kan findes et poetisk-pædagogisk element i historiebogen; det er uforglemmeligt skildret af *Martin A. Hansen* i »Agerhønen«, hvor drengen Mattis opdager og sluger Nordahl Rolfsens verdenshistorie på sin vandring til købmanden. Dette element synes Tingsten at savne sans for.

Tingsten slutter overraskende sin fremstilling med at hævde, at der i de senere år er sket en forbavsende ændring til det bedre med skolebøgernes indhold. Man ville gerne tro ham.

Roar Skovmand.

HANS-JØRGEN DOKKA: *Fra almueskole til folkeskole*. Studier i den norske folkeskoles historie i 19. hundreåret. Universitetsforlaget, Oslo 1967. 460 s. Pris kr. 38,-.

Set fra et dansk synspunkt er norsk skolehistorie misundelsesværdig derved, at der både findes en fyldig moderne oversigt over den norske skoles historie, og at der i den sidste halve snes år er publiceret adskillige vigtige bidrag til de forskellige skoleformers historie.

Oversigtsværket er Einar Høigård og Herman Ruges »Den norske skoles historie«, der udkom i 1947. Det er en fortræffelig og sine steder ganske dybtgående behandling, som absolut giver mere end en første indføring i emnet. Bogen er baseret på de forelæsninger, Einar Høigård holdt for de pædagogik-studerende ved Oslo Oniversitet, og efter hans død i 1943 fuldførtes manuskriptet af Herman Ruge.

I det hele synes flere dyrkere af den teoretiske pædagogik i Norge at have skolehistoriske interesser. Også forfatteren til det sidste store bidrag til norsk skolehistorie, Hans-Jørgen Dokka, er universitetslærer i pædagogik.

Han tog oprindelig lærereksamen, men efter en årrække som lærer i den norske folkeskole, gled han ind i den pædagogiske forskning. I 1949 tog han magistergraden i pædagogik, og senere blev han lektor ved Oslo Universitet. Siden 1957 har han været docent i pædagogik ved universitetet.

Allerede i 1950, da han var stipendiat under Norges almenvitenskapelige forskningsråd, begyndte han at indsamle materialet til en behandling af den norske almueskoles historie i et vigtigt afsnit af dens udvikling i det 19. århundrede. Det er resultatet af dette arbejde, der nu foreligger. Værkets bredde og stedvise uoverskuelighed kan måske i nogen grad skyldes, at det har været så længe undervejs.

Dokkas hensigt har været at skildre den udvikling, der fandt sted i og omkring den norske almueskole fra o. 1850 frem til slutningen af 1880'erne, da lovene af 1889 etablerede en norsk folkeskole. Det er

væksten fra almueskole til folkeskole og den politiske kamp i den forbindelse, der er Dokkas emne.

Men bogen giver adskilligt mere end det. Som baggrund for beskrivelsen af tiden 1850–89 har Dokka i bogens første del leveret en grundig skildring af almueskolens stilling ved århundredets midte. Derved bliver væksten i de følgende tiår sat i relief, og grundlaget for de skolepolitiske holdninger, der manifesterede sig, præciseres.

Det betyder, at Dokkas store værk i mangt og meget er blevet en fyldig håndbog i den norske almueskoles indre historie i det 19. århundrede. Navnlig gælder det for den periode, da udviklingen gik fra en situation med omgangsskole på landet og enkeltlærer-skoler i byerne til faste, klassedelte skoler med pædagogisk uddannede lærerkræfter, gode bygninger og andre faciliteter. Et væld af enkeltheder og statistiske oplysninger – i det omfang sådanne findes og er til at stole på – er trængt sammen i bogen.

Men Dokkas hovedinteresse har som nævnt været at analysere skolens vækst i dens samfundsmæssige og politiske sammenhæng. Især har han villet klarlægge faserne i den udvikling, der gjorde almueskolens problematik til et centralt punkt i norsk indenrigspolitik, fordi skolepolitikken uundgåeligt måtte forbindes med de modsatte samfundsopfattelser, der lå bag striden om den politiske magt i Norge. Skolens ordning kaldte på principielle synspunkter af både social og politisk natur. Derfor blev skolen et politisk stridsemne.

Stedet er ikke her til at gå i enkeltheder med denne interessante udvikling. Kun skal det nævnes, at Dokka i sin fremstilling af den behandler en række af de problemer, der generelt har kendetegnet den skolepolitiske udvikling i de skandinaviske lande i de sidste 150 år, og han sætter dem i relation til den særlige norske udvikling under den politiske kamp frem til anerkendelsen af parlamentarismen i 1884.

Det er problemer som forholdet mellem kirke og skole; skolens administration; sammenhæng eller ikke-sammenhæng mellem de forskellige skoleformer; centraliseret eller decentraliseret ansvars- og kompetencefordeling. Navnlig de administrative problemer kom for alvor til at kalde de politiske modsætninger frem. Her stod man nemlig over for spændingen mellem ønsket om at sikre det kommunale selvstyre i skoleanliggender på den ene side og ønsket om at sikre uniformitet i skolens mål og indhold på den anden. I nær tilknytning hertil stod problemet at sikre og afbalancere forældres og læreres indflydelse på skolen.

Dokkas fortjeneste er, at han klart udreder, på hvilken baggrund synspunkterne på disse hovedspørgsmål udkrystalliseredes, og hvordan de efterhånden forbandtes med partimodsætningerne i den politiske strid. Som andre norske skolehistorikere lægger han vægt på den udvikling, der tog fart i årene efter 1848, båret af en række fremtrædende skolemænd og delvis med grundtvigsk inspiration. Også det industrielle gennembrud, pengeøkonomiens gennembrud på landet og forbedringen af kommunikationen fremhæver han som faktorer, der fremmede udviklingen på skolens område.

Et af problemerne i norsk skolehistorie har i denne forbindelse været, om skrækken for den vækst, Marcus Thranes arbejderbevægelse fik i landdistrikterne, skal betragtes som en af de vigtige faktorer bag styrkelsen af grundtvigianismen o. 1850. Eller om de nye, liberale forløbere for de senere venstre-synspunkter i virkeligheden skal ses som en parallel og ikke som en modsætning til Marcus Thranes arbejdderrøre.

Dokka tager ikke særlig eksplicit stilling til denne problematik. Men han nuancerer den, for så vidt som han understreger den betydning, bevægelsen blandt arbejderne havde for de samfundsbevarende kræfters interesse i en forbedring af almueskolen. Man følte samfundsfreden truet, fordi uoplyste befolkningslag stod forsvarsløse over for en radikal agitation. Bedre oplysning via et forbedret almueskolevæsen kunne da blive et værn for det bestående samfund.

Også det var med til at berede grobunden for de reformtanker, der i 50'erne fremførtes over en bred front. Den mest fremtrædende reformmand var utvivlsomt rektor Hartvig Nissen, der også i Dokkas bog får en helt central placering. Ved sin gennemgang af Nissens skrifter og praktiske virke giver Dokka nye bidrag til billedet af denne fremtrædende skikkelse i norsk skolehistorie.

Hartvig Nissen udmøntede i 1850'erne så at sige alle de tanker, der i de næste 30 år dominerede debatten om den norske skole: Kravet om den kommunalt styrede skole; nødvendigheden af forbindelse mellem skoleformerne både af pædagogiske og sociale grunde; statsstøtte til almueskolen og fordeling af denne støtte via amterne i forhold til kommunernes egne ofre på skolen; indførelse af fagligt tilsyn gennem såkaldte skoledirektører, knyttet til stiftsdirektionerne o. s. v. Bl. a. »opfandt« Nissen mellemskolen som forskole for den lærde skole, og dermed var åbnet kontaktmuligheder også til almueskolen. Loven om skoler på landet af 1860 og skolelovene af 1889, der allerede var foregre-

bet ved Stortingets vedtagelse af byskoleloven i 1880, var afgørende præget af Hartvig Nissen.

Et af de mange positive træk ved Dokkas bog er hans evne til at sætte skoledebatten i tæt relation til det politiske holdningsmønster. Særlig slående er hans påvisning af, at alle de tanker, der i nogenlunde politisk ro var fostret i 1850'erne, i 70'erne og 80'erne måtte give anledning til dyb principiel strid, fordi det politiske klima var blevet anderledes. Skolespørgsmålet politiseredes og blev et af de felter, den politiske kamp med særlig forkærlighed bemægtigede sig.

Venstre tog en reform af almueskolen på programmet. Man ville etablere en virkelig norsk folkeskole, der samlede alle klasser af det norske folk. Skolen skulle benyttes til at forandre samfundets sociale struktur ved at lægge grunden til en øget social mobilitet gennem en bedre uddannelse af de hidtil forsømte samfundsgrupper.

Mere højreorienterede kredse kunne i og for sig godt tage dette argument for en forbedret almueskole, fordi ønsket om at lette den sociale mobilitet gennem øget uddannelse ikke blot kan ses i relation til kravet om en samfundsændring. Bedre oplysning kan også – som det er nævnt ovenfor – betragtes som et værn mod demagoger. Og sikrer man sig, at det bestående samfunds idealer præger skolens målsætning og indretning, kan en effektivisering af skolevæsenet anbefales som en vej til at sikre det bestående.

Derfor kunne skolevæsenets målsætning og administrative opbygning blive så overvældende et politisk stridsspørgsmål. For venstre blev kravet om en kommunalt styret skole, befriet for kirkens indflydelse, helt uomgængeligt. For højre måtte dette tage sig ud som en opløsning af det bestående samfunds grundvold, og man satte kravet om en centralt ledet kirkeskole over for venstres folkestyrede, statsborgerlige skole.

Da Sverdrup 1884 havde dannet ministerium, blev skolesagen ført frem til afgørelse, og den politiske kamp om skolen kulminerede. Lovene af 1889 var stort set en sejr for venstres synspunkter. Almueskolen blev folkets skole, kommunalt styret og med ansvaret lagt hos de lokale, folkevalgte organer. Men helt sejrede venstres tanker dog ikke, bl. a. fordi venstrefronten ikke altid holdt, når de enkelte punkter skulle afgøres. Det lykkedes ikke at løsgøre skolen fra kirken. Lærerne skulle stadig være medlemmer af statskirken, og medlemskab af en skolekommission forudsatte i realiteten også medlemskab af statskirken. Heller ikke landsmåls-problemet løstes i øvrigt i 1889. Også kravet om lands-

målets indførelse i skolen hørte med til venstres program for en virkelig norsk folkeskole.

Helt udtømmer Dokka næppe den politiske problematik i denne skolekamp. F. eks. er det et interessant træk, at kirkeminister Jakob Sverdrup i sine kompromisforsøg i flere tilfælde foreslog at give større kompetence til departementet. Det var stik imod hele venstre-tankegangen og mod ideen i de love, man var i færd med at gennemføre. Det føles som et savn, at Dokka ikke nærmere er gået ind på spørgsmålet om, hvorfor venstrepolitikere i regeringsstilling nu pludselig kunne finde det opportunt at styrke den centrale myndighed – i øvrigt til stor forargelse for de politiske meningsfæller i Stortinget.

I det hele taget må skildringen af den politiske strid om skolen, trods Dokkas forsøg på en bred analyse, i en vis forstand kaldes for snæver. Der gøres f. eks. intet forsøg på at se hele problemet om decentralisering eller centralisering i skolevæsenets administration i sammenhæng med tidens politiske debat om dette problem på andre af samfundslivets områder. Hele spørgsmålet om forholdet mellem kommunalt selvstyre og embedsmandskontrol var jo dog i den politiske uoverensstemmelse ikke begrænset alene til skolens område.

Heller ikke det ejendommelige i, at det i hele den behandlede periode ikke lykkedes at skabe en fælles norsk lærerorganisation er belyst til bunds. Det må dog ellers siges at have betydning både i relation til skolens og til samfundets udvikling i almindelighed. I Danmark f. eks. var Danmarks Lærerforening vel allerede o. 1890 ved at udvikle sig til en rigtig og i et vist omfang også effektiv interesseorganisation.

M. h. t. parallelliseringer med udviklingen i nabolandene har Dokka i det hele taget trukket snævre grænser. Hartvig Nissen lagde ikke skjul på, at dele af hans reformforslag havde dansk inspiration. Men Dokka går ikke nærmere ind på, at den form for statstilskuddets administration over amternes skoledirektioner, som efter Nissens forslag gennemførtes, er en direkte kopi af den ordning, der i Danmark gennemførtes med loven af 1856. Perspektivet i bogen kan stedvis virke lovlig kort.

Men disse indvendinger skal ikke rokke ved det faktum, at Dokkas bog er et væsentligt bidrag til norsk skolehistorie, et bidrag, som også har interesse for læsere uden for Norge, fordi en tilsvarende problematik kendes andre steder i samme periode eller senere. Bl. a. er det tankevækkende at se, at den princip-debat om sagkyndige amtsskolekonsulenter, vi herhjemme førte langt ind i dette århundrede, før institutionen

under store politiske betænkeligheder oprettedes, udspandt sig i Norge allerede i midten af forrige århundrede. Der fik man konsulenterne under navn af skoledirektører, knyttet til stiftsdirektionerne, allerede i 1860.

Også metodisk har Dokkas bog værdi, fordi han så tydeligt gør opmærksom på den grundfare, der altid lurar på skolehistorikeren. Kilderne udsagn om skoleforhold vil meget hyppigt være farvet af, at de er fremsat med ganske bestemte formål for øje. Påstande om læsefærdigheden i almuen, skolegangens omfang, undervisningens effektivitet etc. farves almindeligvis af, at de er indlæg i en debat, hvor debattøren enten vil vise, at alt er såre vel, eller at reformer er bydende nødvendige. At bruge påstandene til at belyse tilstanden, som den faktisk var, er derfor forbundet med adskillige vanskeligheder.

Dokka er særdeles forsigtig og kritisk på dette punkt. Dog er det troligt, at hans referat af den traditionelle kritik af »seminarismen« og seminaristernes halvdannelse også burde have været ledsaget af en bemærkning om, at denne kritik i høj grad er præget af sine ophavsmand og deres hensigter. Det var grundtvigske, folkelige kredse og radikale venstregrupper, der hver med deres ganske bestemte kulturprogram i tankerne, både i Norge og andre steder formulerede de satiriske, ofte bidende angreb på seminaristerne. Det gør kritikken besværlig at benytte som beskrivelse af personer og typer.

Med disse bemærkninger anbefales Dokkas bog også til danske læsere med skolehistorisk interesse. De vil formentlig komme til at dele anmelderens håb om, at tilsvarende grundige behandlinger af dansk skolehistorie og skolepolitik må se dagens lys.

H. P. Clausen

O. SVANHOLT: *Bøger og Metoder i dansk Fremmedsprogundervisning. En historisk Fremstilling.* Det Schønbergske Forlag 1968. 268 s. Pris 39,40 kr.

Lektor Svanholts bog er frugten af et flittigt otium. Det var oprindelig hans hensigt at gøre sprogundervisnings-metoderne til hovedemnet i sin fremstilling, men en nøjere granskning har ført ham til en grundig behandling af selve lærebøgerne, især grammatikkerne, der ofte kaster nyt lys over ældre tiders sprogbetragtning.

Både skolehistorisk og mere alment kulturhistorisk er det et meget interessant emne, han har taget op. I den foreliggende bog beskriver

han fortrinsvis grammatikkerne fra ca. 1600 op til vort århundrede, mens han har givet afkald på en detaljeret gennemgang af de mange tekstsamlinger. Da han utvivlsomt har samlet et stort materiale til en tilsvarende behandling af tekstbøgerne, må man ønske han vil få tid og kraft også til at publicere det. Også til de dele af grammatikken, som ikke er gennemgået i den nu publicerede bog, har forf. ifølge sit forord »adskilligt materiale«, som man ligeledes håber på at se udmøntet i en bog.

Først og sidst skal forf. prises for sin dejligt ligefremme og altid klare måde at skrive på. Det er som en hyggelig og god samtale om et emne man føler forf. er levende optaget af. Han begynder med to så fundamentale spørgsmål som: Hvem blev bøgerne skrevet af? (»Om bøgerne og deres forfattere samt nogle kulturhistoriske indskud«, s. 2–43) og »For hvem blev bøgerne skrevet« og »Forfatterens motiver« (s. 44–52). Denne optakt (som ikke kan undgå at medføre visse gentagelser) giver straks fremstillingen et livsnært præg. Svanholt kan ikke tænke sig at arbejde med disse gamle bøger uden at have – og give læserne – et billede af de *mennesker*, der har skrevet dem. Korte, rammende biografier får vi derfor af en række af dem, fra Palladius til Kr. Mikkelsen, fra Jersin til Pio og Barüel. Det giver baggrund.

Hovedafsnittene handler om Grammatikker (s. 67–179) og om Metoder (s. 180–258). Det undrer ikke, at det viser sig, at de beskrevne fremmedsprogsgrammatikker og elementarbøger alle er stærkt præget af den græco-latinske tradition, og at aflatineringen kun er skredet langsomt frem. Det er også et vigtigt resultat, at forf. hurtigt har kunnet konstatere, at de allerfleste danske sprog-bøger helt til henimod år 1800 er kommet til Danmark fra eller via Tyskland, således at forstå at adskillige tyske grammatikker og elementarbøger er blevet oversat fra tysk til dansk, og mange danske grammatikere har henter væsentlige dele af deres stof i tyske arbejder. Da de ældre forfattere, med enkelte undtagelser, var meget lidt tilbøjelige til at anføre deres kilder, har forf. måttet udføre et beundringsværdigt detektivarbejde. Mere påfaldende er det, at selv teoretikere som Otto Jespersen sjældent henviser til deres store forgængere.

Ved omtalen af mange af de gamle bøger viser det sig ikke sjældent, at de har været endog meget fremskredne for deres tid. Hvem ville f. eks. have troet, at allerede Jacob Badens latinske grammatik fra 1782 og Gedikes latinske begynderbog fra 1793 har fastslået, at

»Romerne efter al Rimelighed allevegne udtalede c som k«? Det tog da mere end hundrede år at føre denne erkendelse ud i praksis.

Det er beundringsværdigt, at forf. overalt i omtalen af de gamle bøger prøver at gennemføre en så vidt mulig fordomsfri vurdering. At det ligefrem er gjort til et bevidst princip fremgår af følgende passage (s. 86): »Det ville ikke være vanskeligt, bedømt ud fra nutidige videnskabelige og pædagogiske dogmer, i hvilke materier de sidste ord dog endnu ikke er sagt, at underkaste ældre ortografi og navnlig udtaleregler en sønderlemmende kritik. Det ser jeg imidlertid ingen berettiget grund til. Idet jeg prøver at betragte forholdene ud fra samtidens synspunkter, skal jeg blot forsøge at registrere de resultater, man i løbet af ca. 300 år er kommet til, og som gradvis har ført til det stadi, der var nået i begyndelsen af dette århundrede«.

Mange betydelige danske sprogmand passerer revue i Svanholts bog. Overraskende moderne virker N. M. Petersens udtalelse fra 1837 (s. 206 ff.), der ligefrem fører i retning af en naturmetode.

De to største navne fra nyere tid er Madvigs og Otto Jespersens. I overensstemmelse med moderne opfattelse fremhæves Madvig som den store fornyer på grammatikkens område. Som motiver for M. til at skrive sin berømte og berygtede latinske grammatik omtales to: »utilfredshed med de foreliggende arbejder, og desuden en *opfordring*, uden at han dog selv nævner, fra hvem denne var udgået« (s. 46). I min afhandling om Madvigs forhold til skolen i »Johan Nicolai Madvig. Et Mindeskrift« I (udg. af Videnskabernes Selskab 1955) mener jeg at have kunnet konstatere (s. 204), at opfordringen er kommet fra en kreds af skolemænd, der ligesom Madvig var utilfredse med de eksisterende forhold.

Jespersens betydning for den vitterligt meget store forbedring af undervisningen i levende sprog, der er indtrådt i vort århundrede, fremhæves med rette, uden at J. dog skånes for en berettiget kritik af overdrivelser. Sørgeligt er det at læse om, hvilket handicap dårlig udtale, lært i skolen, har været for mange mænd i tidligere tid (G. Brandes, P. Munch).

At man ikke bør påbegynde undervisningen i to sprog samtidig, er et princip der ofte er blevet påpeget, f. eks. af Comenius (s. 184) og Jespersen (s. 247). Den sidstnævnte går så vidt, at han hævder, at der bør gå to år mellem hvert nyt sprogs indøvelse. Der er ofte blevet syndet mod dette princip i danske skoler.

Svanholt må være i besiddelse af en dyb sans for humor. Uden at give afkald på sagligheden har han formået at spække sin bog med humoristiske, vel valgte citater. En enkelt prøve fra Eibes bekendte 100 timer i engelsk, hvor der allerede i tredje time forekommer disse ret overraskende sætninger: »Have you the glassbottle? – I have it not. – Do you see my silk stocking? – No, Madam, I do not see it. – Which Gun have you? – I have the wooden Gun. – « Både fra Kern og Krebs (»De smukke Kasteskovle ere ikke altid gode«) og fra Mikkelsen er der herlige eksempler. Ingen overgår dog Kapers berømte: »Wo seid Ihr? – Wir sind nicht hier«.

Hele bogen er skrevet i et tiltalende klart og smukt sprog. Dog forekommer det ejendommeligt, at forf. bruger det af Jespersen skabte grammatiske ord »dengangtid« overført om »datiden«. Og morsomt er det at iagttage små inkonsekvenser som »fremmedsprokundervisning«, men både »fremmedsprogsgrammatikker« og »nationalsproggrammatikker« (s. 67), jf. den almindelige usikkerhed i ord som »finanslovsforslag« eller »finanslovsforslag«. Derimod er det storartet når der konsekvent skelnes mellem »grammatikker« og »grammatikere«.

Bogen slutter med en bibliografi. Det ville have været en god hjælp, om den store fortegnelse over behandlede elementarbøger og grammatikker (s. 259–266) tillige havde kunnet tjene som register ved anførelse af de sidetal, hvor de forskellige bøger er beskrevet.

Med den store nye udvikling, der sætter ind ved århundredskiftet er det et ganske naturligt skel, der sættes, når fremstillingen principielt standser med ca. 1900. Forf. går dog på mange punkter ud over denne grænse, omtaler f. eks. de helt moderne audio-visuelle metoder. Når Jespersens og andre helt direkte metoder får så megen omtale, kan man undre sig lidt over, at den konsekvente naturmetode – som dog er udformet af en dansk (Arthur M. Jensen, elev af Otto Jespersen) – slet ikke nævnes.

For et lille land vil undervisningen i fremmede sprog til alle tider være af største vigtighed. Til skabelsen af de bedst mulige metoder er det af stor værdi at kende undervisningens historie. Lektor Svanholt har ydet et fortrinligt – og tillige morsomt – bidrag hertil.

Per Krarup.

Bibliografi over dansk skolehistorie 1968

Udarbejdet af amanuensis INGRID MARKUSSEN,
Institut for Dansk Skolehistorie.

Henvendelser om skolehistorisk materiale, der evt. mangler i bibliografien, modtages gerne.

BIBLIOGRAFI

'Bibliografi over dansk skolehistorie 1967'. Ved INGRID MARKUSSEN. – Årbog f. Dansk Skolehistorie 1968, s. 153–157.

'Dansk pædagogisk litteratur erhvervet af Statens Pædagogiske Studiesamling i 1967'. – Dansk Pædagogisk Tidsskrift. Årg. 16, s. 354–60.

LAMPE, JENS: 'Forsøg til en bibliografi til Tønder Seminariums historie'. – Årsskr. for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium. s. 38–39. 1966.

'Udenlandsk pædagogisk litteratur erhvervet af Statens Pædagogiske Studiesamling i 1967'. – Dansk Pædagogisk Tidsskrift. Årg. 16, s. 361–98.

SKOLEVÆSEN

1. Almen skolehistorie.

ANDERSEN, K. B.: 'Hvordan Højere Forberedelseseksamen blev til'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie. 1968. s. 7–15.

Beretninger vedrørende Grønland. Nr. 3. 1968. Den grønlandske skole 1966–67. 1968.

'Besøg på instituttet for dansk skolehistorie, der ledes af professor, dr. phil. Roar Skovmand'. – Folkeskolen. 85. årg. s. 1266–67.

CAVONIUS, GÖSTA: 'Deskol historiska föreningarnas verksamhet i Fin-

land'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie. 1968. s. 27–31.

CEDERGREEN BECH, SV.: Om pigebørns opdragelse. N. Zahles Seminarium og elevforeningen N. Z. S. s. 17–24. 1968.

GAM, MIKAEL: 'Den grønlandske skoles udvikling'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie 1968. s. 32–48.

GRUNEWALD, GOTTFRIED: Den västtyska skolans utveckling. Pedagogisk Orientering och debatt 19. Scandinavian University Books. s. 80. Sthlm. 1968.

'Folkeskolen på Færøerne', ved H. HOHWY. – Folkeskolen, 85. årg. s. 366–67.

JØRGENSEN, HARALD: 'Skolehistorisk materiale i de offentlige arkiver'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie 1968. s. 16–26.

KRETZSCHMER, KNUD: Foreningen af Gymnasie- og Seminarieledere i Historie 1927–1945. Meddelelser fra Historielærerforeningen, Jubilæumsnummer. 28 s. 1967.

LAACK, FRITZ: Die Rolle der Heimvolkshochschule in der Bildungsgesellschaft. Weinheim (351 s.) 1968. s. 22–33, 100–103, 208–10.

NEDERGAARD, POUL: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie. 1849–1949. Ribe stift Bd. 9 A, hf. 5, 72 s. hf. 6. 80 s. og

- hf. 7. 83 s. Bd. 9 B. Ribe stift (2. halv.) hf. 8. 80 s. 1968.
- NISSEN, GUNHILD: 'Fra dannelsesdiskussionen i 1830ernes og 1840ernes skoledebat'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie. 1968. s. 49–67.
- Problems in educational planning: Educational Planning Seminar. – The Ontario Institute for Studies in Education. 136 s. Toronto 1966.
- RØRDAM, THS.: 'Udpluk fra højskolernes årsskrifter i 1967'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie. 1968. s. 127–135.
- Seminariestatistik. Den geografiske rekruttering af studerende til seminarierne 1966. Undervisningsministeriet. Den økonomisk-statistiske konsulent. 87 s. 1968.
- Skolebibliotekerne i Danmark. En historisk redegørelse, udg. af Skolebiblioteksforeningen af 1917 i anledning af foreningens 50 års jubilæum. 203 s. 1967.
- Statistik for Folkeskolen. Undervisningsministeriet. Den økonomisk-statistiske konsulent. 135 s. 1967–68.
- Statistik for Universiteter, de Højere Lærestalter, Seminarier og Teknika. Undervisningsministeriet. Den økonomisk-statistiske konsulent. 181 s. 1968.
- SVANHOLT, O.: Bøger og metoder i dansk fremmedsprogundervisning. En historisk fremstilling. 268 s. 1968.
- THOMSEN, OLE B.: Some aspects of education in Denmark. 119 s. Toronto 1967.
- Årbog for Dansk Skolehistorie. Red. VAGN SKOVGAARD-PETERSEN. Udg. af Selsk. for Dansk Skolehistorie. 1968. 166 s. + register for 1. årg. 1967.
2. Lokal skolehistorie.
- Birkerød. Birkerød mellem Sjælsø og Furesø. Red. af SV. A. BALLE ANDERSEN og CARL TSCHERNING. (178 s.) s. 146–148. 1968.
- Birkerød. RØSSEL, JOHAN: Det gamle Birkerød (56 s.). s. 23, 52–53. 1967.
- Frederikshavn. Frederikshavn i stilstand og fremgang 1818–1968. ved BENT HANSEN. Udg. af Frederikshavns kommune. (355 s.) s. 78–84, 199–207, 250–253.
- Greve–Kildebrønde. Greve og Kildebrønde Sognes Historie, ved WILHELM VON ANTONIEWITZ. Udg. af Greve–Kildebrønde Kommune. (270 s.) s. 170–197. 1967.
- Hvorup. VÆRNFELT, KR.: 'Historien om de tre Torper. Blade af Hvorup sogns historie'. – Fra Himmerland og Kjær herred. Udg. af Historisk Samfund for Aalborg amt. s. 82–89. 1968.
- Høje Taastrup. 'Fra løbedegne til købstadsskoler. Bidrag til Høje Taastrup kommunale skolars historie'. – Hist. Samf. for Høje Taastrup, Sengeløse og Torslunde–Ishøj kommuner. 71 s. 1968.
- Ikast. Ikast Sogn. Ved BERNHARD LARSEN. (412 s.) s. 255–264, 1967.
- Nordslesvig. RAVN, L. S.: 'Den mest omstridte begivenhed i Nordslesvigs skolehistorie'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie 1968. s. 68–96.
- Sundby. LINVALD, STEFFEN: Sundby 1967. (49 s.) s. 21–22.
- Søllerød. HELWEG-MØLLER, J.: Fra stenalderboplads til forstads-kommune. (132 s.) s. 70–73.
- Sørbymagle og Kirkerup. Levnedsløb i Sørbymagle og Kirkerup Kirkebøger 1646–1731 I–III 1963–68. Ved OLE HØYRUP.

3. Enkelte skoler.

- Brøderup skole. Brøderup i 100 år. Af JENS MARINUS JENSEN og KR. BRUUN. Udg. af elevforeningen og skolen. 126 s. Brøderup 1967.
- Fru Busses skole. 'Fru Busses skole er fyldt 50 år'. Af E. BRUNTSE. – Friskolens Tidende 1968 sp. 274–75.
- Den Classenske Legatskole. 'Den Classenske Legatskoles 175 års jubilæum'. – Kbh.s Komm. skole årg. 61. 1968. s. 684–687.
- Dageløkke skole. SCHMELLING, ASGER: 'Fra en landsby-skole i forrige århundrede'. – Fra Frederiksborg Amt 1967 (1968). s. 36–97.
- Dalby friskole. 'Træk af Dalby friskoles historie'. Af JENS KLINKBY. – Friskolens Tidende 1968. sp. 113–119.
- Enghave Plads Skole. Enghave Plads Skole 1892–1962. Red. ARNE ALBERG OLSEN. 16 s. 1967.
- Børnehjemmet »Godhavn«, Tisvilde. 'Skolehjemmet »Godhavn« 75 års virke'. – Børnesagens Tidende årg. 63. 1968. s. 343–45.
- Herning Friskole. Herning Friskole 1968. Udg. i anledning af 60-året for Herning Friskoles oprettelse (63 s.) s. 7–14.
- Købmandsskolen i Åbenrå. LAMPE, JENS: 'Købmandsskolen i Åbenrå i 100 år'. – Handelsskolen nr. 9, 1968, s. 349–356 og Handels-Nyt nr. 7–8, 1968 s. 51–55.
- Nakskov Gymnasium. »Nakskov Gymnasium 50 år'. – Gymnasieskolen 1968 s. 945–947.
- Nyboesgades skole. JENSEN, FREDY. Tillidshverv ved Nyboesgades skole 1917–1967. 12 s. Vejle 1967.
- Odense Katedralskole. 'Odense Katedralskole og modstandsbevægelsen'. Af FREDERIK ANDERSEN. Odenseaner-Samfundets Tidsskrift. s. 606–07. 1968.
- Odense Katedralskole. '25 år efter'. Af JØRGEN B. RASMUSSEN. – Odenseaner-Samfundets Tidsskrift. s. 603–05. 1968.
- [Begivenhederne omkr. 29. aug. 1943].
- Odense Katedralskole. 'Hvor blev komedierne af?' Af PREBEN NEERGAARD (stud. 1939). – Odenseaner-Samfundets Tidsskrift. s. 613–14. 1968.
- Odense Katedralskole. 'Skolekomedie på O. K.'. Af CARL J. FREJLEV. – Odenseaner-Samfundets Tidsskrift s. 609–12. 1968.
- Odense Katedralskole. JACOBSEN, H. H.: 'H. C. Andersen og Odense Katedralskole'. – Fynske Aarbøger X, udg. af Historisk Samfund for Fyns Stift. s. 99–121. 1968.
- Ribe Statsseminarium. Ribe Statsseminarium 1918–1968. SVEND MOGENSEN og NIELS KYNDRUP. Elevforeningens 44. årsskrift. 80 s. 1968.
- Ribe Statsseminarium. 'Ribe Statsseminarium 1918–1968' ved SVEND MOGENSEN. Folkeskolen 85. årg. s. 1748–49.
- Roskilde Katedralskole. HAMMERICH, L. L.: 'Riberret i Roskilde'. – Jul i Roskilde. s. 19–23. 1968.
- [Bl. a. elevstil om gymnastikunderv. 1910/11].
- Rønde Studenter- og Realkursus. Rønde Studenter- og Realkursus 1917–1967. Red. S. JUL NIELSEN, JOHS. MYGIND og S. NEPPERCHRISTENSEN. 71 s. 1967.
- Statens Seminarium for Småbørnslærere. FENGER, RIGMOR: Statens Seminarium for Småbørnslærere. Vejle. 1893–1968. 47 s. 1968.

- Sundpark skole. 'Sundpark skoles 50 års jubilæum'. – Kbh.s Komm. skole årg. 61. 1968. s. 492–495.
- Sundbyvester skole. 'Sundbyvester skoles 50 års jubilæum'. – Kbh.s Komm. skole. årg. 61. 1968. s. 490–91.
- Vallekilde højskole. En højskolevinter. Elevdagbog fra provisorieårene i 1880'erne. Udg. af Institut for Dansk Skolehistorie ved ROAR SKOV-MAND. 112 s. 1968.
- Vejstrup Højskole og Ungdomsskole. BUKH, PEDER: Vejstrupbogen. Vejstrup Højskoles og Ungdomsskoles historie 1867–1967. Udg. af Elevforeningen. 111 s. Vejstrup 1967.
- Vejstrup Ungdomsskole. 'Vejstrup Ungdomsskoles 100 års jubilæum'. – Af E. BRUNTSE. – Friskolens Tidende 1968. sp. 3–8.
- Vesterborg Seminarium. BEK PEDERSEN, J.: 'Biskop Mynsters syn på seminaristerne fra Vesterborg'. – Lolland-Falsters Historiske Samfund. s. 107–113. 1968.
- Vojens skole. Vojens skole 1868–1968. Udg. af Vojens Borger- og Realskole. 76 s.
- Aabybro Realskole. Aabybro Realskole 1907–1967. Elevforeningen. 47 s. 1967.
- Önnestad folkhögskola. 'Den svenske højskoles 100 års fest, Önnestad folkhögskola 10. aug. 1968'. – Højskolebl. 1968. s. 534–535.
- Lærere og skolefolk. Personalhistorie. ACHELIS, THOMAS OTTO: Matrikel der schleswigischen Studenten 1517–1864. I–II + register bd. Kbh. 1966.
- Andersen, N. P. 'Min debut som lærer'. – Folkeskolen 85. årg. s. 2498–99, 2520.
- Andersen, N. P. 'Skoledirektør N. P. Andersen fylder 70 og trækker sig tilbage'. – Folkeskolen 85. årg. s. 736–37.
- BAGGE, HANS: '23 år som formand for Høng-Samfundet'. – Årsskr. for Høng-Samfundet 1968. s. 8–17.
- Barner, Regitze. VOSS, AGNETE: 'Regitze Barner og Lindevang Husgeringsskole'. – Børnesagens Tidende årg. 63, s. 3–6. [Filantrop 1834–1911].
- Bentzen, Aage og Ernst Kaper. BUGGE, K. E.: 'Striden Bentzen-Kaper 1933–34. En episode i dansk kristendomsundervisnings historie'. – Årbog f. Dansk Skolehistorie 1968. s. 97–126.
- Boye, Herman. LAMPE, JENS: Mindeskrift om Herman Boye 1913–1944. Udg. af Aabenraa købstads lærerkreds. 20 s. Aabenraa 1968.
- BREDSORFF, MORTEN: 'Uddrag af dagbogsblade fra Tønder under den tyske besættelse'. – Sønderjyske årbøger, udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland. 1 halvbind 1968. s. 1–66. [Tønder Seminarium].
- 'Thomas Bredsdorff. Født 9. nov. 1868, død 2. juli 1922'. Af ERIK SPUR. – Højskolebl. 1968. s. 730–731.
- Bruun, Chr. Pedersen. 'Fra det gamle seminarium i Snedsted. En elevs dagbog fra 1821–22'. Ved A. SKJØDSHOLM. – Vendsysselske Arbøger. Historisk Samfund for Hjørring Amt. 1968. s. 112–161.
- Bruun, Leopold. HELTOFT, JENS: 'En Landsbylærer i Vestjylland for 100 år siden. Leopold Bruun'. – Fra Ribe Amt 1968. Udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt. s. 142–151.

- Byriell, I. H. Egnen omkring Konge-
åens Kilder. Fra Vamdrup sogn.
Ved ASSCHENFELDT BIRKE-
BÆK, C. (106 s.) s. 5-9, 38-39, 98-
100.
[Lærer v. Østre Vamdrup skole].
- Gandrup, Richardt. 'Min debut som
lærer'. - Folkeskolen 85. årg. s.
2398-2400.
- Gro-Nielsen, Knud. 'Min debut som
lærer'. - Folkeskolen 85. årg. s.
2598-2600.
- Grundtvig, N. F. S. Grundtvigs skole-
verden i tekster og udkast. Udg. af
KNUD EYVIN BUGGE. Bd. 1, 304
s. Bd. 2, 342 s. 1968.
- Hahn, Berta. LAMPE, JENS: 'Berta
Hahn-pigen fra Sønderborg'. - Søn-
derjysk Månedsskr. 44. årg. s. 78-
83.
[Lærerinde ved Natalie Zahles skole
i 1870'erne].
- 'Valdemar Hansen, Osted'. - Af SUNE
ANDRESEN. - Fra Københavns
Amt 1968. s. 3-16.
- Johannsen, Nis Jensen. HANSEN,
THILDE: 'Et dansksindet lærerpars
skæbne'. - Sprogforeningens alma-
nak for 1968 s. 82-87.
[Bovlund 1856-1940].
- Helk, Vello: 'Slesvigske studenter.
Nogle kritiske bemærkninger i an-
ledning af Ths. O. Achelis' matri-
kel'. - Personalhist. Tidsskr. årg.
87/88 s. 185-208.
- Hellner, Robert. 'En bogekspert bliver
voksen'. - Folkeskolen 85. årg. s.
1814.
[Statens Pædagogiske Studiesamling].
- Ingerslev, Vilhelm. 'Livet i to gamle
skoler. Rytterskolen i Snesere og
Herlufsholm Lærde Skole 1835-
1852'. Fortalt af Vilhelm Ingerslev.
Gengivet af T. INGERSLEV. -
Herlovianeren 1968. s. 18-22.
- Jørgensen, Jørgen. 'Samtale med fhv.
undervisningsminister Jørgen Jør-
gensen som fylder 80 år på søndag'.
- Folkeskolen årg. 85, s. 1094-1096.
- Kold, Christen. GEERTSEN, A. Th.:
'Skolemanden Christen Kold'. -
Nørre Ørslev Ungdomsskole. Års-
skr. udg. af elevforeningen. 1967.
s. 12-15.
- Lebeck, Anders. SPANDET, N. C.:
'Anders Lebeck og Sønderjysk Skole-
forening'. - Sønderjysk Månedss-
kr. 44. årg. s. 147-148.
- Lindbæk, Jannik. 'Fra Sønder Farup
og Ribe i forrige århundrede'. Af
højskolemanden Jannik Lindbæks
erindringer. - Fra Ribe amt. Udg.
af Historisk Samfund for Ribe Amt.
1968 s. 1-58.
- Madsen, Mads. Jakobsen, Johan Peder:
'Erindringer om lærer Mads Mad-
sen, Trabjerg'. Ved A. KR. KJEL-
DAHL. - Hardsyssels Årbog 1968.
2 RK. Bd. 2. Udg. af Historisk Sam-
fund for Ringkøbing amt. s. 197-
200.
- 'Sofie Madsen 70 år'. - Børnesagens
Tidende årg. 63. 1968. s. 41.
[Børnehjemmet Havrekilde, Himme-
lev].
- Nielsen, Niels. 'Danmarks Lærerfor-
enings formand 1944-56 Niels Niel-
sen, Overlund'. - Folkeskolen 85.
årg. s. 1092-93.
- Nielsen, Kirsten Munk. 'Skolekøkken-
inspektøren lægger op'. - Folkesko-
len årg. 85, s. 2209.
- Nordby, Kirstine. 'Ved skolebestyrer
Kirstine Nordbys død'. - Den dan-
ske Realsk. årg. 70. s. 576-77.
- NYHOLM, ASGER: 'En nordfrisisk
skolelærers erindringer'. - Årsskr.
for gamle og nuværende elever fra
Tønder Statsseminarium. s. 36-40.
1967.

- Petersen, Johannes. Hansen, Victor: 'Johannes Petersen'. – Entomologiske Medd. Bd. 36. s. 407–08.
[Overlærer 7/11 1900 – 17/5 1966].
- Poulsen, Ejnar. BANG, JOHS.: 'Lærer Ejnar Poulsen 1891–1968'. – Skivebogen. Historisk Arbog for Skive og Omegn. 59. Bd. 1968. s. 112–113.
- Schmidt, Hjalmar. Luplau Janssen, Aase: 'Hjalmar Schmidt in memoriam'. – Fra Randers Amt 1968. s. 77–81.
[Overlærer, lokalhist.].
- Skibelund Eeg, J. 'The grand old man (J. Skibelund Eeg)'. – Folkeskolen 85. årg. s. 1765.
- SVENDSEN, NICOLAI: I genforeningens tjeneste. Sønderjysk Skæbne III. Historisk Samf. for Sønderjylland. 208 s. 1968.
- Svensen, Nicolai. TYGESEN, ERIK: 'Nic. Svensen – Et forsøg på en vurdering'. – Årsskr. for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium. s. 20–25. 1966.
- Thomsen, Hjalmar. 'Min debut som lærer'. – Folkeskolen 85. årg. s. 2552–54.
- Vedel, Anders. 'Anders Vedel, Krabesholm-forstander gennem 15 år'. Af KAREN STRØM HANSEN. – Jul i Skive s. 20–21. 1968.
- Skoleerindringer.*
- ANDRUP, ZELIA N.: 'Erindringer'. – Hist. Medd. om København s. 146–155. 1968.
[N. Zahles skole i 1890'erne].
- ARNHOLTZ, ARTHUR: 'Erindringer. Sorø Akademi'. – Soranerbladet. 53. årgang 1968, 5. S. 95–100, 131–134, 54. årgang 1969, s. 17–21.
- BECH, MARCUS CHRISTIAN: En københavnsk Grosserers Ungdomserindringer 1787–1816. Optegnelser. Fotografisk optryk fra 1910. (223 s.) s. 8, 15–17, 24–29, 36–37, 39–46, 51–54.
[Schouboes Institut].
- 'At stå som Macduff i skolekomedien'. – Af ASGER BONFILS (stud. 1947). – Odenseaner-Samfundets Tidsskr. s. 614–15. 1968.
- DAMHOLT, CHR.: 'Nogle Livserindringer. Befolkning og bolig-forhold i Hammerum herred for ca. 100 år siden'. – Hardsyssels Arbog 1968. 2. Rk. Bd. 2. Udg. af Historisk Samfund for Ringkøbing amt. s. 170–172.
[Skolegang omkr. århundredskiftet].
- HOLST, SVEND: 'Blade af skoletidens mindekrans'. – Jul i Skive s. 10–11. 1968.
- HØST-MADSEN, E.: Mine Erindringer V, (153 s.) s. 51–62.
[Fru Lundings Forberedelsesskole, Metropolitanskolen].
- Bernhard Severin Ingemanns Levnetsbog, skrevet af ham selv. Udg. af J. KALKJØT. (224 s.) Tiden fra 1800 til 1806 eller skolelivet. s. 3–84. 1968.
- P. Munchs Erindringer 1870–1909. Fra skole til folketing. 328 s. 1968. Mygindslægter fra Mygindgård ved Assens. Kapellan og rektor Hans Jørgensen Mygind. (204 s.) s. 37–48.
[Ebeltoft Latinskole ca. 1732].
- NEDERGAARD, LEIF: Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab. (464 s.) s. 23, 30–37.
[Farsø almueskole, Viborg Katedral-skole 1890–93].
- NIELSEN, JOHAN: 'Højskoleminder fra vinteren 1903–04'. – Nr. Nissum

- Højskole og Efterskole. Udg. af elevforen. 60. årg. 1968 nr. 12. s. 97-99.
- 'De gode gamle dage. Skoleminder'. Af JOHS. GARNÆS PETERSEN, Refsvindinge. – Friskolens Tidende 1968. sp. 7-9, 23-26, 43-44. [2-klasset landsbyskole omkr. 1900].
- PETERSEN, OTTO: 'Dansk dreng i Flensborgs tyske gymnasium'. – Sønderjysk Månedsskr. 44. årg. s. 53-56.
- 'Erik Pontoppidans beretning om Skive'. – Genoptrykt i 200-året for skildringen i Danske Atlas. Ved bibliotekar, dr. phil. HELGE SØGAARD. – Skivebogen. Historisk Aarvog for Skive og Omegn 59. Bd. 1968. s. 62.
- Pastor Laurids Prips ungdomserindringer. 1927. Memoirer og breve. Udg. af JULIUS CLAUSEN og P. FR. RIST. XIV. Fotogr. genoptryk 1958. s. 73-81, 84-85, 107-116, 124-227. [Fredericia borgerskole og latinsko-le, Erritsø 1857/58, Angel skoler, teol. stud. i Kbh. 1863].
- SEGEFJORD, BJARNE: Summerhill-dagbog. 152 s. 1968.
- Opdragelsens historie.*
- EGIDIUS, HENRY: Pedagogiska utvecklingslinjer. Pedagogisk orientering och debatt 8. Scandinavian University Books. 2. opl. 267 s. Sthlm. 1968.
- JENSEN, NIELS MARINUS: 'Pædagogiske ideer og kulturelle bevægelser 1900-1960'. – Friskolens Tidende 1968. sp. 234-238, 250-254.
- Læsestykker til opdragelsens historie. I udvalg ved GEORG CHRISTENSEN. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek. Bd. 1. 7. opl. 124 s. Bd. 2. 7. opl. 159 s. 1968.
- NIELSEN, VILHELM: Peder Palladius pædagogik. N. Zahles Seminarium og elevforeningen N. Z. S. s. 16-27. 1967.
- SIGSGAARD, JENS: Frøbel og Montessori. 5. udg. 24 s. 1968.

Nyt og Noter

Besøg på landsarkivets skolehistoriske udstilling 1968

Med udbygningen af landsarkivet for Sjælland m. m., Jagtvej 10, Kbhvn., er der skabt mulighed for et udmærket supplement til Rigsarkivets udstillinger af historiske dokumenter. I forbindelse med årsmødet d. 22.11.68 i Selskabet for dansk Skolehistorie åbnedes i arkivets foredragssal en alsidig udstilling af skolehistoriske arkivalier i bordmontrer, hvori såvel mere ærværdige som nyere dokumenter fremtrådte klart overskuelige og med vedføjlet udførlig omtale. Formålet har været ikke alene at præsentere karakteristiske grupper af skolehistoriske arkivalier, men også at vise, hvad man kan yde dette specielle historiske område fra landsarkivernes samlinger. Arkivalierne spænder over tiden fra 1647 til 1924, dog med hovedvægten på det forrige århundrede. Både det ældste og det yngste dokument vedrører sangfaget. Fra 1647 erfarer man, at 132 disciple fra Metropolitan-skolen dannede sangkor ved den udvalgte prins' begravelse, og fra 1924 meddeles en fortegnelse over de i det da forløbne skoleår indøvede melodier i Farum skoles 5. kl.

Foruden det specielle præg af skolestof er også en alment historisk interesse søgt imødekommet på udstillingen. Man ser således Jens Baggesens indstilling til flidspræmie fra Slagelse lærde skole 1781, H. C. Andersens karakterliste fra Helsingørtiden og forsømmelsesliste og vidnesbyrd for skoleeleven Henrich Hertz 1809–13 fra Saksøbing. Men bag disse nu mere fremtrædende navne aner man materialets mangfoldighed, den store anonyme elevskare, der under skiftende omstændigheder er vandret gennem skolen, og hvis skolegang nu kan belyses ved det kæmpemateriale, de enkelte dokumenter står som eksponenter for. Meget kalder på en overbærende eftertids tilbagekuende smil, men ved grev Chr. D. Reventlows forslag til skolereform for landet fra 1793 må man et øjeblik dvæle i højtidelig beundring, et fremadskuende menneske, som henvender sig også til den nutidige betragter med ordene: »Lykkelige efterslægt, hvis tilværelse det ikkun er mig tilladt at håbe og skimte i fjerne tider!« Historiens –

og menneskets – sære uoverskuelige spændvidde fra ravnekrogens latterlige petitesser til det næsten profetiske fremtidsperspektiv.

De udstillede dokumenter er for størsteparten hentet fra arkivgrupper, hvor man naturligt ville søge skolehistoriske oplysninger: bispe-, provste-, sogne- og skolearkiver. Også skolefolks private arkiver er repræsenteret, således er en pudsig sag om nogle for datiden angribelige illustrationer fra Emil Slomanns læsebog 1902 nøje belyst. Kun et enkelt dokument er hentet uden for den egentlige skolehistoriske arkivgruppe, her tænkes på et uddrag af en brandtaksationsprotokol, men herved mindes skolehistorikeren om, også at have sin opmærksomhed henvendt på utraditionelle fremgangsmåder i sit arbejde.

Udstillingen danner et udmærket supplement til landsarkivar, dr. Harald Jørgensens oversigt over arkivernes skolehistoriske materiale i årbogen 1968.

K. Rønne.

Generalforsamling i *Selskabet for Dansk Skolehistorie* holdtes fredag den 22. november 1968 i Landsarkivet for Sjælland m. v. 30–40 medlemmer deltog.

Kontingentet blev fastsat til 30 kr. årligt (for ægtefæller, der kun modtager et eks. af årbogen, 40 kr., for studerende og pensionister 15 kr.); udgifterne til årbogens forsendelse skal fremtidig afholdes af Selskabet.

Universitetslektor H. P. Clausen havde ønsket at udtræde af bestyrelsen. I hans sted indvalgte lektor Aksel Nellemann, Kolding Gymnasium.

I tilknytning til generalforsamlingen holdt landsarkivar, dr. Harald Jørgensen et fængslende foredrag om skolehistoriske arkivalier og gennemgik Landsarkivets skolehistoriske udstilling.

Robert Hellner.

Institut for Dansk Skolehistorie har i årets løb udvidet sin medarbejderstab, idet cand. mag. Vagn Skovgaard-Petersen blev udnævnt til afdelingsleder pr. 1. august 1968. Cand. mag. Gunhild Nissen, der de foregående år havde arbejdet som kandidatstipendiat, fik – ligeledes pr. 1. august 1968 – tildelt et højskoleadjunktur.

I slutningen af 1968 udkom Institutets første publikation, »En Højskolevinter. Elevdagbog fra Provisorieårene i 1880'erne«. Udgaven er forsynet med en fyldig indledning ved professor Roar Skovmand. Fra Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler modtog Institutet et tilskud, der delvis dækkede trykkeomkostningerne.

Medarbejderne har fortsat deres studier i folkeskolens og gymnasieskolens historie i 19. og 20. århundrede. Man har også forberedt en undersøgelse af friskolernes historie, idet man i samarbejde med friskolelærer Ejlif Frank, friskolelærerforeningen og landsarkivet i Odense har påbegyndt en indsamling af kildemateriale, der belyser den fynske friskoles udvikling. Hertil har man fra forskningsrådet modtaget en bevilling på 6000 kr.

Efter anmodning fra udvalget vedrørende de fremtidige seminariers antal og placering har Institutet udarbejdet en kort historisk beskrivelse af de enkelte seminariers historie.

Institutets håndbibliotek er vokset støt ved køb og gaver. Bl. a. har man fra Metropolitanskolen som gave modtaget ca. 100 værker, der behandler latinskolenes historie.

Institutets skolehistoriske studiekreds har i år koncentreret sig om det københavnske skolevæsens udvikling i mellemkrigstiden. Delta-gerne har udarbejdet en række mindre afhandlinger, om læseklassernes opståen, om skolebyggeriet m. v. Desuden har amanuensis Ingrid Markussen i forbindelse med Lærerhøjskolens undervisning i Nordens historie for de fagligt-pædagogisk studerende undervist i skolens historie i 19. århundrede.

Vagn Skovgaard-Petersen.

I Årbog for Dansk Skolehistorie 1968 blev det oplyst, at Dansk Historisk Fællesforening havde nedsat et *skolehistorisk udvalg*, hvis opgave det var at behandle spørgsmålet om sikring af skolehistorisk materiale. Udvalgets formand blev rigsarkivar, dr. Johan Hvidtfeldt.

I september 1968 trak professor, dr. Roar Skovmand, der repræsenterede Institut for Dansk Skolehistorie, sig ud af udvalget, hvor han afløstes af afdelingsleder Vagn Skovgaard-Petersen.

I årets løb har udvalget holdt fire møder. En lang række problemer er her blevet gennemdrøftet, nogle også med indkaldte specialister, museumsinspektør Else-Marie Boyhus, overinspektør Holger Rasmus-

sen, højskoleadjunkt Gunhild Nissen og professor Roar Skovmand. Især har man beskæftiget sig med landsbyskolernes og højskolernes materiale, både det arkivalske og det museale, men også problemerne i forbindelse med en sikring af de tekniske skolers og handelsskolernes materiale har været inddraget i drøftelserne. Forhandlingerne er ikke afsluttet, men der er foretaget en del henvendelser, der vil kunne bane vejen for en systematisk indsamling.

Udvalget har desuden som en hjælp til udforskningen af skolernes historie taget initiativ til en tværregistrering af arkivernes skolehistoriske materiale. Man er gået i gang på Landsarkivet for Sjælland m. m., hvor stud. mag. Birgit Lauesgaard foreløbig har registreret skolearkivalierne i sognekalds- og provstearkiverne. Til en videreførelse af denne tværregistrering har man søgt om tilskud fra tipsmidlerne.

Vagn Skovgaard-Petersen.

Skolehistorisk prisopgave

For at markere 250 . .ret for oprettelsen af Søllerød Kommunes skolevæsen i 1721 udskriver *Historisk-Topografisk Selskab for Søllerød Kommune* hermed følgende prisopgave:

»En historisk redegørelse for skolevæsenets udvikling i Søllerød kommune i det 20. århundrede«.

Det ønskes undersøgt, i hvilket omfang henholdsvis forældrene, lærerne, de kommunale, de kirkelige og de statslige myndigheder har haft indflydelse på børne- og gymnasieskolens organisation og undervisningens form og indhold«.

For den bedste besvarelse har *Søllerød Kommunalbestyrelse* udsat en prisbelønning på 10.000 kr. Såfremt bedømmelseskomiteen finder det ønskeligt, vil der også blive uddelt en 2. præmie på 5.000 kr.

Adgangen til at besvare opgaven står åben for alle. Besvareelserne, der må være affattet på dansk, skal indleveres i tre maskinskrivne eksemplarer senest den 15. april 1971 til Selskabets sekretær, stadsbibliotekar Annalise Børresen, Søllerød Kommunebiblioteker, 2850 Nærum. Afhandlingerne må være betegnet med motto eller mærke. Forfatterens navn, stilling og adresse skal være oplyst på en seddel i en vedlagt lukket konvolut, der er betegnet med samme motto eller mærke som afhandlingen.

Viser det sig ved bedømmelsen, der foretages af Historisk-Topografisk Selskabs bestyrelse i samråd med Institut for Dansk Skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole, at ingen af de indleverede besvarelser er værdige til præmiering, vil præmierne bortfalde.

Roar Skovmand

/ Annalise Børresen.

Personregister for årgang 1969

Udarbejdet af *Inger Nørgaard*, Institut for Dansk Skolehistorie.

- von Abrahamson, Joseph s. 43 ff.
Adler, J. G. C. s. 123 f.
Allerup provst s. 77.
Alner, Johs. Chr. s. 30.
Andersen, Carl F. s. 37.
Andersen, H. C. s. 151.
Andersen, K. B. s. 110.
- Baden, Jacob s. 141.
Baggesen, Jens s. 151.
Balle, Nicolai Edinger s. 54.
Baunsbak-Jensen, Asger s. 107, 119.
Bech, N. J. s. 92, 94.
Begtrup, G. s. 32 f.
Begtrup, Holger s. 127.
Bell, Andrew s. 42, 69n.
Bendtsen, A. J. s. 87, 92.
Berg, Fridtjov s. 129–131, 134.
Bernstorff, J. H. E. s. 29.
Bjerre, Frits s. 114.
Bjørn, Claus s. 128.
Bjørnson, Bjørnstjerne s. 129.
Bloch, J. C. s. 78.
Bluhme, J. B. s. 122.
Boberg, Inger M. s. 95.
Boisen, P. O. s. 43, 70n.
Borch, H. C. s. 79.
Boyhus, Else-Marie s. 153.
Brandes, Georg s. 131, 142.
Brandt, Enevold s. 30.
Brandt-Pedersen, Finn s. 111.
Bredsdorff, Nils s. 118.
von Bremen, Asverus s. 27.
Brogård, Søren s. 109.
Bugge, K. E. s. 69n, 72n, 126–127.
Bärens, J. H. s. 32, 33.
Bøgh, M. F. G. s. 55, 59.
- Christensen, Jeppe s. 89.
Christensen-Dalsgaard, Bent s. 109.
- Christian IV s. 27, 41n.
Christian VI s. 28, 122.
Christiani, C. J. R. s. 33.
Christiansen, Eva s. 40n.
Christiansen, H. O. s. 39.
Christiansen, Svend s. 109.
Clausen, H. N. s. 48, 56, 64, 69n, 70n, 72n, 73n, 74n.
Clausen, H. P. s. 135, 152.
Comenius, J. A. s. 101, 102, 142.
Conradt, Jørgen s. 33.
Cortzen, Hans Poulsen s. 79 f.
- Degn, Ole s. 78 ff., 88.
Dokka, Hans-Jørgen s. 135–140.
- Eibe, N. J. s. 143.
Eigtved, Niels s. 29.
Elkær-Hansen, Niels s. 109.
Engberg, Marguerite s. 109.
Engberg-Pedersen, H. s. 107 f.
von Eyben, W. E. s. 110.
- Faber, N. s. 74n.
Flemmer, H. C. s. 73n.
Florander, Jesper s. 107.
Fog, Mogens s. 112.
Frank, Ejlif s. 153.
Fransson, Frederik s. 128.
Frederik III s. 27.
Frederik IV s. 28.
Frederik V s. 29
Frederik VI s. 42, 65, 73n.
Frost, P. N. s. 86.
Frost, P. N. s. 72n, 74n.
- Gebauer, Jacob s. 71n.
Gedike, Friedrich s. 141.
Geijer, Erik Gustav s. 131.
Goldsmidt, Meir Aron s. 65.

- Gregersen, Gunnar s. 38.
 Grue-Sørensen, K. s. 69n, 71n, 98, 126.
 Grundtvig, N. F. S. s. 36, 104, 126–127, 130.
 Grønvold, Chr. H. s. 78.
- Halse, C. F. s. 92, 93, 95.
 Hansen, amtmand s. 89.
 Hansen, Martin A. s. 134.
 Haubirk, Ingolf s. 103.
 Haugsted, F. V. s. 38.
 Hauritz, Peder Jensen s. 85 ff.
 Hedin, Sven s. 134.
 von Heidenstam, Verner s. 134.
 Hellner, Robert s. 152.
 Hertz, Henrich s. 151.
 Hetsch, G. F. s. 26, 31 f, 35.
 Hilde, Peter Adolph s. 72n.
 Himmler, Heinrich s. 132.
 Hitler, Adolf s. 132.
 Holm, Carl s. 129–131.
 Holm, H. C. s. 75n.
 Holstein, F. A. s. 74n.
 von Holstein, Joh. Georg s. 122.
 Hummel, C. G. s. 26.
 Hvidtfeldt, Johan s. 153.
 Høigård, Einar s. 135.
 Højby, Sigurd s. 113.
 Høybye-Nielsen, Ernst s. 42.
 Höjer, Björn s. 104.
- Japsen, G. s. 120–125.
 Jensen, Arthur M. s. 143.
 Jensen, Ejvind, s. 104.
 Jensen, H. Højgaard s. 105, 110.
 Jensen, Hans s. 110, 115.
 Jensen, J. Søndergård s. 71n.
 Jensen, Jens s. 83.
 Jensen, K. Thomsen s. 107.
 Jensen, Vibeke s. 41n.
 Jeppesen, Niels Andreas s. 93.
 Jepsen, Anders s. 94.
 Jespersen, Otto s. 141, 142, 143.
 Jessen, Johs. C. s. 65 f, 72n, 75n.
 Juul, Ib s. 108.
 Jørgensen, A. D. s. 134.
- Jørgensen, Harald s. 152.
 Jørgensen, Jens Chr. s. 113.
 Jørgensen, Jørgen s. 104.
 Jørgensen, Peter s. 115.
- Kamp, Jens Nielsen s. 95.
 Kielsen, lærer s. 33.
 Kjærgaard, lærer s. 82.
 Kleener, Herman s. 109.
 von Klingenberg, amtmand s. 123.
 Klotz, Stephan s. 121.
 Knudsen, pastor s. 83.
 Koch, Ludvig s. 42, 44, 69n, 70n, 72n, 73n.
 Kold, Christen s. 36, 126 f.
 Kornerup, Bjørn s. 61, 69n, 74n.
 Kramp, Lasenius s. 35 f.
 Krarup, Per s. 140.
 Krebs, C. P. J. s. 143.
 Krock, Hendrik s. 28.
 Krogh, Karen s. 109.
 Kruchow, Edele s. 113.
 Kaae, Alfred s. 76.
- Lagerlöf, Selma s. 129, 134.
 Lancaster, Joseph s. 42, 69n.
 Larsen, Helge s. 103 ff.
 Larsen, Joakim s. 42, 69n, 70n, 71n, 72n, 73n, 74n.
 Lassen, C. L. s. 43, 56, 73n.
 Lauesgaard, Birgit s. 154.
 Laursen, N. E. s. 104.
 Leth, Karl Frederik Stensen s. 127.
 Lisse, Ole s. 104, 118.
 Lorensen, Erik s. 118.
 Lütken, Alfred s. 38, 41n.
 Læssøe, Kr. Fr. s. 75n.
- Madsen, Finn Ejnar s. 112.
 Madsen, P. Kr. s. 95.
 Madvig, J. N. s. 61, 69n, 72n, 142.
 Markussen, Ingrid s. 144, 153.
 Massmann, Ernst Hinrich s. 26, 34.
 Mikkelsen, Kristian s. 143.
 Mikkelsen, O. I. s. 39.
 Moe, Bjørn s. 113.

- Moltke, A. G. s. 29.
 von Moltke, Helmuth s. 132.
 Munch, P. s. 142.
 Mylov, Peer s. 107.
 Mynster, J. P. s. 51, 54 ff.
 Münter, Friedrich s. 43, 50 ff.
 Møller, Jens s. 69.
 Møller, Orla s. 118.
 Mønster, P. H. s. 43, 44, 47, 51, 56,
 70n.
- Nellemann, Aksel s. 152.
 Nielsen, Chr. s. 130.
 Nielsen, Niels s. 128, 129.
 Nielsen, Stinus s. 119.
 Nielsen, Thomas s. 95.
 Nissen, Gunhild s. 152, 154.
 Nissen, Hartvig s. 137 f, 139.
 Noesgaard, Aksel s. 96.
 Nyholm, Asger s. 120.
 Nyrop, Camillus s. 41n.
- Odhner, C. T. s. 133, 134.
 Ohlsen, Anders s. 74n.
 Olsen, Olaf s. 41n.
- Paludan-Müller, Frederik s. 65.
 Pedersen, provst s. 73n.
 Pedersen, Ole Karup s. 113.
 Pedersen, P. Storgaard s. 94.
 Petersen, N. M. s. 142.
 Pilo, C. G. s. 30.
 Plum, Fr. s. 70n.
- Rasmussen, Holger s. 153 f.
 Rasmussen, Werner s. 7, 38 f.
 Rasmussen, Victor s. 103.
 Reimarus, Samuel s. 121 f.
 Reistrup, L. s. 71n.
 Reventlow, Chr. D. s. 151.
 Roelsen, Axel s. 38.
 Rostbøll, Torben s. 106.
 Rubin, Marcus s. 73n.
 Ruge, Herman s. 135.
 Rydberg, Viktor s. 131.
 Rømer, Laurs s. 78.
- Rømer, Søren s. 80.
 Rønne, Karl s. 151.
 Rønsholdth, M. P. O. s. 85 ff, 93.
- Saly, Jacques s. 29 f.
 Saxov, Svend s. 112.
 Schröder, Ludvig s. 130.
 von Schulin, J. A. s. 28.
 Severinsen, P. s. 97n.
 Simon, Erica s. 130.
 Skovgaard-Petersen, Vagn s. 152, 153.
 Skovmand, Roar s. 7, 74n, 128–129,
 129, 131, 153, 154.
 Slomann, Emil s. 152.
 Spelling, Kaj s. 114.
 Stanley, C. F. s. 31.
 Storm, Severin s. 85.
 Storm, Morten s. 81, 85.
 Struensee, Adam s. 125.
 Struensee, C. A. s. 29, 30.
 Svanholt, O. s. 140–143.
 Sverdrup, Jakob s. 138, 139.
 Stürz, H. P. s. 29.
- Tang, J. T. A. s. 94, 95.
 Thalbitzer, V. A. s. 36, 37.
 Thrane, Marcus s. 137.
 Tingsten, Herbert s. 131–135.
 Toussieng, W. s. 41n.
 Trier, Ernst s. 128 f.
 Trøstrup, I. A. s. 82, 84.
- Ullmann, Viggo s. 130.
- Wagner, Knud Dirch s. 102.
 Wedel, P. A. s. 55.
 Wederkinck, Mathias s. 50 f, 72n.
 Westergaard, Mads Nielsen s. 82, 90 ff.
 Vibæk, Jens s. 74n.
 Wiedewelt, Johannes s. 31.
 Villaume, P. s. 32.
 Wille, Hans J. s. 62 ff, 74n.
 Wille, Jørgen s. 71n.
- Ørsted, A. S. s. 43, 56, 61, 70n.
- Årup, Jens Nielsen s. 89.
 Årup, Niels Jensen s. 89.

Årbog for Dansk Skolehistorie 1968 (2. årgang)

– kan købes ved henvendelse til amanuensis, mag. art. Ingrid Markussen,
Solbjergsvinget 3, 3460 Birkerød.

Indholdsfortegnelse 1968

Hvordan Højere Forberedelseseksamen blev til. Af fhv. undervisningsminister <i>K. B. Andersen</i>	7
Skolehistorisk materiale i de offentlige arkiver. Af landsarkivar, dr. phil. <i>Harald Jørgensen</i>	16
De skolhistoriska föreningarnas verksamhet i Finland. Af professor <i>Gösta Cavonius</i>	27
Den grønlandske skoles udvikling. Af fhv. minister <i>Mikael Gram</i>	32
Fra dannelsesdiskussionen i 1830ernes og 1840ernes skoledebat. Af kandidatstipendiat, cand. mag. <i>Gunhild Nissen</i>	49
Den mest omstridte begivenhed i Nordslesvigs skolehistorie. Af fhv. stads-skoleinspektør <i>L. S. Ravn</i>	68
Striden Bentzen-Kaper 1933–34. En episode i dansk kristendomsundervisnings historie. Af afdelingsleder, dr. theol. <i>K. E. Bugge</i>	97
Udpluk fra højskolernes årsskrifter i 1967. Af højskoleforstander, cand. polit. <i>Ths. Rørdom</i>	127
<i>Skole og Samfund 1967–68</i> . Af lektor ved Danmarks Journalisthøjskole <i>Victor Rasmussen</i>	136
<i>Skolehistorisk Litteratur.</i>	
Martin A. Hansen og skolen. Et udvalg af artikler ved Hans Røpke og Ole Wivel. – Ved afdelingsleder, cand. mag. <i>Th. Borup Jensen</i>	142
Oluf Friis: Johs. V. Jensen og Viborg. Latinskoleårene 1890–93. – Ved afdelingsleder, cand. mag. <i>Th. Borup Jensen</i>	143
Christen Kold I. Pædagogik. Ved Johannes Hagemann, Carl Aage Larsen, B. B. Lillelund og Harald Sørensen. – Christen Kold II. Udvalgte tekster. Ved Johannes Hagemann og Harald Sørensen. – Ved professor, dr. phil. <i>Roar Skovmand</i>	144
Henry Bruun: Historisk bibliografi 1913–42, II. Stats- og kulturforhold, 2. del. – Ved amanuensis, mag. art. <i>Ingrid Markussen</i>	146
Olof Wennås: Striden om latinvældet. Ideer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-tallet. – Ved direktør, dr. phil. <i>Per Krarup</i>	148
Gunnar Herrström: 1927 års skolreform. En studie i svensk skolpolitik 1918–1927. – Ved amanuensis, mag. art. <i>Ingrid Markussen</i>	150
<i>Bibliografi over dansk skolehistorie 1967</i> . Ved amanuensis, mag. art. <i>Ingrid Markussen</i>	153
<i>Nyt og Noter</i>	158
<i>Personregister.</i>	